

KARL MARX

**türkiye
üzerine
(ŞARK MESELESİ)**

2.baskı

GERÇEK YAYINEVİ

KARL MARX

TÜRKİYE ÜZERİNE

(ŞARK MESELESİ)

Çevirenler :

Selâhattin Hilâv - Attilâ Tokatlı

GERÇEK YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İş Hanı, Kat 4
İSTANBUL

GERÇEK YAYINLARI

Birinci Baskı : Aralık 1966
İkinci Baskı : Aralık 1974

Kapak : Said Maden
Kapak Baskısı : Reyo Ofset

Dizgi ve Baskı : Yelken Matbaası
Cilt : Fono Matbaası

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Türkiye'deki Milliyetler	12
Londra Basını — Türk Meselesinde	
Napolyon'un Politikası	22
Türkiye'deki Gerçek Anlaşmazlık Noktası	26
Türk Meselesi	32
Avrupa Türkiyesi Ne Olacak?	39
Türkiye Ve Rusya	46
İngiliz Ve Fransız Donanması — «Times»—	
Rusya'nın Büyümesi	49
Rus Blöfü	52
Türkiye Ve Rusya — Aberdeen	
Hükümetinin Rusya'ya Gösterdiği	
Müessif Hatır Sayarlık	56
Rusya'nın Türkiye Politikası	62
Türk - Rus Anlaşmazlığı — İngiliz	
Kabinesi Boyun Eğiyor — Nessel-	
rod'un Son Notası	69
Rusya Ve Batılı Devletler	75
Rusya'nın Geleneksel Politikası	81
Urquhart — Bem — Türk Meselesi	
Lordlar Kamarasında	89
Türk Meselesi Avam Kamarasında	99
Açıklamalar	115

ÖNSÖZ

Marx, 1849 yılında Kolonya'da tanıştığı Charles Augustus Dana'nın¹ teklifini kabul ederek, New York Tribune adlı gazete için aşağı yukarı on yıl boyunca, Avrupa ve Asyadaki politik olayları ele alan haftalık makaleler yazmıştı. Amerika'da yayınlanan New York Tribune, iki yüz bini aşan tirajıyla, o yıllarda, belki de dünyanın en büyük gazetesiydi. «Türkiye Üzerine», Marx'ın² bu gazeteye, «Şark Meselesi» ile ilgili olarak yazdığı makaleleri kapsamaktadır.

«Türkiye Üzerine», geçen yüzyılda büyük devletler arasında kurulan politik ilişkilere «Şark Meselesi» açısından ışık tuttuğu gibi, Marx'ın Osmanlı İmparatorluğunun politik durumu ve toplumsal (sosyal) yapısı hakkındaki fikirlerini de dile getirir; bu bakımdan bizi özellikle ilgilendirmektedir. Bugüne kadar, yurdumuzda, Marxçılığın genel öğretisi ve metodu hakkında çeşitli çeviri ve yazılar yayınlandığı halde, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal ve ekonomik yapısı hakkında Marx'ın neler düşünmüş olduğu araştırılmamıştı. Bu önsözde, çevirisini verdiğimiz yazılara dayanarak, Marx'ın bu konudaki düşüncelerinin kısa bir döküm ve yorumunu yapmaya çalışacağız.

¹ New York Tribune'un dış haberler yayın müdürü.

² Bu yazılardan bir kısmının tamamen Marx' a ait olmadığı «Açıklamalar»da belirtilmiştir. Biz, karışıklık olmasın diye, geleneğe uyarak, «Marx'ın» dedik. (Bkz. Kitabın sonunda yer alan «Açıklamalar»)

Marx, «Türkiyedeki Milliyetler» adlı yazıda şöyle diyor:

«Türkleri, Türkiye'nin yönetici sınıfı olarak görmek güçtür, çünkü Türkiye'de çeşitli toplumsal sınıfların arasındaki ilişkiler, çeşitli ırkların arasındaki ilişkilerden daha az karışık değildir. Türk, şartlara ve bulunduğu yere göre; işçi, ekici, küçük çiftçi, esnaf, derebeylik (féodalité) düzeninin en alt ve en barbar döneminde bulunan toprak sahibi, memur ya da askerdir. Türk, imtiyazlı bir dinin ve milletin mensubudur... Bosna - Hersek'te Slav menşeli asıladeler, İslâm dinini kabul etmişlerdir... Bundan dolayı, Bosna - Hersek bölgesinde hâkim sınıf ve hâkim din birbirine karışmıştır.»

Demek ki, Osmanlı İmparatorluğunun sınıf yapısında din önemli bir özellik taşımakta ve milliyet gerçeğini aşmaktadır. Bu İmparatorluğun özel sömürme düzeni üzerinde, dinin, çeşitli etnik gurupları hâkim bir tabaka halinde toplayan ve belirleyen ana ideolojik bağ olduğu düşünülebilir. Marx'ın, üretim biçimi olarak gerçek anlamıyla bir Derebeylikten değil «derebeyliğin en alt ve en barbar düzeninden» söz ettiğini görüyoruz. Marx'ın bu konuda kesin terimler kullanmayışı dikkati çekiyor.

«Türk Meselesi»nde de şöyle diyor:

«Göçebe devrini yaşadıkları sırada, Türklerin bütün ticareti, kervanları talan etmekten ibaretti; bugün daha medenî hale geldikleri için en keyfî ve ağır vergileri koymaktadırlar.»

Yönetici sınıfın, üretime şu ya da bu biçimde katılmaktan çok, üretilenden pay almak yöneliminde olduğu ileri sürülüyor. Bu düşünceler ile, Marx'ın Kapital'de açıkladığı ve Doğu Despotizminin ekonomik yapısı olarak gördüğü «Haraç Rejimi» (Tributverbaltnis) arasında bir benzerlik bulmak mümkündür. Japon marksisti Hayaka-

wa'nın da, «Haraç Rejimi» ile Asya - Tipi Üretim Tarzı arasında bir paralellik bulunduğunu belirtmeliyiz. ³

Osmanlı İmparatorluğundaki hâkim sınıf ile ilgili bir cümlede ise şöyle deniliyor.

«Öte yandan, Türk tebası olan Slavlar, beslemek zorunda oldukları bir toprak sahibi müslüman askerî sınıfın baskısını...»

Demek ki, hâkim sınıfın bir başka özelliği olarak da «askerlik» görülüyor. Ayrıca, birkaç satır sonra, Rus yönetim sistemi ile yapılan karşılaştırmadan, burada, askerî sınıf hâkimiyeti sözleriyle anlatılmak istenen düzenin derebeylikle bir ve aynı şey olarak görülmediğini anlıyoruz. Bu iki sistem birlikte bulunabildiği gibi, ayrı ayrı da bulunabilir. Marx'ın, genel olarak Doğu'da ve özel olarak Osmanlı İmparatorluğunda, adını açıkça söylememekle birlikte, derebeylik düzeninden farklı bir düzenin bulunduğunu düşündüğü belli. Eski Çağ Doğu toplumları konusunda Marx ve Engels'in çok daha apaçık ve kesin düşüncüklerini ve daha sonraları Asya-Tipi Üretim Tarzı deyimini kullandıklarını biliyoruz. Nitekim, Engels 6 Haziran 1853 tarihli mektubunda ⁴ «Ama nasıl olmuş da, Doğular, büyük toprak mülkiyetine, hatta bu mülkiyetin Derebeylikte gördüğümüz şekline ulaşamamışlardır?» diye soruyor. Marx da aynı şekilde düşünüyor. ⁵

İlgi çekici bir başka düşünce de, «Geleneksel Rus Po-

³ Bkz. Kimio Shiozawa **Les Historiens Japonais et le Mode de Production Asiatique**. La Pensée, sayı 122. Ayrıca, Asya - Tipi Üretim için: S. Hilâv, **Asya - Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar** (F. Naci. Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm'de. Gerçek Yayınları.): M. Godelier, Çeviren. A. Tokatlı, **Asya Tipi Üretim Tarzı, Sosyal Yayınlar**, no. 15; S. Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler**, Elif Yayınları.

⁴ K. Marx - F. Engels, **Sömürgecilik Üzerine** Çeviren: S. Hilâv, s. 76, Gerçek Yayınları, No: 14

⁵ K. Marx - F. Engels, **Din Üzerine**, Çeviren: Murat Belge, s. 52 Gerçek Yayınları no: 15

litikası» adlı yazıda yer almaktadır. Marx, «Rum İmparatorları, Sultanlar tarafından kovulup uzaklaştırıldığında, eski Bizans imparatorluğunun ruhu bu hanedan değişikliğinden sonra da yaşamağa devam etti.» diyor. Bizans imparatorluğunun toplumsal yapısı hakkında marksistlerin yaptığı son araştırmalar, bu düzenin Asya - Tipi Üretim Tarzı kapsamı içine girdiğini göstermiştir. Marx'ın, Bizans ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir devamlılık ilişkisi görmesi, bu açıdan ilgi çekicidir.

Osmanlı İmparatorluğunda yönetici kadro ile halk arasındaki uçurumu dile getiren şu sözler de, sömürenlerle sömürülenlerin sadece dış ilişkilerle birbirlerine bağlı olduklarını ve halkın politik hayata karıştırılmasından dikkatle kaçınıldığını (bu günümüze kadar devam etmiştir ve etmektedir) gösteriyor:

«Öte yandan (Sultan) Çara karşı müllete başvurmadığı için...» (Rusya ve Batılı Büyük Devletler)

Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal yapısı ile ilgili en kesin ve ilgi çekici düşünceye, kitabın sonunda yer alan açıklamalarda raslıyoruz. Riazanov Engels'in, 1890'da Neue Zeit'e yazdığı «Das auswärtige Politik des russischen Zarentum» adlı makaleden şu parçayı almış:

«Gerçekten de, tıpkı bütün öteki doğu egemenlikleri gibi, Türk egemenliği de, kapitalist bir toplumla uzlaşmayacak bir şeydir; çünkü elde edilen artık - değeri zorbalıların ve gözü doymaz paşaların pençesinden kurtarmak imkânsızdır; burada, burjuva mülkiyetinin ilk temel şartını yani tücarın ve malının (mülkiyetinin. S.H.) emniyet altında bulunması halini görmüyoruz.»

Demek ki, Engels Osmanlı egemenliği ile bütün öteki doğu egemenlikleri arasında, bu açıdan bir fark görmüyor. Osmanlı İmparatorluğunun, iç şartları bakımından, kapitalizmin yerleşmesini ve gelişmesini sağlayacak temel şarttan yoksun olduğunu düşünüyor. Bu düşünceye dayanarak Marx ve Engels'in, Osmanlı İmparatorluğunu, bir asker - memur kadrosu yönetiminde bulunan ve «haraç

rejimi»nin ekonomik temeli üzerinde yükselen bir topluluk olarak gördüklerini söyleyebiliriz. «Haraç rejimi» ya da «Vergi Rejimi» dendiği zaman, halkın üzerinde bir «üstün birlik» olarak yer almış bulunan asker ve memur tabakasının temsilcisi olan Devletin artık - ürüne sahip çıkması anlaşılmaktadır. Bu «Doğu Despotizmi»nde ya da «Asya - Tipi Üretim Tarzı»nda gördüğümüz temel bir özeldir. ⁶

Marx ve Engels'in Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal yapısı hakkında bu kitapta yer alan yazılara dayanarak yaptığımız bu kısa yorumlamalardan sonra birkaç noktaya daha değineceğiz.

Okurlarımız, çeviride sık sık sık geçen «Türkiye» ya da «Rusya» kelimelerinden, «Osmanlı İmparatorluğu»nun ve «Çarlık Rusyası»nın kastedildiğini anlayacaklardır. Nitekim «Türk» ya da «Türkler» denildiği zaman da, genel olarak, «yönetici sınıf olarak Türk ya da Türkler» kastedilmektedir. Fransızca çevirinin metnine sadık kalındığı için, bu kelimelerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Marx'ın Osmanlı İmparatorluğunu, tarihî gelişme içinde mutlaka ortadan kalkacak bir teşekkül olarak gördüğü ve bundan ötürü statu quo'nun devamında, gerici-lerden başka kimsenin yararı bulunmadığını düşündüğü için bu teze karşı çıktığı, kitabın sonunda yer alan «Açıklamalar»da belirtilmiştir. Bundan ötürü, Marx'ın yazdıklarını bir Türk düşmanlığı olarak görmek yanlıştır. Nitekim, «Türkiye'deki Gerçek Anlaşmazlık Noktası» adlı yazıda yer alan «Osmanlı İmparatorluğunun her zaman mümkün olan parçalanması gerçekleştiği takdirde, Türk bağımsızlığını korumak ya da Rusların ilhak projelerini yok etmek...»

⁶ Marx, bu yazılarda henüz iyice belirmemiş halde bulunan bu kavramı, birkaç yıl sonra **Formen**'de kesin bir şekilde açıklamıştır.

sözlerinden açıkça anlaşılacağı gibi, Marx, millî sınırlar içinde Türklerin bağımsız yaşaması gerektiği tezini savunmaktadır. Aynı şeyi Marx'ın gerçek olan Rus - düşmanlığı için de söyleyebiliriz. Marx, gericiliğin kalesi olarak gördüğü Rus devletini otuz yıl boyunca kıyasıya eleştirmiştir. Burada eleştirilen, tıpkı Türkler konusunda olduğu gibi, Rus halkı değil belli bir toplumsal sistemdir. Nitekim Marx, daha sonraları Rusya'da sosyalist akım şaşırtıcı bir şekilde kuvvetlenince, bu ülkeyle başka bir açıdan ilgilenmeye başlamıştır. Marx, yaptığı çözümlerinin, genel olarak sanayi toplumları ile ilgili olduğunu ve sanayi toplumlarının şartları gözönünde tutularak geliştirilmiş olan öğretisinin, bir tarım ülkesi olan Rusya'ya doğrudan doğruya uygulanmasının yanlışlıklardan başka bir sonuç vermeyeceğini bildiği için, bu ülkeyi kendine has şartları içinde inceleyebilmek amacıyla Rusça öğrenmiş ve Rusya hakkında düşündüklerini uzun araştırmalardan sonra yazdığı iki mektupta açıklamıştı. Nitekim hayatının son yıllarında, Rusçanın yanı sıra Türkçe de öğrenmişti. Türkçe öğrenmesinin amacı, ülkemizin tarım hayatıyla ilgili gerçekleri incelemek istemesiydi. Marx, Türk köylüsünün Yakın - Doğu'da, devrimci ve demokratik bir rol oynayacağına inanıyordu. ⁷

Son olarak şunu da belirtmek gerekir: Marx, bu yazılarında, kapitalist devletlerin ve onlara ayak uydurmaya çalışan Çarlık Rusyanın, giriştikleri ahlâk dışı korkunç mücadelede ne gibi yollara başvurduklarını ve dünyayı aralarında pay etmek için kimi zaman dostluk maskesini de kullanarak neler yaptıklarını düşündürücü bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle, Rum Kilisesinin yani Doğu Ortodoks Kilisesinin, bu mücadele içinde oynamış olduğu rol bizi doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Yeni

⁷ İsaiah Berlin, **Karl Marx, His Life and Environment**, s. 263, Oxford University Press.

sömürgecilik çağında, yani bugün, bu davranışlar başka bir şekil altında tekrarlanmakta; bu roller başka bir görünüş altında oynanmaktadır. Bunu unutmamalıyız.

Selâhattin Hilâv

TÜRKİYEDEKİ MİLLİYETLER

Londra, 22 Mart 1853
(N.Y.T., 7 Nisan 1853)

Prens Mençikof, Tuna prensiklerinde beklemekte olan birlikleri ve Sivastopol'da, gözleri önünde bindirme ve çıkarma manevraları yapan donanma ve orduğu teftiş ettikten sonra, İstanbul'a bir trajedi aktörü tavrıyla gelmişti. Maiyetinde on iki kişi vardı. Bunlar arasında, Karadenizdeki Rus filosu amirali, bir tümen komutanı, emir subayları ve Sefaret başkâtibi M. de Nesselrod da bulunuyordu. Rus ve Rum azınlığı tarafından öyle coşkunun bir şeklide karşılanmıştı ki, bu gelenin, Prens Mençikof değil, «Tsarigrad»a gerçek imanı yeniden getiren Ortodoks Çar olduğu sanılırdı. Prens Mençikof'un, Sultan'dan, Fuad efendinin azlinden başka, Rus İmparatoruna Türkiyedeki bütün hıristiyanları koruma ve Rum patriğini seçme hakkını vermesini istediği; bunun üzerine Sultan'ın Fransa'dan ve İngiltere'den himaye talep ettiği; İngiliz maslahatgüzârı Albay Rose'un, İngiliz donanmasının Ege denizine gelmesini istemek için «Wasp» adlı gemiyi Malta'ya gönderdiği ve Rus savaş gemilerinin Çanakkale yakınında Kilia'ya demirlemiş oldukları haber alınınca, Londra ve Paris'te büyük bir şaşkınlık duyulmuştu. Paris'te yayınlanan **Moniteur**, Toulondaki Fransız deniz kuvvetlerinin, Yunan kıyılarına gitmek konusunda emir aldığını yazıyor. Bununla birlikte, Amiral Dundas, henüz Malta'da bulunmaktadır. Bütün bunlar, Şark meselesinin, Avrupa'yı uğraştıran günlük bir konu haline yeniden gelmiş olduğunu gösteriyor. Genel tarihten haberdar olan bir kimse, buna şaşmaz.

Devrimci çalkantı, kısa bir süre için ne zaman yatışsa, ezeli Şark meselesinin ortaya çıkacağından emin olabilirsiniz. Nitekim, ilk Fransız devriminin fırtınası yatıştıktan sonra, Napolyon ve Çar Aleksandr, bütün Avrupa kıtasını paylaşmak için Tilsitt barışından faydalanmışlar ve ortalığın bu bir anlık yatışmasından kâr sağlamak isteyen Aleksandr, çözüme halinde bulunan İmparatorluktan ayrılan unsurları desteklemek için Türk topraklarına bir ordu sokmuştu. Laibach ve Verone kongreleri sayesinde, Avrupa'nın batısındaki devrimci hareketler bastırılır bastırılmaz, Aleksandr'ın halefi Nikola da, Türkiye'ye yeni bir darbe indirmekten geri kalmamıştı. Bir kaç yıl sonra, Temmuz devrimi ve bu devrimle birlikte Polonya'da, İtalya'da ve Belçika'da ortaya çıkan ayaklanmalar sona erince ve 1831'deki düzeni içinde, Avrupa artık iç çekişmelerden korkmuyor gibi görüldüğü sırada, Şark Meselesi'nin, büyük devletler arasında bir genel savaşa yol açmasına ramak kalmıştı. Nitekim, hükümetlerin başlarında bulunan kısa görüşlü cücelerin, Avrupa'yı anarşiden ve devrimden kurtardıklarını söyleyerek övünüp durdukları sırada, şu ezeli sorunun; her zaman taptaze duran şu güçlüğün yeniden ortaya çıktığı görülüyor: Türkiye'yi ne yapacağız?

Türkiye, hanedancı Avrupa'nın en hassas noktasıdır. Hanedancı ve monarşist hükümet sisteminin güçsüzlüğü, ilk Fransız devriminden bu yana her zaman şu cümle içinde özetlenmiş haldedir: **Statu quo**'yu devam ettirmek. Durumu, tesadüflerin getirmiş olduğu yerde bırakmak konusunda genel bir anlaşmaya varılmış olması öyle bir yoksulluk belgesidir ki, hükümetler bu belge sayesinde medeniyeti ya da ilerlemeyi hangi konuda olursa olsun bir adım daha ileri götüremeyeceklerini kabul etmektedirler. Belli bir anda, Napolyon, bütün bir kıtayı avucunda tutuyordu ve bu tutuş tarzı, dehasını ve yönelmiş olduğu amaç hakkındaki sağlam bilgisini açığa vuruyordu. Viyana'da toplanmış olan Avrupa hanedancılığının bütün bilgeliği bir araya getirildiği halde, aynı işi gerçekleştirebilmek için bir yıl uğraşmak

zorunda kalmıştı. Tam yetkili temsilciler çekişip durmuşlar; işleri arap saçına döndürmüşler ve sonunda öylesine sıkılmış ve bıkmışlardı ki, Avrupa'yı paylaşmaya bir daha asla kalkışmamışlardı. Beranger'nin haklı olarak «bayağılık kumkuması» dediği bu tarih bilmez; ne olup ne bittiğini anlamaz pısrık kişiler, kırıntıları ve parçaları bir araya getirip **statu quo**'yu bir tanrı haline sokmuşlar ve kusurlu bir şey yaratmış olduklarına da sağlam bir şekilde inanmışlardı.

Ama dünyanın öteki ülkeleri gibi, Türkiye de bulunduğu durumda değişikliğe uğramaksızın kalmamaktadır. Medenî Avrupa'da, gericiler takımı **statu quo**'yu yeniden kurmayı başardığı anda, Türkiye'deki **statu quo**'nun önemli bir biçimde değişikliğe uğramış olduğu, yeni meselelerin, bağlantıların ve menfaatlerin ortaya çıktığı farkediliyor. Sekiz ya da on sene önce genel bir deprem yüzünden bırakmış oldukları işe, zavallı diplomatların bıraktıkları yerden başlamaları gerektiği anlaşılıyor. Türkiye'de **statu quo**'yu muhafaza etmek! Bunu yapmaya çalışmak, tamamen çürüyüp dağılmadan önce, bir at cesedini aynı çürüme derecesinde tutmak kadar zordur. Türkiye çürümüş durumdadır ve Avrupadaki denge ve **statu quo**'nun muhafazası devam ettikçe, daha da çürüyecektir. Kongrelere, protokollara ve ultimatomlara rağmen, siyasî güçlülere ve milletlerarası karışıklıklara kendi açısından o da etkide bulunacaktır. Çürümekte olan bir organizmanın çevresine koku yayması kadar kaçınılmaz bir şeydir bu.

Şimdi bu meselenin iç yüzüne bir göz atalım. Türkiye, birbirinden tamamen ayrı üç kısımdan teşekkül etmiştir: Afrika'nın bağımlı devletleri, yani Mısır ve başkaları; Asya Türkiyesi ve Avrupa Türkiyesi. Aralarında sadece Mısır'ın Sultan'a gerçekten başeğmekte olduğunu söyleyebileceğimiz Afrikadaki ülkeleri şimdilik bir yana bırakalım. Mısır, herkesten fazla İngilizlere aittir. Türkiye paylaşılacak olursa, Mısır zorunlu olarak İngilizlerin hissesine düşecektir.

Osmanlı İmparatorluğunun elinde kalan bütün kuvvet Asya Türkiyesinde bulunmaktadır. Türklerin, dört yüz yıl boyunca asıl yurtları olan Küçük Asya ve Ermenistan, Türk ordularına asker veren bir hazne gibidir. Viyana surlarını tehdit eden ordulardan, Diebitsch'in pek de ustaca olmayan manevraları karşısında Kulewtscha'da yenilgiye uğrayan ordulara kadar hepsi, bu bölgenin askerlerinden kurulmuştur. Nüfus bakımından yoğun olmamasına rağmen, zaman zaman istilâ arzularını doğurmaya elverişli, İslâm dinine tam anlamıyla bağlı ve Türk soyundan gelen bir kitleyi kapsamaktadır. Gerçekten de, Şark Meselesi üzerindeki tartışmalarda Filistin'in iki bölgesinden ve Hıristiyanların bulunduğu Lübnan vâdilerinden söz edilmez.

Asıl çıban başı, daima Avrupa Türkiyesi yani Sava ve Tuna ırmaklarının güneyindeki büyük yarımadadır. Bu olağanüstü topraklar, birbirine taban tabana zıt ırkların ve milletlerin yurdu olmak bahtsızlığına uğramıştır ve bu ırklarla milletlerden hangisinin ilerleme ve medeniyete daha az yatkın olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunlar, sayıları on iki milyonu bulan ve bir milyon Türk'e boyun eğmiş olan Slavlar, Yunanlılar, Romanyalılar ve Arnavutlardır. Bu karışık halkalar üzerinde egemenlik kurmanın ve yürütmenin ancak bir millet tarafından yapılması gerektiği gözönünde tutularak, şu son zamanlara kadar, egemenliği ellerinde tutmaya Türklerin ötekilerden daha elverişli olduklarını düşünmek mümkündür. Ama Türk hükümeti tarafından medeniyet yolunda atılmış bütün adımların acı bir şekilde başarısızlığa uğradığını; bir kaç büyük şehirde Türk halkı tarafından sürdürülen İslâm taassubunun, Avusturya'nın ve Rusya'nın yardımını ancak iktidarı ele geçirmek ve birkaç muhtemel ilerlemeyi ortadan kaldırmak amacıyla kullandığını; merkezî hükümetin, yani Türk hükümetinin, Hıristiyan bölgelerde çıkan ayaklanmalar yüzünden her yıl biraz daha zayıfladığını ve ayaklanmaların hem Bâbiâli'nin güçsüzlüğünden hem de komşu devletlerin müdahalesinden dolayı her zaman belli bir sonuç verdiğini;

Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuştuğunu; Ermenistan'ın belli bölgelerinin Ruslar tarafından ilhak edildiğini ve öte yandan Eflâk, Buğdan, ve Sırbistan'ın ardarda, Çar himayesine girdiğini gördükten sonra, Türklerin Avrupa'da bulunmasının Trakya ve İllirya yarımadasında refah ve zenginliğin gelişmesine önemli ölçüde engel olduğunu kabul etmek zorundayız.

Türkleri, Türkiye'nin yönetici sınıfı olarak görmek güçtür; çünkü, Türkiye'de çeşitli toplumsal sınıfların aralarındaki ilişkiler, çeşitli ırkların arasındaki ilişkilerden daha az karışık değildir. Türk, şartlara ve bulunduğu yere göre; işçi, ekici, küçük çiftçi, esnaf, derebeylik (feodalite) düzeninin en alt ve en barbar döneminde bulunan feodal toprak sahibi, memur ya da askerdir. Ama bütün bu toplumsal durumlarda, Türk, imtiyazlı bir dinin ve milletin mensubudur; silâh taşımak hakkına yalnız o sahiptir; en yüksek mevkideki Hıristiyan, en aşağı dereceden bir Müslümanla karşılaşırsa, ona boyun eğmek zorundadır. Bosna-Hersek'te, Slav menşeli asilzadeler İslâm dinini kabul etmişler ama halk Hıristiyan olarak kalmıştır. Bundan dolayı, Bosna-Hersek bölgesinde, hâkim sınıf ve hâkim din birbirine karışmıştır; ayrıca, Bosnalı Müslümanlar, Türk asıllı Müslümanlarla aynı haklara sahip olmuşlardır.

Asya'da her zaman hazır bulunan yedek kuvvetler bir yana bırakılacak olursa, Avrupadaki Türk halkının gerçek gücü, İstanbuldaki ve başka birkaç büyük şehirdeki kalabalıktan ibarettir. Bu kalabalık, kökü bakımından Türktür; hayatını özellikle Hıristiyan kapitalistler için çalışarak kazandığı halde, sözde üstünlüğüne ve Müslüman olması dolayısıyla Hıristiyanlara karşı giriştiği çeşitli aşırı davranışların gerçekten ceza görmeyişine bütün varlığıyla sarılmıştır. Herhangi önemli bir hükümet darbesi söz konusu olunca, belli birtakım sömürgeleştirilmiş bölgelerin dışında, Avrupa Türkiyesi halkının büyük çoğunluğunu teşkil eden bu kütleyi, yoldan çıkarmak ya da pohpohlamak yoluyla kazanmak gerektiğini herkes bilmektedir...

Öteki milliyetler arasında, Arnavutlara bir kaç satır ayırmamız yeter. Arnavutlar, eski dağlıların sertleşmesinden ortaya çıkmış bir ırktır. Adriyatik denizine inen dağlık bölgede yaşayan Arnavutlar, kendi öz dillerini konuşurlar. Arnavutların, geniş indo-eropeen kavimler ailesine mensup oldukları söylenir. Arnavutlar, Hıristiyan Ortodoks ya da Müslümandırlar. Onlar hakkında edindiğimiz bütün bilgiler, Arnavutların, medeniyet için elverişli bir topluluk olmadıklarını gösteriyor. Eşkiyalığı huy edinmiş olmaları, herhangi bir komşu hükümeti, onları sert bir askerî boyunduruk altında tutmak zorunda bırakacaktır. Sınır bölgelerinde gerçekleşecek bir sınaî ilerleme, onları saka ya da oduncu haline sokana kadar (İspanyol Gallego'ları ve öteki dağlılar aynı macerayı geçirmişlerdir) bu durum böyle sürüp gidecektir.

Aşağı Tuna ile Dinyester arasındaki ülkenin ana halkı olan Ulahlar ya da Daco-Roman'lar adamakıllı karışık bir ırktır. Bunlar, Rum kilisesine bağlıdır ve kökü Lâtince olan ve İtalyanca'yı andıran bir dil konuşurlar. Transilvanya ve Bukovine halkı Avusturya'ya, Besarabya halkı ise Rusya'ya dayanmaktadır. Daco-Roman ırkın siyasî alanda varlık gösteren iki prensliğinin yani Eflâk ile Buğdan'ın halkı ise kendi prensleri tarafından yönetilmekte ve Bâbîâli'nin sadece kâğıt üzerinde kalan egemenliği altında bulunmaktadır. Bu prensliklerde, gerçek otoriteyi Ruslar ellerinde tutmaktadırlar. Macar savaşı sırasında, Transilvanyadaki Uahlardan söz edildiğini çok duyduk. Bunlar, Macar toprak sahipleri tarafından baskı altında tutuluyorlardı. Zaten, Avusturya devletinin yapısı gereği, bu Macar toprak sahipleri, hükümetin baskı ve sömürme aracı olmak zorundaydılar. Tıpkı 1846 yılında Galiçya'nın güney batı bölgesindeki toprak köleleri gibi, baskı altında tutulan bu kitle de, vaatler ve yoldan çıkarmalar ile Avusturyalılar tarafından avuç içine alınmış ve Transilvanya'yı bir çöle döndüren o korkunç savaşa sebep olmuştu. Türk prensliklerinin Daco-Roman halkı, hiç olmazsa yerli bir asiller sınıfına ve kendi siyasî

kurumlarına sahiptir. 1848 ayaklanmasının açıkça gösterdiği gibi, bu halk, Rusların bütün çabalarına rağmen, devrimci anlayışı benimsemiştir. 1848 yılından beri, Rus işgalinden ötürü baskı altında kalmaları ve fazla vergi vermek durumunda bulunmalarından dolayı, bu devrimci heyecanın daha da canlandığından şüphe edilemez. Dinleri bir olduğu ve Rus Çarına körükörüne inandıkları için gerçek kurtarıcılarını Ortodoks Kilisesinin imparator başkanı ile bir ve aynı şey sayacak kadar Çar'a inanmış bulunmalarına rağmen devrimci anlayış halkın içine gittikçe işlemiştir. Öyleyse, bu toprakların geleceğini kesin olarak belirlemek gerektiği zaman Ulahların, bu konuda önemli bir rol oynamaları muhtemeldir.

Türkiye Rumları, çoğunlukla Slav kökünden gelirler ama modern Rumca konuşurlar. İstanbul ve Trabzondaki birkaç asil ailenin dışında, Yunanistan'da bile, saf Elenlerin bulunmadığı kabul edilmektedir. Musevilerle birlikte, Rumlar, limanlarda ve içerdeki şehirlerde ticaretle uğraşan halkın en önemli zümresini teşkil ederler. Belli birtakım bölgelerde, tarımla da uğraştıkları görülüyor. Bu bakımdan, Rumların ne sayıları ne yoğunlukları ne de millî duyguları, bir millet sayılmalarını sağlayacak nitelikte değildir. Teselya'da ve belki de Epir'de, durumun aynı olmadığı söylenebilir. Bazı asil Rum ailelerinin İstanbul'da, tercüman olarak ellerinde bulunan nüfuz; Türkler Avrupa'da öğrenim görmeğe ve Avrupa sefaretlerinde Türkçe konuşan ateşeler çalışmaya başladığından bu yana hızla azalmaktadır.

Şimdi, halkın büyük bir kısmını teşkil eden ve kan bakımından bütün öteki ırk karışımlarından baskın çıkan ırkı ele alacağız. Hatta, Mora ile Tuna, Karadeniz ile Arnavutluk dağları arasında yer almış bulunan bütün Hıristiyan halkların ana çekirdeğini bu ırkın teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu ırk Slav ırkıdır ve özellikle İlliryalılar ya da Güney Slavları diye adlandırılan koldur. Batı Slavlarının (Polonyalılar ve Bohemyalılar) ve Doğu Slavlarının (Ruslar) yanı sıra, bu Güney Slavları, son on iki yüz yıl boyunca

ca Avrupa'nın doğusunda yaşamakta olan kalabalık Slav ailesinin üçüncü kolunu teşkil eder. Güney Slavları sadece Türkiye'nin büyük bölümünde değil, Dalmaçya'da Hırvatistan'da, Slavonya'da ve güney Macaristan'da da yaşamaktadırlar. Hepsi, Rusça'ya çok yakın olan ve bütün Slav dilleri arasında Batılının kulağına en hoş gelen bir dil konuşurlar.

Hırvatların ve Dalmaçyalıların bir kısmı Katolik, geri kalanların hepsi ise Rum Ortodokslardır. Katolikler Lâtin alfabesi kullandığı halde, Rum Ortodokslar, Rus ya da eski Slav Kilise dininde kullanılan Kiril alfabesiyle yazırlar. Din ayrılığına dayanan bu özellik, güney Slavlarının oturdukları bütün topraklarda, gerçekleşecek olan millî ilerlemelerin tümünü geciktirici bir etki yapacaktır. Belgrad'da oturan birinin Zagreb'de ya da Besce'de yayınlanmış bir kitabı okuyabilmeye ihtiyacı yoktur. Hatta, alfabe ve imlâ Ortodoks olmadığı için, böyle bir kitabı eline almak bile istemeyebilir. Ama etimolojik sistem ve eski Slav dili imlâsı bakımından kendi dili ile Rusça arasında büyük bir benzerlik olduğu ve ayrıca metin ortodoks harflerle basılmış olduğu için, Moskova'da yayınlanmış bir kitabı kolayca okuyup anlayabilir. Rum Slavları, İncillerinin ve dua kitaplarının Yunanistan'da basılmış olmasını istememektedirler. Çünkü, kutsal Moskova'da yapılmış ya da Saint-Petersbourg kiralîyet matbaasında basılmış olan her şeyin içinde yanlışlık bulunmayan ve tam anlamıyla Ortodoks bir şey olduğuna hatta kutsallık taşıdığına inanmaktadırlar. Zagreb ve Prag'daki coşkun kişilerin panslavizm konusunda gösterdikleri bütün çabalara rağmen Sırlar, Bulgarlar, Boşnaklar ve Makedonya'nın ya da Trakya'nın Slav köylüleri, Ruslara karşı, kendileriyle aynı dili konuşan güneyli katolik Slavlardan daha fazla yakınlık duymaktadırlar. Nitekim, Ruslarla, ilişki kurdukları noktalar ve fikrî bağlantılarını sağlayan araçlar, Katolik Slavlarla olduğundan daha fazladır. Ne olursa olsun, kendilerini bütün kötülüklerden kurtaracak olan Mesih'in Saint-Petersbourg'dan gelmesini bekle-

mektedirler. Bundan ötürü, İstanbul'a «bizim Tsarigrad» yani «bizim İmparatorluk Başkenti» derler. Bunu, kuzeyden gelerek gerçek imanı yeniden kuracak olan Ortodoks çarı beklerken yaptıkları gibi, Türklerin şehri ele geçirmelerinden önce İstanbul'da hüküm süren Ortodoks Çar'ın hatırasını gözönünde tutarak da yapmaktadırlar.

Türkiye'nin büyük bir kısmında, Slavların, dolaysız Türk otoritesine boyun eğmek durumunda buldukları doğrudur. Ama mahallî yönetimlerini kendileri seçerler; aralarında birçok kimse (özellikle Bosna'da) fatihlerinin dinini kabul etmiştir. Slav ırkı, bu ülkede, sadece iki bölgede bağımsız bir siyasî hayatı muhafaza edebilmiş ya da ele geçirebilmiştir. Sırbistan'da tabii sınırları kesin bir şekilde çizilmiş olan bölgede yani Mora vadisinde bu durumu görüyoruz. Burası, altı yüz yıldan beri bu bölgelerin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Türklerin uzun zaman boyunduruğu altında kalmış olan Sırlar, 1809 Rus savaşında, Türklerle bağlı kalmakla birlikte, belli bir özgürlük elde etmek imkânını bulmuşlardı. O zamandan beri, Sırbistan, sürekli olarak Rusya'nın doğrudan doğruya himayesi altında kalmıştır. Ama, tıpkı Eflâk ve Buğdan'da görüldüğü gibi, siyasî bağımsızlık yeni ihtiyaçları olgunlaştırmış ve Sırbistan'ı, Avrupa'nın batısı ile daha sağlam ilişkiler kurmağa zorlamıştır. Medeniyet yavaş yavaş kök salmaya başlamış, ticaret gelişmiş ve yeni fikirler ortaya çıkmış ve bunların bir sonucu olarak Rus etkisinin kalesi sayılabilecek bir yerin merkezinde yani Slav ve Ortodoks Sırbistan'da Rus düşmanı ilerici bir gurup teşekkül etmiştir. Reform isteklerinde pek ılımlı olan gurubun başında, eski maliye bakanı Garaschanin bulunmaktadır.

Rum-Slav halkının yaşadığı ve tüm nüfusun dörtte üçünü teşkil ettiği (yedi milyon) bu ülkede iktidar bu yedi milyonluk kitleye geçtiği takdirde, yukarda sözünü ettiğimiz aynı ihtiyaçların bu topraklarda da Rus düşmanı ilerici bir gurup ortaya çıkaracağından şüphe edilemez. Nitekim, Türkiye'nin belli bir bölümü, kısmen de olsa bağımsızlığını

kazandığı takdirde, bu bölgede aynı sonucun kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktığı görülmüştür.

Karadağ'da, nisbeten önemli şehirleri barındıran verimli vâdiler yoktur. Burası, dağlık, verimsiz ve geçit vermez bir yerdir. Ovaları soyan ve elde ettikleri ganimeti, tahkim edilmiş kalelerinde istif eden bir eşkiya takımı yerleşmiştir buraya. Bu romantik görünüşlü ama mide bulandırıcı şilâhşorlar, Avrupa için uzun zamandan beri bir terdirginlik kaynağı oluyorlardı. Bu dağlıları ve içinde oturanlarla birlikte köyleri yakarak sürüleri çalmalarını savunmak, Avusturya'nın ve Rusya'nın siyasetine biçilmiş kaftan gibi uygun gelmektedir.

LONDRA BASINI
TÜRK MESELESİNDE NAPOLYON'UN POLİTİKASI

Londra, 25 Mart 1853
(N.Y.T., 11 Nisan 1853)

Eski Yunanlılar, susması için para verdikleri bir ha-
tipten söz ederken, «dilinin altında bir bakla var» derlerdi.
Bakla, mısırdan getirilmiş bir paraydı. Biz de, Şark Mese-
lesi alevlendiğinden bu yana, susmasından ötürü değil, ko-
nuşmasından dolayı, **Times**'in dili altında bir bakla bulun-
duğunu söyleyebiliriz. Bu aklıevvel gazete, Hıristiyan di-
ninin elden gitmek üzere olduğunu bahane ederek, Avus-
turyalıların, Karadağ'a müdahale etmelerini savunmaya
kalkışmıştı. Sonra, Rusya da işin içine karışınca bu baha-
neyi bir yana bırakıp, bütün meselenin, Rum Kilisesi ile Ro-
ma Kilisesi arasındaki bir kavgadan ibaret olduğunu ve bu-
nun resmî İngiliz Kilisesinin «tebasını» asla ilgilendirmedi-
ğini açıkladı. Daha sonra, Türkiye ile yapılan ticaretin, İn-
giltere bakımından taşıdığı önem üzerinde durulmuş ve bu
önemden, Türk serbest-mübadelesinin, Rus yasakçılığının
(prohibitionnisme) ve Avusturya himayeciliğinin yerine
geçirilmesinin (ikamesinin) çok kazançlı olacağı sonucu
çıkarılmıştır. Bundan sonra da, **Times**, besin maddeleri ba-
kımından, İngiltere'nin Rusya'ya muhtaç olduğunu ve Rus
Çarının coğrafî görüşlerini, itirazsız kabul etmesi gerekti-
ğini ispata çalışmıştı. İngilterenin Rusya'ya muhtaç olması-
na bir kıvam verebilmek için Karadeniz'in bir Rus denizi ve
Tuna'nın bir Rus ırmağı olması gerektiğini söylemek, **Ti-
mes**'in göklere çıkardığı ticaret sistemine yapılmış ince bir
iltifat ve gülünç bir ispatlama şeklidir. Savunulması imkân-
sız olan bu görüşleri bırakmak zorunda kalan **Times**, genel

olarak ileri sürülen bir iddiayı benimsemekte gecikmemiştir. Bu iddia Türkiye'nin parçalanmasının önüne hiç bir şeyin geçemeyeceğini söyleyenlerin iddiasıdır. **Times**, bu iddiaya dayanarak Rusya'nın, hem Türk İmparatorluğu vasiyetnamesinin gereklerini yerine getirmek hem de bu İmparatorluğun vârisi olmak zorunda bulunduğunu ve bunun apaçık olduğunu ileri sürüyordu. **Times**, bundan sonra, bilgeliğin (hikmetin) Doğu'dan geldiğini bahane ederek (bu eski bir bahanedir), Türkiye'de yaşayanların, Avusturya ve Rusya'nın saflaştırıcı egemenliğine ve medenileştirici etkisine bırakılmasını teklif etti. Ama bunu yaparken, pek az zaman önce, «Avusturya, kendi İmparatorluğu içindeki ülke ve bölgelerde, keyfî bir otoriteyi ve korkunç bir zorbalığı sürdürüyor; üstelik hiç bir yasanın bu duruma bir düzen verdiği de görülüyor» diye yazmış olduğunu unuttuyor. Küstahlığın zirvesine çıkmak için de Şark meselesi konusunda yayınlamış olduğu parlak makalelerden dolayı kendi kendini tebrik ediyor.

Bütün Londra basını, sabah ya da akşam gazeteleri ve haftalık dergiler, «Yönetici Organ» aleyhinde hep bir ağızdan bağırıyorlar. **Morning Post**, **Times**'da çalışan meslektaşları alaya alıyor ve onları, bile bile yanlış ve saçma haber yaymakla itham ediyor. **Morning Herald**, onlara, «İbrani-Avusturyalı-Rus çağdaşlarımız» diyor. **Daily News** ise, «Brunnow'un Organı» sözünü rahatça kullanıyor. İkiz kardeşi **Morning Chronicle** da, **Times**'a şöyle saldırıyor: «Yarım düzine Yunan şirketinin ticarî öneminden ötürü, Türk İmparatorluğunu Rusya'ya teslim etmeyi teklif olarak ortaya atan gazeteciler yalnız kendi kafalarının çalıştığını kolayca ileri sürebilirler.» **Morning Adviser** da şöyle yazıyor: «**Times**, Rus menfaatlerinin biricik temsilcisi olarak ortaya çıkmakta haklı... Bu gazetenin İngilizce basıldığı doğrudur. Ama İngilizlikle biricik ilgisi de budur. Rusya sözkonusu olunca, tepeden tırnağa Rus kesilir.»

İngiltere ile Fransa'nın geçici bir uyuşmaya varmayacaklarından emin olmadıkça, Rusya ayısının pençelerini

göstermekten vazgeçmeyeceği apaçıktır. Şu garip tesadüf üzerinde biraz durulursa, durum kolayca anlaşılır: Times'ın, Lord Aberdeen ve Lord Claredon'ı, Türk meselesinin Fransa ile Rusya arasındaki bir çekişmeden başka şey olmadığına inandıрмаğa çalıştığı gün; M. Guizot'nun deliler kiralı diye ad takmış olduğu M. Granier de Cassagnac, **Constitutionnel**'de Şark meselesinin Palmerston ile Çar arasındaki bir çekişmeden başka şey olmadığını yazıyordu. Bu gazeteleri okuyunca, Demosthenes'in Makedonyalı Philippe'e karşı politik nutuklar söylemiş olduğu çağda, Yunan hatipleri için kullanılan dilinin altında bakla bulunmak sözünün gerçekten ne anlama geldiğini kavırıyoruz.

Koalisyon kabinesi tarafından temsil edilen İngiliz aristokrasisi, gerektiği zaman, millî menfaatleri kendi sınıf menfaatlerine feda etmekten çekinmeyecektir. Bu aristokrasi, uyuşuk oligarşisine, Batı'da bir dayanak bulabilmek umuduyla, Doğu'da genç bir despotluğun kuvvetlenmesini sevinçle kabul edecektir. Louis Napolyon ise henüz tereddüt etmektedir. Louis Napolyon'un bütün hayranlığı, Fransa'ya hükümet sistemlerini sokmuş olduğu Rus otokratlarına; bütün antipatisi de Fransa'da parlömanter sistemlerini yıkmış olduğu İngilizlere yönelmiştir. Çar'ın Doğu'da yürüttüğü genişleme siyasetini rahatça gerçekleştirmesine karışmıyorsa, bunun sebebi, Çar'ın kendisini Batı'da serbest bırakmasıdır. Ayrıca, kendisi gibi bir sonradan görme hakkında Kutsal-İttifak'ın ne gibi hisler beslediği konusunda hayale de kapılmamaktadır. Bundan dolayı iki yanlı bir politika gütmektedir: Fransız Millî Meclisindeki gurupları nasıl aldattıysa, Avrupa'nın büyük devletlerini de aynı şekilde aldatmaya çalışmaktadır. Bir yandan İngiltere'nin Türkiye sefiri Lord Statford de Redcliff ile açıkça dostluk ve yakınlık kurmakta, öte yandan Rus prensi Lieven'i en poh-pohlayıcı vaatlerle uyutmakta ve bir İngiliz-Fransız ittifakını boşa çıkaracak bir Avusturya - Fransa ittifakı yapılması konusunda canla başla çalışan M. de la Cour'u Sultan'ın sarayına göndermektedir. Tulon'daki deniz kuvvetlerine Yu-

nen kıyılarına gitmek için emir vermekte ve ertesi gün **Moniteur**'de bu tedbirin, İngiltere'nin haberi olmaksızın alınmış olduğunu açıklamaktadır. Organlarından birinde yani **Pays**'de ise Şark Meselesinin Fransa için çok önemli olduğunu yazdırmakta, ama bir başkasında yani **Constitutionnel**'de, Şark Meselesinin sadece Rusya, Avusturya ve İngiltere'nin menfaatlerini ilgilendirdiğini ve Fransa'nın bu işe çok uzaktan karıştığını, bunun için de tam anlamıyla bağımsız bir durumda bulunduğunu açıklamaktadır. Rusya mı yoksa İngiltere mi daha fazla teklif edecek? Louis Napolyon'un bütün meselesi işte budur.

TÜRKİYEDE GERÇEK ANLAŞMAZLIK NOKTASI

(N.Y.T., 12 Nisan 1853)

İngiltere'yi, Rusların açığa vurdukları genişleme ve ilhak isteklerinin can düşmanı haline getirmesi gereken hayatî menfaatleri, Şark Meselesi üzerinde bugünlerde açılmış olan tartışmada, İngiliz gazetelerinin, gerektiği kadar açıklıkla ortaya koymayışlarına şaşıyoruz. İngiltere, Rusların, Çanakkale ve Karadeniz boğazlarına sahip olmasını asla kabul edemez. Böyle bir durum, hem politik hem de askerî bakımdan İngiltere'ye indirilmiş müthiş bir darbe demektir. Bunun doğru olduğunu görmek için İngiltere ile Türkiye arasındaki ticaret bağlantılarına bir göz atmak yeter.

Dolaysız Hindistan yolunun keşfinden önce, İstanbul, geniş bir ticaret faaliyetinin pazarıydı; bugün de, Hindistan ürünlerinin İran, Tahran ve Türkiye yoluyla karadan Avrupa'ya gelmesine rağmen, Türk limanları Avrupa ile Asya'nın iç bölgeleri arasında yapılan ve gittikçe artan büyük bir ticaret faaliyeti göstermektedirler. Haritaya göz atacak olursak bu durumun apaçık olduğunu görürüz. Güney Almanya'daki Kara Orman bölgesinden Novgorod Weliki'ye kadar bütün iç bölgeler Kara Deniz'e ya da Hazer Denizi'ne dökülen ırmaklarla sulanmaktadır. Avrupa'nın iki dev ırmağı Tuna ve Volga, Dinyeper Dinyester ve Don, iç bölgelerin ürünlerini Karadenize getiren tabii kanallardır. Hazer denizine ise Karadenizden varılır. Avrupa'nın üçte ikisi yani Almanya'nın ve Polonya'nın bir kısmı, Macaristan'ın bütünü, Rusya'nın en verimli bölgeleri ve Avrupa Türkiyesi, ihracatları ve mübadeleleri için Karadeniz'e muhtaçtırlar. Üstelik, bu ülkeler genel olarak tarım ülkeleridir ve üretimlerinin çokluğu en mükemmel ulaştırma yolu olarak ırmakları seç-

melerini gerektirmektedir. Macaristan'ın, Polonya'nın ve güney Rusya'nın buğdayları, yünleri ve derileri, her yıl daha büyük miktarlarda Batı pazarlarına akmaktadır. Bunlar, Galatz'dan, Odessa'dan, Taganrog'dan ve Karadeniz'in öteki limanlarından yüklenmektedirler. Bir başka önemli ticarî faaliyet üzerinde de durmak gerekir. Asya Türkiyesinde İstanbul ve özellikle Trabzon, Asya'nın iç bölgelerine, Dicle ve Fırat vadilerine, İran ve Türkistan'a yönelen kervanların kalktığı bellibaşlı pazarlardır. Ticaret hızla gelişmektedir. Bu iki şehirde yerleşmiş bulunan Rum ve Ermeni tacirler İngiliz mamul ürünlerini büyük miktarlarda ithal etmekte ve bu mamul eşyanın ucuza satılması, asyaî (asiatique) kapalı hayatın ev sanayiini kısa zamanda ortadan kaldırmaktadır. Trabzon, bulunduğu durum bakımından, bu ticarete öteki şehirlerin hepsinden daha elverişlidir. Arka tarafında Suriye çölü kadar geçit vermez Ermenistan dağları bulunmaktadır. Öte yandan, bu şehir Bağdat'a, Şiraz'a ve Tahran'a aynı uzaklıkta bulunmaktadır. Tahran, Khiva'dan ve Buhara'dan gelen kervanlar için aracılık görevini yerine getiren bir pazardır. Bu ticaretin ve genel olarak Karadeniz ticaretinin ne kadar gelişmekte olduğunu Manchester borsasında gözlemek mümkündür; bu borsada, esmer Rum alıcıların sayı ve önem bakımından gittikçe arttığı görülür ve Almanca ile İngilizce'nin yanı sıra güney Slav ve Rum lehçeleri duyulur.

Trabzon ticaretinin büyük bir politik önemi de vardır. Çünkü bu ticaret, Rusya'nın ve İngiltere'nin Asya içlerindeki menfaatlerinin birkaç yıl önce çatışma haline gelmesine yol açmıştır. Ruslar, 1840'a kadar, yabancı ülkelerden bu bölgeye ithal edilen ürünlerin alım satımını mutlak denemek ölçüde ellerinde tutuyorlardı. Rus emtiası, İndus'a kadar yayılmıştı. Hatta çoğunlukla, Rus emtiası, İngiliz emtiasına tercih ediliyordu. Afgan savaşına ve Sind ile Pencab'ın ele geçirilmesine kadar, İngiliz ticaretinin Asya içlerinde hiç bir varlık gösteremediğini söyleyebiliriz. Ama bugün durum aynı değildir. İngiltereyi bir hayalet gibi teh-

dit eden ve hemen tatmin edilmediği takdirde, doğurduğu korkunç değişikliklerin etkisi New-York'tan Kanton'a, Saint-Petersbourg'dan Sidney'e kadar her yerde duyulan bir zorunluk, yani İngiltere'nin, ticaretini sürekli olarak genişletmek zorunda oluşu, şu sonucu doğurmuştur: İngiliz ticareti, Asya'nın iç bölgelerine, her iki yandan yani hem İndus hem de Karadeniz yönlerinden aynı anda saldırmaya mecbur olmuştur. Dünyanın bu bölgesine Rusların yaptığı ihracat hakkında pek az şey bildiğimiz halde, aynı bölgeye yapılan İngiliz ihracatının artmış olduğunu gözönünde tutarak, bu bölgede Rus ticaretinin önemli bir şekilde azalmış olduğu sonucuna varabiliriz. Rusya ile İngiltere arasındaki ticarî savaşın alanı, İndus'tan Trabzon'a kaymış ve bir zamanlar İngilizlerin Doğu İmparatorluğunun sınırlarına kadar sokulmak tehlikesini göze alan Rus ticareti, gümrük sınırının en aşırı ucunu muhafaza etme ve genel olarak savunma durumuna düşmüştür. Şark Meselesinin gelecekteki çözüm şekli ve İngiltere ile Rusya'nın bu konuda oynayacakları rol ne olursa olsun, yukarda sözünü ettiğimiz olayın önemi apaçıktır. Bugün olduğu gibi her zaman, bu iki ülke, Doğu'da çatışmaktadırlar.

Şimdi, bu Karadeniz ticaretini daha yakından inceleyelim. **London Economist**'e göre, Mısır ve Tuna prenslikleri de dahil olmak üzere, İngiltere'nin Türk topraklarına yapmış olduğu ihracat şöyledir:

Yıl	Sterlin
1840	1.440.592
1842	2.068.342
1844	3.271.333
1846	2.707.571
1848	3.626.241
1850	3.762.480
1851	3.548.595

Bu miktarların en az üçte ikisi Karadeniz ve İstanbul

limanlarından geçmiştir. Gittikçe artmakta olan bu ticaret, Karadenizin anahtarları demek olan Çanakkale ve Boğaz'a sahip olan devlete karşı duyulabilecek güvene bağlıdır. Bu anahtarları elinde bulunduran kimse, Akdeniz'in bu son bölümüne açılan yolu, keyfine göre açıp kapayabilir. Bundan ötürü, Rusların İstanbul'u ele geçirdikleri takdirde, Rus ticaret alanına İngiltere'nin sızmasını sağlamış olan kapıyı açık bırakacağını kimse umud etmez.

Türkiyenin ve özellikle Boğazların ticarî önemi hakkında söyleyeceklerimiz bunlardır. Karadeniz'in bu kapılarından geçerek ticaret faaliyetinde bulunmak serbestisinin devamı, sadece önemli bir alış-verişin sürmesi ile ilgili olmakla kalmamakta, aynı zamanda, Avrupa ile Merkezî Asya arasındaki ilişkilerle ve bu toprakları medeniyete açma imkânı ile de ilgili bulunmaktadır.

Şimdi aynı meseleyi askerî açıdan ele alalım. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının ticarî önemi, bu boğazların her savaşta kesin sonucun alınmasını sağlayabilecek askerî yerler olmaları sonucunu da doğurmuştur. Cebelütarık ve Helsingoer boğazları da bu çeşit yerlerdir. Ama, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları onlardan daha da önemlidir. Gebelütarık ve Helsingoer'deki topraklar, boğazların her noktasını dövemezler. Bu boğazları kapamak için bir donanmanın yardımına ihtiyaç vardır. Oysa, bu durumun tam tersine, Çanakkale ve Karadeniz boğazları o kadar dardır ki, uygun yerlerde yapılmış ve iyice teçhiz edilmiş birkaç kale (Ruslar İstanbul'u ele geçirecek olursa bunu yapmaktan geri kalmayacaklardır) içeri girmek isteyen bütün dünya müttefik donanmalarına karşı durabilir. Ruslar İstanbul'u ele geçirirlerse, Karadeniz, Rusya'nın içinde bulunan Lagoda gölünden daha fazla bir Rus gölü haline gelir; Kafkasyalıların mukavemeti, açlık yüzünden kırılır ve Trabzon bir Rus şehri, Tuna da bir Rus ırmağı haline gelir... Bundan başka, İstanbul'un kaybedilmesi dolayısıyla, Türk İmparatorluğu ortasından kesilmiş olacaktır. Avrupa Türkiyesi

ile Asya Türkiyesi irtibat haline geçemeyecek ve birbirlerine yardımda bulunamayacaklardır; Türk Ordusunun büyük kısmı, Asya'ya itilmiş ve hareketsizliğe mahkûm edilmiş halde kalacaktır. Ordunun büyük kısmından ayrı düşünce, Arnavutluk, Makedonya ve Teselya, istilâlara karşı gelemezler. Bu durumda bütün yapacakları, aman dilemek ve iç düzeni korumak için kendilerine bir ordu verilmesini istemektir.

Ama sınırlarını gittikçe genişleterek devasa bir hale gelen Rusya'nın, dünya egemenliği yarışını bu noktada sona erdirmesi mümkün müdür? Rusya, bunu istese bile, bulunduğu durum, bu isteğini yerine getirmesini engelleyecektir. Rusya, Yunanistan'ı ve Türkiye'yi ilhak edebilirse, en iyi limanları ele geçirmiş olacaktır. Yunanlılar, gemileri için ona usta denizciler verecektir. İstanbul'u ele geçirebilirse, Rusya, Akdenize kapı komşusu olacak; Durazzo ve Antivar'dan Arta'ya kadar uzanan Arnavutluk kıyısı sayesinde Adriyatik'in merkezine uzanacaktır; İngiltere'ye ait olan Loniyen adalara yaklaşmış olacak ve Malta'dan buharlı gemiyle otuz sekiz saatlik mesafede bulunacaktır. Avusturya'yı üç yandan yani kuzeyden, güneyden ve doğudan saracağı için Habsbourg'ları kendisine tâbi kılabilecektir. Başka bir şeyin gerçekleşmesi de mümkündür, hatta muhtemeldir. İmparatorluğun çok içerlek olan ve iyice belirlenmiş tabii çizgilerden yoksun bulunan batı sınırını düzeltmek gerekecektir. O zaman, Rusya'nın tabii sınırının, Danzig'den ya da Stettin'den Triyeste'ye uzandığının farkına varılacaktır. Bir istilânın arkasından nasıl yeni bir istilâ gelirse ve bir ilhak nasıl ardından yeni bir ilhakın yapılmasını zorunlu kılarırsa; Rusya'nın Türkiye'yi ele geçirmesi de Macaristan'ı, Prusya'yı ve Galiçya'yı ilhak etmesinin bir başlangıcı olacaktır. Bu davranış, birtakım fanatik ve panslavist filozofların şimdiden hayalini kurdukları Slav İmparatorluğu gerçekleşene kadar sürecektir.

Rusların istilâcı bir millet oldukları bellidir. 1789 yılında kendini gösteren büyük hareket, karşısına hayat ve

enerji dolu korkunç bir rakip çıkarana kadar, özellikle yüz yıl süresince, Rusya istilâcılığını göstermişti. Rakip derken, Avrupa devrimini, demokratik fikirlerin yayılma kuvvetini ve insanlığın yüreğinde bulunan hürriyet susuzluğunu kastediyoruz. Gerçekten de, on sekizinci yüzyılın sonundan bu yana, Avrupa kıtası üzerinde sadece iki kuvvet kalmıştır. Bu iki kuvvet mutlakiyetçiliği ile Rusya; ve demokrasisi ile devrimdir. Bu anda, devrim ortadan kaldırılmış gibi görünmektedir. Ama aslında her zamandan daha canlı ve korkutucudur. Milan'daki son ayaklanma haberi geldiği zaman gericilerin duymuş olduğu korku, bunun en açık delilidir. Ama Rusya, Türkiye'yi egemenliğine aldığı zaman, kuvveti aşağı yukarı yarısı kadar artacak ve birleşmiş Avrupa'dan daha üstün olacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi, devrim davası bakımından dile getirilemeyecek kadar büyük bir talihsizlik olacaktır. Osmanlı İmparatorluğunun her zaman mümkün olan parçalanması gerçekleştiği takdirde, Türk bağımsızlığını korumak ya da Rusların ilhak projelerini yok etmek, üzerinde önemle durulması gereken meselelerdir. Bu noktada, devrimci demokrasi ile İngiltere'nin menfaatleri birbirine sıkıca bağlı halde bulunmaktadır. Ne demokrasi ne de İngiltere, Çar'ın, İstanbul'u başşehirlerinden biri haline getirmesine göz yumamaz. Durum kötü bir şekle dökülürse, demokrasinin de İngiltere'nin de aynı enerjik mukavemeti gösterecekleri bellidir.

TÜRK MESELESİ

(N.Y.T., 19 Nisan 1853)

Batı Avrupa ve Amerika halkı, Türkiye ile ilgili olaylar ve durumlar hakkında, doğru sayılabilecek bir yargıya (hükme) ancak son zamanlarda ulaşabildi. Yunan ayaklanması kadar, Türkiye, her bakımdan bilinmeyen bir ülkeydi ve bu ülke hakkındaki fikir, herhangi bir tarihî bilgiye değil, Binbir Gece Masallarına dayanıyordu. Yabancı ülkelerin resmî diplomatları bile, bu ülke hakkında sağlam bilgilere sahip olduklarını iddia ettikleri halde, içlerinden hiç biri, Türkçeyi, güney Slav dilini ya da Rumca'yı öğrenmek zahmetine katlanmamış olduğu ve bundan dolayı, Rum tercümanların ve Avrupalı tacirlerin gerçeğe uymayan yanıltıcı raporlarına inanmak zorunda kaldıkları için etraflı bir bilgi edinemiyorlardı. Bu avare diplomatlar, vakitlerini dalavereleler çevirerek ziyan ediyorlardı zaten. Bunların arasına, sadece, Türkiye'nin Alman tarihçisi Joseph Von Hammer'i katmamak gerekir. Sözünü ettiğimiz bu beyler, ne halkla, ne de ülkenin kurumları ve toplumsal durumu ile ilgileniyorlardı. Bütün ilgilendikleri, birbirlerinin gerçek durumunu, kuvvetlerini ve imkânlarını bilmeyen iki rakip grubun sırayla satın aldığı İstanbul Rumları ile Saray idi. Eskiden olduğu gibi, işin garibi hâlâ bugün de, sözünü ettiğimiz eksik ve yanlış bilgiler, Batı'nın Türkiye karşısında gösterdiği siyasî faaliyetin dayandığı temel büyük bir kısmını teşkil etmektedir.

Ama, İngiltere, Fransa ve hatta belli bir süre için Avusturya, Doğu politikalarını körü körüne yürütürken, bir başka devlet tarafından aldatıldılar. Bu devlet Rusya'ydı. Gelenekleri ve kurumları; özü ve durumu bakımından yarı

asyaî olan bu ülkede, Türkiye'nin gerçek durumunu ve ana özelliğini iyice kavramış yeterince insan vardı. Ruslar'ın dini ile, Türkiye Avrupasındaki halkın onda dokuzunun dini aynıydı; dilleri de yedi milyon Türk tebasının dilinden pek az farklıydı. Öte yandan, Rusların, bir yabancı dili iyice bilmeden kolayca konuşmak konusunda gösterdikleri malum yatkınlık; bol para alan Rus casuslarının Türk meselelerini iyice öğrenmelerini mümkün kıldı. Yüzlerce Rus casusu Türkiye'yi dolaşıyor ve Rum Hıristiyanların dikkatini, Ortodoks Hükümdarın, tabii şefin ve kurtarıcının üzerine çekiyordu. Casuslar, bu aynı hükümdarı, güney Slavlarına, eninde sonunda, aynı tahtın çevresinde büyük Slav ırkının bütün gruplarını toplayacak ve bu ırkı Avrupa'yı egemenliği altında tutan bir ırk haline getirecek olan güçlü bir Çar olarak tasvir ediyorlardı. Rum Kilisesine mensup din adamları, aradan çok geçmeden, tek bir amacın çevresinde toplanmıştı. Bu amaç, yukarda sözü geçen fikirleri yaymaktı. 1809 Sırp ayaklanması ve 1821 Yunan isyanı, az çok, Rus parası ve nüfuzu ile kışkırtılmış hareketlerdi. Ve Türk paşalarının merkezî idareye karşı isyan bayrağını açtığı her yerde, Rus entrikaları işe karışmış bulunuyor ve Rus parası rol oynuyordu. Batı diplomatları, Türkiye'nin iç işleri hakkında kafa patlatıp dururken ve önemli meseleler hakkında söyleyecek tek bir söz bulamazken; savaş ilân edildi, Ruslar Balkanları istilâ ettiler ve Osmanlı İmparatorluğu parçalandı.

Son otuz yıl içinde, Türkiye'nin durumunu açıklamak için birçok çaba gösterildi. Alman filozofları ve eleştirmeci yazarları, Türkiye'nin tarihini ve edebiyatını bize tanıttılar. Olağanüstü yetkili İngiliz diplomatları ve tüccarları İmparatorluğun toplumsal durumu hakkında birçok bilgi topladılar. Ama, ince bilgilerle uğraşan diplomatlar için bu çabalar sanki hiç harcanmamıştı. Bu diplomatlar, mümkün olan en büyük yapışkanlıkla, birtakım eski geleneklere bağlanmışlardır. Bu gelenekler de, Doğu masallarının okunmasından doğmuş ve vicdan diye bir şey tanımayan birtakım paray-

la tutulmuş Rumların verdiği masalımsı raporlarla tamamlanmıştır.

Peki bu durumun ortaya çıkaracağı kaçınılmaz sonuçlar nelerdir? Batı hükümetlerinin, bilgisizliği, tembelliği, sürekli kararsızlığı ve korkaklığı, Rusya'ya, bütün projelerini ardı ardına ve temel noktaları bakımından gerçekleştirmek imkânını vermektedir. Navarin savaşından bugünkü Şark Meselesi buhranına kadar, Batı devletlerinin faaliyetleri, aralarındaki kavgalar yüzünden etkisiz kalmıştır. Bu kavgalar ise, çoğunlukla, Doğu meselelerini hiç birinin bilmesinden ve Türk zihniyetinin asla kavrayamadığı küçük kıskançlıklardan doğmuştur. Batı devletleri ortaklaşa bir iş yapmaya kalktıkları zaman, bu işin Rusya'nın menfaatlerine doğrudan doğruya yaradığı görülmüştür. Rusya'yı tabii bir koruyucu olarak görenler sadece Yunanistan ve Türkiye Rumları ile Slavlar değildir; İstanbul hükümeti de, içinde bulunduğu bir durumu, Türkiye ile ilgili şeyleri kendi akılları ile kavrayıp çözmek konusundaki mutlak iktidarsızlıklarından övünç duymaktan geri kalmayan yabancı diplomatlara anlatamayıp umudsuzluğa düşünce, Rusya'ya sığınmak ve bütün Türkleri Boğazların ötesine sürmek ve Aya-sofya'nın minaresine Saint-Andre'nin haçını dikmek konusunda kesin kararı olduğunu hiç bir zaman saklamamış olan bu devletten yardım beklemek zorunda kalmaktadır.

Diplomatik geleneğe rağmen, Rusya'nın başkasının malına devamlı olarak el uzatması ve kazanç sağlaması, Avrupa'nın Batısındaki devletlerin kabinelerinde, bir tehlikenin ortaya çıkmak üzere olduğu hakkında belli belirsiz bir fikrin ileri sürülmesine yol açmıştı. Bu korkular, Türkiye'de, **statu quo**'nun devam ettirilmesinin, dünya savaşı bakımından vazgeçilmez bir şart olduğu hakkındaki diplomatik görüşü doğurmuş ve olgunlaştırmıştır. Günümüzün devlet adamlarının kabiliyetsizliğine ve bilgisizliğine, bu kuraldan (kaideden) daha iyi ve açık bir ifade verecek şey bulunamaz. Bu kural kağıt üzerinde kalan boş bir laf olduğu

halde, yirmi yıl içinde, Kıral Jean'ın Büyük Yasası (la Grande Charte) kadar kutsallık ve dokunulmalık kazanmaktan da geri kalmamıştır. Ne var ki, Sırbistan'da ayaklanmayı kışkırtan, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına yardım eden, Eflâk ve Buğdan'ın zorla koruyucusu olan Ermenistan'ın bir kısmını ilhak eden Rusya da, bütün bu işleri, sırf **statu quo**'nun muhafazası için yapmıştı. Bunlar olup bitirken, İngilizlerle Fransızlar parmaklarını bile kıvıldatmamışlardı. Sadece bir kere, o da, Türkiye'yi değil Macar mültecilerini korumak için, 1849 yılında harekete geçmişlerdi. Bütün Avrupa diplomasisinin ve hatta bütün Avrupa basınının gözünde Şark meselesi şu açmazdan ibarettir: Ya **statu quo** muhafaza edilir ya da Ruslar İstanbul'u ele geçirirler. Bu iki imkânlı düşüncenin dışında, Batı diplomasisinin de basınının da aklına gelen başka bir şey yoktur.

Londra basınına bir göz atalım. **Times** gazetesi, Türkiye'nin parçalanması gerektiğini ve Türk ırkının Avrupa'nın bu güzel köşesinde egemenliğini sürdürmek gücünden yoksun olduğunu yazıyor. Her zamanki ustalığıyla, **Times**, eski **statu quo**'cu diplomasi geleneğine cesaretle saldırıyor ve bu durumun devam edemeyeceğini yazıyor. Bu gazetenin bütün ustalığı ve becerikliliği, **statu quo**'nun devamının imkânsız olduğunu çeşitli biçimlerde göstermek ve günümüze kadar kalmış olan Avrupa Müslümanlarına karşı hacı seferi açılması konusunda elverişli bir hava yaratmak amacıyla yönelmiş bulunuyor. İki yıl önce, aynı **Times** gazetesinin kutsal bir düşünce olarak tanıttığı bu saygı değer ve beyhude teoriye yani **statu quo**'nun devam etmesi gerektiği düşüncesine, böylesine sertlikle saldırmak övülecek bir davranıştır. Ama bu gazeteyi bilenler, gösterilen olağanüstü cüretin, doğrudan doğruya Avusturya'nın ve Rusya'nın menfaati uğruna gösterilmiş olduğunu anlamakta güçlük çekmezler. Türkiye'nin, bugünkü durumunda kalmasının imkânsız olduğunu göstermek için **Times**'in ileri sürdüğü sağlam sebepler, Büyük Petro'nun vasiyetinde yer alan en önemli hususun yani Karadeniz Boğazı'nın ele geçirilmesi-

nin bir emri vaki haline geldiği an, İngiliz ve dünya kamuoyunu bu olaya hazırlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Liberallerin organı olan **Daily News** ise, **Times**'in görüşüne karşıt bir görüşü ileri sürmektedir. **Times**, bu meselede, belli birtakım menfaatlerin işine yarayacak olan yeni yollar bulup ortaya çıkarmaktadır. Liberallerin gazetesinde kendini gösteren sağduyu ise, ayağı yere basan bir zihniyetin ifadesidir. **Daily News**, burnunun ucundan ilerisini görmemektedir. Bu gazete, bugünkü şartlar içinde, Türkiye'nin parçalanmasının, Rusların İstanbul'a girmeleriyle sonuçlanacağını ve bu durumun İngiltere için büyük bir felâket olacağını; dünya barışının tehliye düşeceğini; Karadeniz ticaretinin bozulacağını ve bundan ötürü İngilizlerin Akdenizdeki deniz üslerini ve donanmalarını kuvvetlendirmek gerektiğini kavramaktadır. Bundan ötürü, **Daily News**'un amacı, İngiliz halkı içinde korku ve öfke yaratmaktır. Türkiye'nin paylaşılması Polonya'nın paylaşılması kadar büyük bir cürüm değil midir? Türkiyedeki Hıristiyanlar, Avusturyadaki ya da Rusyadaki Hıristiyanlar kadar hür değiller mi? Türk hükümeti, çeşitli milletlerin, din mensuplarının ve bölge teşkilâtlarının gönül rahatlığı içinde işleriyle meşgul oldukları iyiliksever ve koruyucu bir devlet değil mi? Avusturya ve Rusya ile karşılaştırıldığı zaman, Türkiye'nin bir cennet olduğu görülüyor mu? Türkiye sınırları içinde, can ve mal (mülkiyet) emniyeti yok mu? İngiltere'nin Türkiye ile yaptığı ticaret, Avusturya ve Rusya ile yaptığı ticaretin toplamından daha önemli değil mi? Bu ticaret her gün biraz daha artmıyor mu? **Daily News** bu soruları ve düşünceleri ortaya atarak, gerçek bir övgüye girişiyor. Tabii, bu övgüyü de elinden geldiği kadar yapıyor. **Daily News**, okurları pek bir şey anlamadan, Türkiye'yi, Türkleri ve Türklükle ilgili olan her şeyi göklere çıkarıyor.

Türkiye hakkındaki bu aşırı hayranlığın ve coşkunluğun kaynağını, Parlamento üyesi M. David Urquarth'ın eserlerinde bulabiliriz. Aslen İskoçyalı olan bu bay, yurdunun ortaçağvâri ve ataerkil (patriarcale) hatıraları ile dopdoludur.

Ama modern İngiltere'nin öğrenimi ve kültürü ile yetişip, önce, Yunanistan'da Türklerle savaşarak üç yıl geçirmiştir. Daha sonra, Türkiye'ye gitmiş ve Türklerin en coşkun hayranlarından biri olmakta gecikmemiştir. Bu romantik dağlı, Pinde boğazlarında ve Balkanlar'da, kendini evinde gibi hissetmiştir. İçinde değerli bilgiler de bulunan ve Türkiye ile ilgili olan eserleri, üç şaşırtıcı temel düşünceye dayanır. Bu düşünceler kök bakımından şunlardır: M. Urquarth, İngiliz tebası olmasaydı, Türk olmak isterdi; Presbiterien Kâlvenci olmasaydı Müslüman olmak isterdi; İngiltere ve Türkiye, bağımsız bir idareye sahip olduğu gibi dinî ve medenî hürriyete de sahip yegane iki ülkedir. Böylece, Şark meselelerinde, Palmerston'a düşman olan bütün İngiliz liberallerinin gözünde bir otorite haline gelmiş olan bu M. Urquarth, **Daily News**'un Türkiye hakkında övgüler düzmesini sağlayan bilgileri veren kimsedir.

Bu gurubun ileri sürdüğü deliller arasında dikkatimizi çekmeye değer olan tek düşünce şudur: «Türkiye'nin çöküntü halinde olduğu söyleniyor. Ama çöküntü halinde olduğunu gösteren olaylar ve durumlar nelerdir? Bu ülkede, ticaret hızla gelişmiyor mu? Sizin çöküntüden başka şey görmediğiniz yerde, istatistikler ilerlemeden başka şey göstermiyor.» Ne var ki, Karadenizdeki ticaretin artmasını sadece Türkiye'nin lehine bir işaret gibi göstermek aldatıcı davranıştır. Ama bu yine de yapılmaktadır. Bunu yapmak, Almanya'nın çoğunluğu için bir ulaşım yeri ödevini gören Hollanda'nın ticarî ve sınaî gücünü, bu ülkenin ihracat ve ithalâtının brüt yekûnunu gözönünde tutarak değerlendirmeye benzer. Oysa, bu ithalât ve ihracatın onda dokuzu bu ülkeden geçip giden şeylerdir. Ama, Hollanda söz konusu olsa, bütün istatistik bilginlerinin bir sahtekârlık olarak görecekları şeyi, içlerinde bilgiç **London Economist** de bulunmak üzere bütün İngiliz basını saf halka bir gerçek gibi yutturmağa kalkışmaktadır. Bu sözü edilen Türkiye tüccarları kimlerdir acaba? Şüphesiz ki Türkler değil. Göçebe devrini yaşadıkları sırada, Türklerin bütün ticareti, kervanları talan

etmekten ibaretti; bugün daha medenî hale geldikleri için en keyfî ve ağır vergileri koymaktadırlar. Büyük limanlarda yerleşmiş olan Rumlar, Ermeniler, Slavlar ve Batılılar, bütün ticareti ellerinde tutmaktadırlar. Bunların, Türk bey ve paşalarının kendilerine gösterdikleri kolaylıklardan ötürü hoşnutluk duymaları için sebep görmedikleri besbellidir. Türkler Avrupa'dan uzaklaştırılırsa, ticaret hayatı bozulmaz. Peki genel medeniyet ilerlemeleri bakımından durum ne olur? Bütün Avrupa Türkiyesinde medeniyeti yayanlar kimdir? diye sormak isterim. Medeniyeti yayanlar Türkler değildir. İstanbul ve iki ya da üç küçük tarım bölgesi sayılmayacak olursa, Türkler çok az sayıdadırlar ve dağınık durumda bulunmaktadırlar. Bütün şehirlerde ve bütün ticaret yerlerinde, ülkede gerçekleştirilmiş olan medeniyeti Rum ve Slav burjuvazisi getirmiştir. Halkın bu bölüğü etkisinin ve zenginliğinin gittikçe arttığını görmektedir. Türkler ise gittikçe daha fazla arka plana atılmaktadırlar. Eğer ordu ve hükümet tekellerinde olmasaydı, Türkler, sahneden çekilmekte gecikmeyeceklerdi. Gelecekte bu tekelin devamının imkânsız olduğu bellidir. Türklerin gücü, ilerlemeye engel oldukları durumların dışında, güçsüzlüğe dönüşecektir. Türklerden kurtulmak gerektiği bellidir. Ama, bu işin, Türkler yerine Rusları ve Avusturyalıları koymaktan başka türlü yapılamayacağını ileri sürmek, Avrupa'nın bugünkü politik durumunun ebediyyen devam edeceğini söylemek demektir. Böyle bir düşünceyi ileri sürmeye kim cüret edebilir?

AVRUPA TÜRKİYESİ NE OLACAK?

(N.Y.T., 21 Nisan, 1853)

Avrupa devlet adamlarının, içine batmış oldukları inatçı budalalıklar, kabuk bağlamış alışkanlıklar ve geleneksel düşünce yavaşlığı yüzünden, şu soruya cevap vermek teşebbüsleri karşısında bir yana çekildiklerini gördük; Avrupa Türkiye'si ne olacak? Bir çözüm bulmak konusunda, Aberdeen ve Palmerston, Metternich ve Guizot ne zamandan beri umudsuzluğa kapılmış durumdalar. Adları gelecek kuşaklara hiç bir zaman kalmayacak olan 1848 ve 1852 yılı arası cumhuriyetçi ve meşrutiyetçi temsilcileri bir yana bırakıyoruz tabii. Ne var ki, İngiltere'nin diplomatik notalarına, planlarına ve didinmelerine hiç aldırmayan Rusya, ağır ama sürekli bir şekilde İstanbul'a adım adım yaklaşmaktadır.

Avrupa'da bütün ülkelerde, bütün siyasi guruplar, bu sürekli ilerleyişin iyice farkında oldukları halde, bu konuda bir açıklama getiren resmî bir devlet adamına raslamıyoruz. Bu ilerleyişin etkilerini ve sonucunu gördükleri halde, sebebini kavrayamıyorlar. Oysa, bunu kavramak ve açıklamaktan daha kolay bir şey yoktur.

Rusları İstanbul'la ilgili teşebbüslerinde destekleyen en büyük hareket ettirici kuvvet, hiç bir zaman gerçekleşmemiş olan anlamsız bir teori, yani **statu quo**'nun muhafazası teorisi. Bu **statu quo** neden ibarettir? Bâbîâli'nin Hıristiyan tebası için, bu teori, onların daima Türkiye tarafından baskı altında tutulacakları anlamına gelir. Bunlar, Türk boyunduruğu altında kaldıkça, altmış milyon Rum Hıristiyanın yöneticisi sayılan Rum Kilisesi Başkanını, tabii koruyucuları ve kurtarıcıları olarak göreceklerdir. Rusya'nın

başkasının malına el uzatmasını engellemek için ortaya konulmuş olan diplomatik sistem, Avrupa Türkiyesinde yaşayan on milyon Rum Hıristiyanını, Rusya'dan yardım ve korunma istemek zorunda bırakmaktadır.

Tarihî olaylara şöyle bir göz atalım. İkinci Katerina'dan biraz önce, Rusya, Eflâk ve Buğdan'da, kendisine imtiyaz sağlayabilecek hiç bir fırsatı kaçırmıyordu. Rusya bu konuda öyle başarı elde etmişti ki, Edirne anlaşması (1829), bu devlete. Prenslükler üzerinde Türkiye'nin sahip olabildiğinden daha fazla hak tanımıştı. 1804 yılında Sırp ayaklanması başlayınca, Rusya, ayaklanan beyleri hemen himayesine almış ve iki savaş süresince onlara yardım ettiği gibi, yapılan iki anlaşmayla da, Sırbistan'ın iç bağımsızlığının elde edilmesini sağlamıştı. Yunan ayaklanmasında, sonucun şu ya da bu şekilde olmasında kimin etkisi vardır? Bu sonuçta, ne Yanya'da Ali Paşa'nın çıkardığı ayaklanmanın, ne Navarin savaşının, ne Moradaki Fransız ordusunun, ne Londra konferanslarının ve protokollarının, etkisi olmuştur; asıl etki, Rus ordusunun başında, Balkanları aşarak Maritza vâdisine giren Diebitsch'in etkisi olmuştur. Ama, Rusya, hiç aldırış etmeden, Türkiye'yi parçalarken, Batılı diplomatlar, kutsal **statu quo**'nun muhafazası ve Türkiye'nin dokunulmazlığı üzerinde sonu gelmez tartışmalara girmekten bıkmıyorlardı. Bu gelenek, Batı devletleri diplomasisinin dönüp dolaşıp ele aldığı bir konu olmaktan çıkmadıkça, Avrupa Türkiyesinde yaşayan halkların onda dokuzu Rusya'yı kendilerine yardım eden, kendilerini destekleyen ve kurtaracak olan bir devlet olarak göreceklerdir.

Bir an, Yunan-Slav yarımadasının, Türk boyunduruğundan kurtulduğunu ve halkın ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren bir devletin burada kurulduğunu düşünelim. O zaman, Rusya'nın davranışı ne olacaktır?

Mutlak ya da nisbî bağımsızlık elde eden her Türk toprağında, Rus düşmanı bir gurubun hemen ortaya çıktığı herkes tarafından bilinmektedir. Tabii olanların, Türk baskısı karşısında biricik korunma imkânı olarak Rusları gördükle-

ri bir çağda bu böyle oluyorsa, bu baskı korkusunun kalktığı günü beklemek için gerekli olsun?

Peki, Karadeniz boğazı Türklerin elinden çıktığı, Balkan yarımadasında yaşayan çeşitli milliyetlere ve dinlere mensup halklar bağımsızlıklarını elde ettikleri, ve büyük Avrupa devletlerinin birbiriyle çatışan planları ve dalavereleri, özlemleri ve menfaatleri serbest bir şekilde birbiriy-le karşılaştığı takdirde, dünya savaşı patlamaz mı? Diplomatlar, korkak alışkanlıkları içinde işte bu soruyu sormaktadırlar. Clarendonlar, Palmerstonlar, Aberdeenler ve Avrupa kıtasındaki bütün dışişleri bakanları, böyle bir işi nasıl yapabilirler? Bunu düşündükçe, tüyleri diken diken olmaktadır. Ama tarihi inceleyerek, içinde, değişiklikten başka şeyin değişmez olmadığı, ve sadece değişmenin değişmediği insan kaderlerinin durmadan şu ya da bu hale girmesi karşısında hayranlık duyan; tekerlekleri büyük imparatorlukların kalıntılarını merhametsizce ezen ve kuşakları topyekûn mahveden tarihin eğilip bükülmez yürüyüşünü izleyen; hiç bir demagojik kışkırtmanın ve hiç bir devrimci nutkun, insanlık tarihinin basit bir olayından daha derin etkiler yapamayacağını kavramış olan; buharın, elektriğin, baskı mürekkebinin, topçuluğun ve altın ocaklarının hepbirlikte, eskiden yüz yıl içinde ortaya çıkan devrimlerden ve değişiklikten daha fazla etki gösterdikleri şu çağımızın devrimci karakterini fark etmiş olan kimse; evet böyle bir kimse, biricik doğru çözüm yolu bir Avrupa savaşına sebep olabilir diye bu tarihi soruyu kendine sormaktan kaçınamaz.

Ama, yılanmış diplomasisi ile, hükümetlerin bu güçlüğü hiç bir zaman çözemeyecekleri apaçıktır. Birçok başka meseleler gibi, Türk meselesinin çözümü de, Avrupa devrimine kalmış bir iştir. Bu, ukalaca bir düşünce değildir. 1789 yılından bu yana, Devrim, yer kazanmaktan ve sınırlarını genişletmekten geri kalmamıştır. Devrim, Varşova'da, Debreczin'de ve Bükreş'te durmuştur ama Petersburg'a ve İstanbul'a kadar uzanacaktır. Devrim düşmanı Rus devi-

ne saldırmak için gözönünde tutulması gereken en elverişli iki nokta bunlardır.

Avrupa Türkiyesinin parçalanması konusunda şaşmaz bir plan hazırlamaya kalkışmak beyhude bir hayal oyunudur. Bu konuda yirmi plan yapılabilir, ama bu yirmi planın her biri öteki kadar akla yakın olacaktır. Bizim, bu çeşit hayal dolu beyhude tasarımlarla uğraşmaya ihtiyacımız yok. Biz, birtakım genel bulgulara varabilmek için, reddedilmesi imkânsız olan olaylar üzerinde duracağız. O zaman, mesele- nin iki yüzü olduğunu göreceğiz.

İnkâr edilmesi imkânsız bir olay var önümüzde: Kabataslak Avrupa Türkiyesi diye adlandırılan yarımada, normal olarak güney Slav ırkının payına düşecektir. Burada yaşayan on iki milyondan yedi milyonu bu ırktandır. Bu ırk, on bir yüzyıldan beri, toprağın sahibidir. Slav ırkından oldukları halde Rumcaı benimsemiş olan ve dağınık halde bulunan bir kitleyi saymayacak olursak, güney Slav ırkının karşısında, rakip olarak, uzun zamandan beri her çeşit ilerlemenin karşısında olduklarını göstermiş olan Türklere ve Arnavutlardan başka kimse yoktur burada. Buna karşılık, ülkenin iç kısmında, güneyli Slavlar, tek başlarına medeniyeti temsil eden bir kitle olarak görünmektedirler. Bunlar bir millet halinde teşekkül etmiş değillerdir, ama daha şimdiden, Sırbistan'da, bir milletin sağlam ve nisbeten kültürlü bir çekirdeğini teşkil etmektedirler. Slavların kendilerine has bir tarihi ve edebiyatı vardır. Bugünkü iç bağımsızlıklarını, kendilerine sayıca çok üstün olan bir düşmana karşı on bir yıl yiğitçe savaşarak elde etmişlerdir. Sırlar, son yirmi yıl içinde genel kültür bakımından büyük ilerlemeler gerçekleştirdiler. Trakya'nın, Bulgaristan'ın, Makedonya'nın ve Bosna'nın Hıristiyan halkı, gelecek bağımsızlık savaşlarında, çevresinde toplanacakları merkez olarak Sırbistan'ı görmektedirler. Sırbistan ve Sırp milliyetçiliği kuvvetlendikçe, Türk tebası olan Slavlar üzerinde Rusya'nın dolaysız etkisinin ikinci plana atıldığını söyleyebiliriz. Hıristiyan bir devlet olarak önemli bir rol oynayabilmek için, Sırbis-

tan'ın politik kurumlarını, okullarını, bilimsel bilgilerini ve sinaî organizasyonunu Batı Avrupa'dan almak zorunda kaldığını görüyoruz. Rusların himayesinde bulunmasına rağmen, Sırbistan'ın, bağımsızlığını kazandığından bu yana, meşrutî bir kiralık olması gibi anormal bir durumu açıklayan da işte budur.

Kan ve din birliğinin Ruslar ve güney Slavları arasında kurmuş olduğu bağlara rağmen, bu iki milletin menfaatlerinin, güney Slavları bağımsızlığa kavuştuğu andan itibaren birbirinden ayrılacağı besbellidir. Bu iki ülkenin coğrafi durumundan doğan ticarî ihtiyaçlar bunu bize açıklamaktadır. Rusya, özellikle Kıta Rusyası, aslında tarım maddeleri üretir; daha sonra belki de sinaî ürünler sağlayabilmektedir. Rus-Slav yarımadası ise nisbeten daha az geniştir ama uzun kıyıları üç denize açıktır ve bunların biri ötekileri etkisi altında tutar. Burası, bağımsız bir üretim için gerekli her şeye sahip olduğu halde, bir geçit (Transit) ülkesidir. Rusya'nın ekonomik organizasyonu tekele (monopole'e) dayandığı halde, güney Slavlarının ekonomik organizasyonu genişlemeye dayanmaktadır. Bundan başka, bu iki ülke, Merkezî Asya'da rekabet halindedirler. Rusya'nın Merkezî Asya'ya sadece kendi ürünlerini akitmakta büyük menfaati varken, güney Slavlarının bugün bile, Doğu pazarlarına, Batı'dan gelen ürünleri göndermekte büyük menfaatleri vardır. Bu iki millet nasıl olur da birbiriyle anlaşabilir? Gerçekten de, güney Slavlar'ın ve Türkler'in Batı Avrupa ile olan ortak menfaatleri, Rusya ile olan ortak menfaatlerinden daha fazladır. Ostende'den, Havre'dan ve Hambourg'dan, Bükreş'e giden demiryolları, düşünülmesi gibi, Belgrad ve İstanbul'a kadar uzatılacak olursa, Batı medeniyeti ve ticaretinin, güney doğu Avrupadaki etkisi sürekli olacaktır.

Öte yandan, Türk tebası olan Slavlar, beslemek zorunda oldukları toprak sahibi Müslüman bir askerî sınıfın baskısını özel olarak derinden derine hissetmektedirler. Bu

askerî kuvvet, bütün kamusal, hukukî, medenî ve askerî fonksiyonları yerine getirmektedir. Ama, derebeylik (feodal) kurumlarıyla birlikte bulunmadığı takdirde, Rus hükümet sistemi askerî bir baskıdan başka nedir? Bu askerî baskıda da (idarede de) sivil otoritelerin ve hukukî silsilei meratibin askerî mülâhazalara uygun düşecek biçimde organize edilmiş olduğunu görmüyor muyuz? Bu sistemde de halk sadece her şeyi vermek (ödemek) durumunda değil mi?

Böyle bir sistemin, güney Slav halkının karakterine uygun düştüğünü iddia etmeye kalkacak bir kimse, önce 1804'ten sonraki Sırp tarihine bir göz atmalıdır. Sırp bağımsızlığını gerçekleştiren Kara Jorj, halk tarafından terk edilmiş ve bağımsızlığı yeniden gerçekleştiren Miloş Obrenoviç de utanç verici bir şekilde yurdundan kovulmuştu. Çünkü her ikisi de, otokrat Rus yönetim sistemini, bütün ahlâksızlığı, yarı-askerî bürokrasisi ve paşalarınkini hatırlatan sömürücülüğü ile Sırbistan'da kurmak istemişlerdi.

Şu biricik basit ve kesin çözüm yolu kendisini açıkça ortaya koymaktadır: Tarih de, çağdaşı olduğumuz olaylar da, Avrupa Müslüman imparatorluğunun yıkıntıları üzerinde bağımsız bir Hıristiyan devlet kurulması gerektiğini göstermektedir. Bundan sonraki ilk devrimci çalkantı, Rus mutlakiyetçiliği ile Avrupa demokrasisi arasında uzun zamandan beri hazırlanmakta olan çatışmayı su yüzüne çıkarabilir. İngiltere, o andaki hükümeti ne olursa olsun, bu çatışmada bir taraf tutmak zorundadır. İngiltere, Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesine asla izin veremez. Bundan dolayı, Çarın düşmanları ile birleşmek ve artık gününü doldurmuş olan Bâbiâli'nin idaresi yerine, bağımsız bir Slav devletinin kurulmasına yardımcı olmak zorunda kalacaktır. Bugün Avrupa'da demokratik düşüncüyü desteklemek isteyenler, Türkiye'ye tâbi olan bütün Hıristiyan ülkelerde, sanayinin, genel öğrenimin, meşruiyetin, bağımsızlık ve hürriyet içgüdüsünün gelişmesini sağlamak için ellerinde bulu-

nan bütün araçları kullanmak zorundadırlar. Müstakbel barış ve insanlığın ilerlemesi, buna sıkı sıkıya bağlıdır. Ürün almak isteniyorsa, hazırlığa ve tohum atmaya ne kadar özen gösterilse yeridir.

TÜRKİYE VE RUSYA

Londra, 24 Mayıs 1853
(N.Y.T., 9 Haziran 1853)

Geçen cumartesi günü, Brüksel'den ve Paris'den gönderilen telgraflar, İstanbul ile ilgili haberlerle yüklüydü, Telgraflar alınır alınmaz, Dış işleri bakanlığında bir kabine toplantısı yapıldı ve üç buçuk saat sürdü. Aynı gün, Portsmouth'da bulunan deniz kuvvetleri komutanlığı, **London** ve **Sans - pareil** adlı iki firkateyni Akdenize göndermek konusunda telgrafla emir aldı. **Hingflyer** ve **Oden** adlı firkateynler de demir almaya hazır durumda bulunmaktadır. Bakanlıklarda bu hummalı faaliyetin gösterilmesine yol açan ve İngiltere'yi huzur dolu miskinliğinden çekip çıkaran bu telgrafların özü neydi acaba?

Kutsal yerler meselesinin, Rusları memnun edecek biçimde çözülmüş olduğu bilinmektedir. Paris ve Londradaki Rus sefirleri, Rusya'nın, kutsal yerlerde imtiyaz sahibi olmaktan başka bir hak ileri sürmedikleri konusunda teminat vermişlerdir. Rus diplomasisinin amaçları, Cermen İmparatoru Frederic ve Aslan Yürekli Richard'ın diplomasisinden daha az şövalyevâri değildir. **Times**'in bize anlattığı hikâyelere bakılırsa, durum böyledir. Ama **Journal des Débats**, 5 Mayıs'ta, **Bessarabya** adındaki savaş gemisinin Prens Mençikof'a haber getiren bir Rus albayını alarak Odesa'dan hareket etmiş olduğunu ve 7 Mayıs'ta, Prens'in, Bâbî-âli vezirlerine, özel bir anlaşma projesini verdiğini ve bu projede yeni iddiaların ve isteklerin belirtilmiş olduğunu yazmıştı. Bu proje aslında bir ültimatomdan başka şey değildi. Üstelik, projeye birlikte kısa bir not verilmiş ve notta.

Bâbîâli'nin, teklifleri en geç 10 Mayıs'a kadar kabul edip etmediğini bildirmesi istenmişti. Not, aşağı yukarı şöyle sona eriyordu: «Bâbîâli, red etmenin daha doğru olduğuna karar verecek olursa, İmparator bu davranışı, kendisine ve Rusya'ya karşı gösterilen bir saygısızlık olarak telâkki edecek ve bu haberi derin bir teessüf duyarak öğrenecektir.»

Bu anlaşmanın temel amacı, Rus İmparatoruna, Babiâli'nin bütün Rum-Katolik tebası üzerinde himaye hakkının verilmesiydi. On Sekizinci Yüzyıl sonunda yapılmış olan Küçük Kaynarca anlaşması gereğince, İstanbul'da bir Rum Kilisesinin yapılabileceği ve bu Kilisedeki din adamları ile Türkler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara Rus sefirinin müdahale edebileceği kabul dilmmişti. İmtiyaz, Edirne anlaşması ile daha sağlamlştırılmıştı. Bugün Mençikof'un istediği şey, bu olağanüstü imtiyazın, Türkiyedeki bütün Rum kiliselerini kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Yani, Avrupa Türkiyesinde bulunan halkın büyük bir çoğunluğunu içine alacak şekilde genişletilmesidir. Bundan başka, İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Kudüs patriklerinin ve ayrıca metropolitlerin görevlerinden alınamamalarını ve ancak vatan ihaneti suçunu (Rusya'ya karşı) işledikleri zaman görevlerinden alınabilmelerini ve bu durumda bile Çar'ın rıza göstermesinin gerekli olmasını talep etmiştir. Kısacası, Mençikof, Sultanın, Rusya lehinde, hükümlerlik haklarından vazgeçmesini istemektedir.

Cumartesi günü telgrafla verilen haberlere göre, Prens Mençikof, ultimatoma 14 Mayıs'a kadar cevap verilmesini kabul etmiştir. Bu arada Türk hükümetinde de bir değişiklik olduğu söylenmektedir. Rusya'nın düşmanı olan Reşid Paşa dış işleri vezirliğine getirilmiş ve Fuad Paşa eski görevine geçmiştir. Daha sonra da ultimatoma red cevabı verildiği sanılmaktadır.

Birtakım kesin zaferler kazanmış olsaydı, Rusya, Türkiye'ye bundan daha aşırı taleplerde bulunmazdı. Bu davranış, Rusya'nın, Avrupa'da ortaya çıkan iki devrim arası her sürenin, kendisine Osmanlı İmparatorluğundan yeni tâ-

vizler istemek hakkını verdiği düşüncesini iyice benimsemiş olduğunu ve bu düşünceye inatla sarıldığını ispat etmektedir. Gerçekten de, ilk devriminden bu yana, Kıta üzerinde görülen her geriye dönüş, Rusların Doğuda bir ilerleme kaydetmeleri anlamını taşımıştır. Ama Rusya, Avrupa'nın bu günkü durumunu, Laibach ve Verona kongrelerinden sonraki durum ile bir ve aynı şey sanırsa hataya düşer. Rusya, Kıta üzerinde patlak verecek her genel savaşın arkasından zorunlu olarak ortaya çıkacak olan devrimden, Türkiye'nin Çar tarafından yapılacak bir saldırıdan korktuğundan daha fazla korkmaktadır. Öteki devletler ayak direyecek olurlarsa, Rusya, geri çekilmek zorunda kalacaktır. Ne olursa olsun, Türkiye'yi parçalamaya çalışan içerdeki gurupların, Ruslar tarafından yapılan bu son teşebbüsten büyük bir teşvik gördükleri açıktır. Asıl kestirilmesi gereken şey, Rusya'nın kendi öz ve bağımsız teşebbüsüne uyararak mı hareket ettiği yoksa modern kaderin yani Devrim bilinçsiz (şuursuz) ve inatçı bir hizmetkârı mı olduğudur. Bence ikinci şık daha doğrudur.

İNGİLİZ VE FRANSIZ DONAMASI - «TIMES» - RUSYA'NIN BÜYÜMESİ

Londra, 31 Mayıs 1853
(N.Y.T., 14 Haziran 1853)

Malta'ya gitmekte olan Amiral Corry donanması Bisca-ye körfezinde görüldü. Bu donanma, Amiral Dundas'ın deniz kuvvetlerini takviye etmekle görevlidir. Bu konuda, **Morning Herald**'ın, yerinde olarak şunları yazdığını görüyoruz: «Birkaç hafta önce, Amiral Dundas'a, Salamin'de bulunan Fransız deniz kuvvetleri ile irtibat kurması konusunda yetki verilseydi, bu anda durum bambaşka olacaktı.»

Rusya, Mençikof'un gülünç gösterilerini, sırf zevahiri kurtarmak için gerçek savaş davranışları ile desteklemeye kalkışınca, yapacağı ilk iki teşebbüs, Tuna prensliklerini işgal etmek ve daha önce Edirne anlaşması ile ne pahasına olursa olsun ele geçirmeye çalıştığı Kars'ın Rus bölgesini ve Batum limanını istilâ etmek olacaktı.

Batum, Karadeniz'in doğusunda bulunan gemiler için biricik emin sığınak olduğundan, bu limanın işgal edilmesi, Türkiye'yi Karadenizdeki son üssünden yoksun bırakacak ve böylece Karadeniz, bir Rus gölü haline gelecekti. Rusya, Kars'ın yanı sıra bu limanı da elde etmiş olsaydı, İngiltere'nin Trabzon yoluyla İran ile yapmakta olduğu ticareti kesebilecek ve İngiltere ile Küçük Asya'ya karşı girişeceği harekât için bir üs sağlamış olacaktı. Ama İngiltere ve Fransa ayak direyecek olurlarsa, Nikola, oralarla ilgili planlarını gerçekleştiremeyecektir. Hem de, Astrabad'a gelmiş olan Rus sefiri Woinowiç ve yanındakileri, kırbaçla döve döve gemilerine götürmek konusunda kölelerine emir vermiş olan Aga Mehmed'e karşı İmparatoriçe Katerina'nın

planları nasıl gerçekleşmediyse, Nikola'nın planları da öyle gerçekleşmeyecektir.

Son haberler, Printing House Square'de olduğu kadar hiç bir yerde şaşkınlık yaratmamıştır. **Times**, bu korkunç darbenin etkisinden kendini kurtarıp toparlanınca, bütün hıncını, «inanılmaz bir keşif olan» elektirikli telgraftan çıkarmak için uzun tiradlar söyledi. Şunları da yazdı: «Elektirik hatlarının ilettiği bu yalan dolu haberlerden, hiç bir kesin sonuç çıkaramayız.» Yanlış birtakım sonuçlara varmış olmasının kabahatini telgrafa yükleyen, **Times**, bakanların parlamentoda tasdik ettikleri gibi, eski olumlu vaatlerini inkâr etmeğe kalkışmaktadır.

Times şöyle yazıyor: «Osmanlı İmparatorluğunun ya da bu İmparatorluğa dört yüz yıl egemen olmuş Müslüman kuvvetin akibeti ne olursa olsun, İngiltere ve Avrupadaki bütün guruplar, yerli Hıristiyan halkın medeniyete ve bağımsız bir hükümet şekline kavuşmalarını teşvik etmenin, bütün dünyanın yararına olduğunu söylemekte birleşeceklerdir. Bu ırkların Rusya'nın boyunduruğuna girmemesi ve bu devletin geniş topraklarının daha da büyümesinin asla gerekli olmadığı konusunda da fikir birliği edeceklerdir. Yalnız Türkiye'nin değil, bütün Avrupa'nın da, Ruslar tarafından ileri sürülen bu iddalara karşı duracaklarını ve Rusların ilhak ve genişleme zihniyetinin herkesin antipatisini çekecek biçimde bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacağını ve sağlam bir muhalefetin doğacağını umuyoruz. Türkiye'nin Rum ve Slav tebası daha şimdiden bu antipati ve muhalefete kuvvetle katılmaya hazırdır.»

Zavallı **Times**, nasıl olup ta, Rusların Türkiye hakkında besledikleri «iyi niyetlere» ve her çeşit genişleme siyasetine karşı duydukları «antipatiye» inanmıştı? Büyük Petro bile, Türkiye'nin yıkıntıları üzerine yerleşmek için planlar kuruyordu. Katerina, Türkiye'nin bölüşülmesi ve İstanbul'da bir Rum İmparatorluğu kurulması konusunda Fransa'ya çağrıda bulunmuş ve Avusturya ile anlaşmıştı. İstanbul'da kurulacak olan bu imparatorluğa, Katerina'nın bu iş için

özel olarak yetirilmiş ve uygun bir ad almış bulunan torunu getirilecekti. Nikola ise Türkiye'nin biricik hamisi olmayı istemişti sâdece. Ne var ki, insanlık, Rusya'nın, Polonya'ya, Kırım'a, Letonya'ya, Gürcistan'a, Mingreli'ye ve Kafkas-yadaki Çerkes kabilelerine hamilik etmiş olduğunu unutmamalıdır. Şimdi de Türkiye'nin hamisi olmak istiyor! Rusların büyüme siyasetine karşı antipati duyup duymadıklarını belirtmek için, Büyük Petro'dan bu yana yapılan istilâları gösteren tarihleri sıralamak yeter. Rus sınırları, Berlin, Dresden ve Viyana yönünde 700, İstanbul yönünde 500, Stokholm yönünde 630 ve Tahran yönünde 1000 mil ilerlemiştir. Ruslar'ın ele geçirdikleri İsveç toprakları, İsveç kırallığının elinde kalan topraklara eşittir. Polonya'da ele geçirdikleri topraklar, aşağı yukarı Avusturya kadar büyüktür. Avrupa Türkiyesinde istilâ ettikleri topraklar ise, Prusya'nın yüzölçümünü (Renan bölgesi hariç) geçmektedir. Asya Türkiyesinde işgal ettikleri topraklar da Almanya'nın yüzölçümüne eşittir. İran'da İngiltere yüzölçümüne eşit toprak elde etmişlerdir. Asya içlerinde istilâ etmiş oldukları toprakların yüzölçümü, Türkiye, Yunanistan, İtalya ve İspanya'nın yüzölçümlerinin toplamına eşittir. Son altmış yıl içinde Rusya'nın ele geçirmiş olduğu topraklar, genişlik bakımından, bu İmparatorluğun daha önce Avrupa'da sahip olduğu bütün topraklara eşittir.

RUS BLÖFÜ

Londra, 7 Haziran 1853)
(N.Y.T., 22 Haziran 1853)

Paris'te bulunan bütün Rus generalleri ve öteki Ruslar, derhal yurtlarına dönmek konusunda emir aldılar. Rusların Paris sefiri M. de Kisseleff, tehdit edici şekilde konuşuyor ve kendisine Saint-Petersbourg'dan gönderilmiş olan ve Türk meselesini pek yüksekte ele alan mektupları, yapmacık bir havayla sözkonusu ediyor. Aynı kaynaktan, Ruslar'ın, Hazer denizinin doğu kıyısındaki Astrabad bölgesini İran'dan istedikleri hakkında söylentiler yayılıyor. Bu sırada, Rus tacirlerin, Londra'da bulunan temsilcilerine, «buğday satışında ihtiyatlı davranılmasını ve çıkması çok muhtemel olan bir savaşın, buğday fiyatlarını yükseltebileceğini» telgrafla bildirdikleri söyleniyor. Bütün gazeteler, gizli bir haber verdiklerini belirterek, Rus askerî birliklerinin sınırlarda yığınak yaptıklarını; Jassy sakinlerinin bu birlikleri karşılamaya hazırlandıklarını; Galatzdaki Rus konsolosunun, Tuna üzerinde birçok köprü yapmak için önemli miktarda ağaç kütüğü aldığını, v.b... yazıyorlar. Bunlar, **Augsburger Zeitung** ve Avusturya - Rus gazetelerinin yaymak istedikleri haberler cinsinden söylentilerdir.

Bu haberler ve bunlara benzeyen söylentiler, Rus casuslarının Batı Avrupa'yı hafifçe korkutmak amacıyla giriştikleri gülünç teşebbüslerdir. Böylece, Rusya, eskiden beri yaptığı gibi, bu havadan yararlanıp, Doğu Avrupa ile ilgili planlarını gerçekleştirme imkânının doğmasını gözönünde tutuyor.

Ruslar tarafından parayla satın alınmış oldukları dünyaca bilinen birçok Fransız gazetesi, geçen hafta, «gerçek

çatışmanın Rusya ile Türkiye'den çok, Saint - Petersburg ile Moskova'yı yani Çar ile Eski - Rus gurubunu ilgilendirdiğini; istilâlara gözü doymamış olan ve sevmediği kıralara karşı nasıl davrandığını birçok kereler göstermiş bulunan bu gurubun düşmanlığını çekmektense savaş yapmanın, Çar için çok daha kolay olduğunu» keşfettiler. Bu gurubun başı, tabii, prens Mençikof'tur. **Times** ve İngiliz gazetelerinin bir çoğu, bu gülünç düşünceyi tekrar etmekten geri kalmıyorlar. Bunların bazıları, işin farkında oldukları halde, bir kısmı da, belki, saflık ve bilgisizliklerinin farkında olmadan yapıyorlar bunu. Peki, bu yeni açıklamadan halkın ne gibi bir sonuç çıkarması gözönünde tutuluyor? Herkesin kahkahaları arasında, gerilemek ve Türkiye'ye karşı takındığı savaşçı tavrı bırakmak zorunda kalan Nikola'nın, savaş düşkünü Eski - Ruslara karşı bir zafer kazanmış olduğu mu? Ya da, Nikola gerçekten savaşmak zorunda kalırsa, bunu, sözügeçen (hayali) gurubun baskısına boyun eğeceği için yapacağı mı? Demek ki, her halü kârda, «Moskova'nın Saint - Petersburg üzerindeki bir zaferi, ya da Saint - Petersburg'un Moskova üzerindeki bir zaferi» sözkonusu olacak; Avrupa'nın Türkiye üzerindeki bir zaferi değil.

Şu Eski - Rus gurubuna gelince; Rus aristokrasisine mensup olan ve Paris'te sık sık gördüğüm bilgili bir Rus'tan, bu gurubun çoktan beri ortadan kalkmış olduğunu öğrendim. Bu Rus aristokrati, sözü geçen gurubun, Çar tarafından, Avrupa'yı korkutmak ve böylece itiraz etmeden Rusya'nın bütün aşırı iddialarını kabul etmesini sağlamak için bir korkuluk gerektiği zaman ortaya çıkarıldığını söyledi. Şu anda, prens Mençikof'un Eski - Rus üs!übundan ilham alan bir donatım içinde ortaya çıkarılması bundan ötürüdür. Aslında, Çar'ı, sadece bir tek aristokrat gurubu endişelendirmektedir. Bu, İngiliz sisteminden kopya edilen aristokratik - meşrutî bir rejim kurmak isteyen asillerin teşkil ettiği guruptur. Fransa ve İngiltere'yi aldatmak için Rus diplomasisinin yarattığı bu hayaletlerden başka bir vasıta da kullanılmaktadır. Bu günlerde, Vicomte de Beaumont-Vassy'

nin kaleme almış olduğu bir eser yayınlandı: «Viyana Kongresinden Sonra Rus İmparatorluğu.» Bu saçma sapan eserin ne gibi bir şey olduğunu, seçtiğimiz şu tek cümle göstermeye yeter: «Saint - Pierre - Saint - Paul kalesinin mahzenlerinde bir gümüş ve altın para deposunun bulunduğunu herkes bilmektedir. 1 Ocak 1850'de, bu gizli hazineye resmen, 99.763.361 altın ruble değer biçilmiştir.»

İngiltere Bankasının gizli hazinelerinden sözetmeyi kimsenin aklına getirdiği görülmüş müdür? Rusya'nın gizli hazinesi, İmparatorluk hazinesinin çıkarmış olduğu ödenmeyen kâğıt para miktarı bir yana, üç misli daha fazla ödenir banknotun tedavülünü garanti eden madenî bir kasadan ibarettir.

Ama, buna rağmen, sözü geçen hazinenin saklanmış olduğu yerdeki torbaları saymak için her yıl hükümet tarafından seçilen Saint - Petersburglu bir kaç tüccarın dışında kimsenin görmemiş olduğu bu gizli hazineden sözetmek mümkün oluyor demek!

Bu çeşit düşüncelerde Rusya'nın en belirgin olarak ortaya çıkan yanı, **Journal Des Débats**'da Orleanlı gurubun akıl hocalarından birinin yani Saint - Marc Girardin'in imzasıyla çıkan bir makalede görülüyor.

Saint - Marc Girardin, toplumsal devrime karşı, ne pahasına olursa olsun barışı tercih ediyor. Ama, Rus İmparatorunun, devrimden, kendisi ya da editörü M. Bertin'den daha az korkmadığını unutuyor.

Rus diplomasisinin, İngiliz halkına ve basınına yutturduğu bütün bu uyuşturucu maddelere rağmen, «ihtiyar inatçı» Aberdeen, Fransız donanması ile irtibat kurması için Amiral Dundas'ı Türk kıyılarına göndermek zorunda kalmıştır. Son zamanlarda Ruslaşmış olan **Times** da, yeniden İngilizvâri düşünmeye başlıyor gibi görünmektedir. Bir kere daha, kibirli bir dil kullanmaktadır.

Danimarka meselesi (eski Sleswig - Holstein meselesi), İngiltere'de büyük bir ilgi uyandırmıştır. Doğu meselelerinde olduğu gibi, bu meselede de Rusya'nın genişleme politi-

kasının rol oynadığı anlaşılalı beri ilgi artmıştır. Parlamento üyesi olan ve herkesin bildiği gibi Türkiye'ye ve Doğu kurumlarına hayranlık duyan M. Urquarth, bu konuyla ilgili küçük bir kitap yayınladı. Bu kitabı, gelecek mektuplarımdan birinde ele alacağım. Eserin ana düşüncesi, Sund'un¹ kuzeyde, Rusya için, güneyde Çanakkale'nin oynadığı rolü oynamak zorunda kalacağıdır. Başka bir deyişle, Çanakkale boğazı nasıl Karadeniz'de deniz egemenliğini sağlama-sına yaramışsa, Rusya, Sund'a el atmakla, Baltık denizinde de aynı egemenliği elde etmek amacını gütmektedir.

¹ Baltık denizi ile Kuzey Denizini bağlayan boğaz.

TÜRKİYE VE RUSYA.
ABERDEEN HÜKÜMETİNİN RUSYA'YA KARŞI
GÖSTERDİĞİ MÜESSİF HATIR SAYARLIK

Londra, 21 Haziran 1853
(N.Y.T., 8 Temmuz 1853)

1828 yılında, Rusya'nın, Türkiye'ye karşı savaş açmasına ve bu savaşı Edirne anlaşması ile sona erdirerek, kuzeyde Anapa'dan güneyde Poti'ye kadar (Çerkezistan hariç) Karadeniz'in bütün doğu kıyısını ve Tuna ağzındaki adaları ele geçirmesine ve Eflâk ve Buğdan'ın fiilen Türkiye'den ayrılarak Rus himayesine girmesine kimse ses çıkarmamıştı. O çağda, Lord Aberdeen, tesadüfen, İngiltere'nin dışişleri bakanlığı görevinde bulunuyordu. 1853 yılında, aynı Aberdeen'i koalisyon kabinesi başında bulunuyoruz. Sadece bu olay, Rusya'nın Türkiye ve Avrupa ile bugünkü çatışmasında kibirli bir şekilde niçin davrandığını açıklamaya yeter.

Önceki bir mektubumda, basının Aberdeen, Clarendon ve baron Brunnow arasındaki gizli uyuşmalarla ilgili olarak yaptığı açıklamalardan doğan fırtınalı havanın, **Times**'in maksatlı, karmakarışık ve saçma sapan açıklamalarından sonra ancak perşembe günü yatışabileceğini belirtmiştir. **Times** bile, yarı resmî bir makalede, Rusların, Türkiye'ye yapmaya hazırlandıkları teklifleri Lord Clarendon'ın desteklediğini kabul etmek zorunda kaldı. Ama, tekliflerin Londra'da açıklanmış olan şekli ile, İstanbul'a yapılmış olan şeklinin birbirinden farklı olduğunu da yazdı. Oysa, Baron Brunnow tarafından İngiliz kabinesine verilen belgeler, Prens Mençikof'a gönderilen talimata, «harfiyyen uygun olan» cümleleri ihtiva ediyormuş. Ne var ki, geçen cumartesi aynı **Times** (şüphesiz Rus sefiri bu gazetenin kulağını biraz bükmüş-

tür), ileri sürmüş olduğu düşüncelerden vaz geçmiş ve gerçekten samimî ve güvenilmeye lâyık olduğunu Baron Brunnow'a göstermişti. Dünkü **Morning Herald** da şunu soruyor: «Rusya, İngiliz hükümetini aldatmak için, Baron Brunnow'a yanlış bilgiler vermiş olmasın?» Bu arada, satılık basının halktan gizlemeye çalıştığı birtakım açıklamalar yapıldı. Bu açıklamalar, gazetelerin yaptıkları bu çeşit yorumların yanlış olduğunu ve bütün sorumluluğun koalisyon kabinesinde aranması gerektiğini gösteriyor. En aşağılık ahlâksızlık ve yılgınlığa kapılmadan yerinden kıpırdamayan ve bir yığın kukla seçmenin yaratmış olduğu bu parlamentodan başka herhangi bir parlamentoda, bu açıklamalara dayanarak Aberdeen ve Claredon'ı itham sebepleri bulurdu. Rus prensinin sadece kutsal yerlerle ilgilenmediği hakkında Aberdeen'e bilgi verilmiş olduğu ispat edilmiştir. Yapılan bu açıklamada en önemli ve genel bir mesele yani Türkiyedeki Rum Hıristiyanların durumu ve anlaşmalar gereğince, Rusya İmparatorunun onlara karşı alması gereken tavır üzerinde durulmuştu. Bütün bu noktalar ve Rusya'nın izleyeceği yol uzun uzun incelenmişti. Bu yol, 6 Mayıs anlaşmasında sözü edilen yoldur. Lord Aberdeen tarafından desteklenen Lord Clarendon, bu çözüm şekline asla karşı olmadığını belirtti. Ama Londra'da işler bu minval üzere giderken, Bonapart, donanmasını Salamin'e gönderdi; kamuoyu bunun baskısını duymaya başladı; her iki Kamarada da bakanlar sorguya çekilmeye başladılar; Russell, Türkiye'nin bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunacağı hakkında teminat verdi ve Prens Mençikof, İstanbul'da maskesini yüzünden sıyırdı. Böylece, Aberdeen ve Clarendon, öteki bakanları durumdan haberdar etmek zorunda kaldılar. Lord Palmerston hükümetin politikasına taban tabana zıt bir politikanın güdülmesi konusunda ısrar ettiği zaman, koalisyon nerdeyse bozulmak üzereydi. Kabinesinin dağılmasını önlemek için, Lord Aberdeen, Palmerston'un isteklerini yerine getirmek zorunda kaldı ve Çanakkale'de, İngiliz donanması ile Fransız donanmasının ortaklaşa faaliyet göstermelerine razı oldu. Ama Rusya'ya

vermiş olduğu sözleri tutabilmek için, Saint - Petersburg'a gizlice haber göndererek, Rusların Tuna prensliklerini işgal etmiş olmasını bir **casus belli** (savaş sebebi) olarak görmediğini açıkladı. Ve **Times**, milletlerarası anlaşmaların bu yepyeni yorumuna kamuoyunu alıştırmak için emir aldı. Doğrusu **Times**'in hakkını yememeli; dünyayı yanıltmak konusunda elinden geleni yapıyor! Rusya'nın Türk tebası Rum Hıristiyanlarını himaye etmesinin hiç bir politik önemi olmadığını her zaman ileri sürmüş olan bu gazete, Eflâk ve Buğdan'ın özel bir yönetim altında bulunduğunu ve Osmanlı İmparatorluğunun gerçek bir parçasını teşkil etmediğini; aslında Bükreş ve Edirne anlaşmalarının Çar'a, Tuna prensliklerindeki dindaşlarını korumak hakkını vermiş olduğu için, Eflâk ve Buğdan'ın işgal edilmesinin Türkiye'yi istilâ etmek anlamına gelmeyeceğini iddia etmeğe koyuldu. Oysa 1 Mayıs 1849'da yapılan Balta Limanı anlaşmasında, şunlar, açıkça öngörülmüştür: «1. Bu bölgelerin işgali, ancak Rus ve Türk askerî kuvvetlerinin müştereken gerçekleştirebilecekleri bir şeydir. 2. Bu çeşit her teşebbüs, bu prensliklerde ancak tehlikeli olaylar cereyan ettiği zaman yapılabilir.»

Ama, Prensliklerde herhangi bir olay cereyan etmediği ve Rusya, bu prenslikleri Türklerle anlaşarak işgal etmek hususunda hiç bir niyet beslemediği (tam tersine Türklerin isteğine aykırı olarak yaptığı) için, **Times**, Türkiye'nin bu işgal hareketini ses çıkarmadan kabul etmeğe başladığını ve bu devlet ile daha sonra müzakerelere girişeceğini düşünüyor. Ama Türkiye, soğukkanlılığını kaybederek, bu işgali bir **casus belli** olarak görürse, Fransa ve İngiltere, aynı şekilde düşünmek zorunda kalmayacaklardır. Aynı şekilde düşünmeye karar verseler bile, **Times** onlara, bu işi, Rusya'ya karşı savaşçı bir durum yaratarak değil, kibarca yapmalarını ve sadece Türkiye'nin müttefikleri ve koruyucuları olarak davranmalarını tavsiye ediyor.

Times'in bu alçakla tutumunu, bugünkü başmakalesinden bir parça vermekle en iyi şekilde belirtebileceğimi sanıyorum. Bu yazı, Lord Aberdeen'in güttüğü politikanın bü-

tün çelişmelerini, kaçamaklarını, sahte mazeretlerini, endişelerini ve bütün alçaklığını inanılmaz bir karışım halinde dile getirmektedir:

«Aşırı tedbirlere başvurmadan önce, Bâbîâli, eğer yerinde bulursa, Prenslüklerin işgalini protesto etmek hakkına sahiptir ve bütün Avrupa devletlerinin yardımı ile müzakerelere girişebilir. Bu önemli noktayı karara bağlamak ve özellikle, düşmanlığın, 1841 anlaşmasına uygun düşecek biçimde Çanakkale Boğazını yabancı savaş gemilerine açmayı gerektirecek kadar ileri gitmiş olup olmadığı konusunda karar vermek, dört büyük devletin sefirleri ile anlaşarak hareket etmesi gereken Türk hükümetine düşmektedir. Durumun gerçekten ileri gitmiş olduğuna karar verilir ve donanmalar Çanakkale'ye gönderilirse arabulucu mu yoksa savaşçı bir devlet olarak mı oraya gittiğimizi göreceğiz. Türkiye ile Rusya savaşa tutuşmuş olsa ve yabancı gemiler Boğaz'a girmiş bulursa (casus feoderis!) bile, bu gemilerin mutlaka savaşçı bir karakter taşımaları gerekmez; tam tersine, arabulucu rolü oynamaları daha faydalıdır. Üstelik, bu gemiler oraya, savaş yapmak için değil savaşı engellemek için gönderileceklerdir. Böyle bir tedbirin, bizi, bu anlaşmazlıkta birinci dereceden rol oynamaya sürüklemesi mutlaka gerekli değildir.»

Times'in bu koca makalelerinin hepsi boşuna yazıldı. Öteki gazetelerden hiç biri ona adım uydurmadı; hiç biri tuzağa düşmedi. Hatta, **Morning Chronicle**, **Morning Post**, **Globe** ve **Observer** gibi hükümetle ilgili gazeteler bile, bambaşka bir görüşü savunmaktadırlar. Savundukları bu görüş, **Manş**'in öte yanından kuvvetli bir yankı bulmaktadır. **Manş**'in öte yanında, sadece hanedancı Millî Meclis, Tuna Prenslüklerinin işgalini bir **casus belli** olarak görmemektedir.

Organlarının birbirleriyle apaçık çelişmelere düşmesi, koalisyon kabinesindeki kargaşayı ve anlaşmazlığı halka açıklamış bulunuyor. Palmerston, Eflâk ve Buğdan'ın işgalini bir savaş ilânı olarak görmek konusunda kabineyi zorlamış ve Whigs gurubu ile koalisyon kabinesinin sözde - ra-

dikal üyeleri tarafından desteklenmiştir. Bundan dolayı, İngiliz ve Fransız donanmalarının birlikte harekete geçmelerine, Rusların Çanakkale üzerine değil sadece Tuna bölgelerine yürüyeceğini umud ederek rıza göstermiş olan Lord Aberdeen, alemin maskarası haline geldi. Kabinenin varlığı bir kere daha tehlikeye düşmüş bulunuyor. Ve Lord Aberdeen'in şiddetli ısrarı sonunda, Lord Palmerston'un Ruslar tarafından Tuna Prenslüklerinin gayri meşru bir şekilde işgal edilmesinden yana çıkacağı anda, Paris'ten gelen bir haber, Bonapart'ın bu işgali bir **casus belli** gibi görmek niyetinde olduğunu açıklamıştı. Bu ortalığı büsbütün karıştırdı.

Bu açıklama doğruysa (Lord Aberdeen'in geçmişi hakkında bildiklerimiz doğru olduğundan şüphe etmemize engel oluyor), Avrupa'yı aylardır uğraştıran Rus - Türk trajedi - komedisinin bütün sırrını ortaya çıkardık demektir. Böylece, Aberdeen'in, İngiliz donanmasını Malta'dan ileriye niçin bırakmadığını; Albay Rose'un İstanbul'da bunca atılgan ve enerjik davrandığından ötürü niçin kabahatli bulunduğunu, kolayca anlıyoruz. Prens Mençikof'un küstahca davranışını ve İngiltere'nin bütün savaşçı tutumunun bir blöf olduğunu kavradıktan sonra, Eflâk ve Buğdan'ı işgal etmesine ve muzaffer bir şekilde çekilerek yıllık büyük manevralarının masrafını Sultanın tebasına ödetmesine kimsenin engel olmamasından büyük memnurluk duyan Çar'ın ayak diremesini de anlıyoruz. Savaş patlasaydı, bizce bunun sebebi, Rusya'nın bu işte gururu kırılmadan çıkamayacak kadar ileriye gitmesi olacaktı. Öyle sanıyoruz ki, Rusya, bütün bu olağanüstü cüreti, İngiltere'nin suçlu saygısını ve hatırlınsızlığını hesaba katmaktan hiç bir zaman vazgeçmemiş olduğu için gösterebilmişti.

Bu açıdan, **The Englishman**'de yayınlanan son mektuptan alınmış olan ve koalisyon kabinesinden söz eden şu parça meseleyi çok iyi açıklamaktadır: «Çanakkale Boğazından gelen en ufak esinti, koalisyonu fırlıdak gibi çeviriyor. Zavallı Aberdeen'in korkuları ve Claredon'ın içler

acısı kabiliyetsizliği Rusya'yı yüreklenmiştir ve bugünkü buhranın ortaya çıkmasına yol açmıştır.»

Son Türkiye haberlerine göre Bâbîâli'nin büyük devletlere gönderilen muhtıraya dayanarak, Rusya'nın son ultimatomunu geri çevirdiği Paris'teki Türk büyük elçisine İstanbul'dan bildirilmiştir. Rusların Karadeniz'de iki Türk taşıt gemisini ele geçirdiklerinin İzmir'de haber alındığını, ama öte taraftan Kafkasya kabilelerinin Rusya'ya karşı genel bir harekâta giriştiklerini ve Şeyh Şamil'in parlak bir zafer kazanarak en az yirmi üç top ele geçirdiğini Marsilya'dan öğreniyoruz.

RUSYA'NIN TÜRKİYE POLİTİKASI

Londra, 1 Temmuz 1853
(N.Y.T., 11 Temmuz 1853)

1815'ten beri Avrupalı büyük Devletlerin en çok ürkütükleri şey, **statu quo**'nun bozulması olmuştur. Ama, herhangi iki büyük Devlet arasında çıkacak bir savaş **statu quo**'nun yıkılması ile sonuçlanacağı için de, Rusya'nın doğudaki saldırganlıklarına daima göz yumulmuş, buna karşılık Rusya'dan, sadece, Batılı büyük Devletlerin doğuda olup bitenler karşısında tarafsız kalmasını ve müdahale etmek durumuna düşmemesini sağlamak üzere, sudan da olsa, bir bahane bulması istenmiştir. İşte Rusya da bu küçük talebi daima yerine getirerek Batılı hükümetlerin utanç verici uysallığını haklı çıkartmak nezaketini gösterdiği ve hatta iyiliği, Türkiye'yi bir anda yutmayıp küçük lokmalar halinde parçalayacak kadar ileri götürdüğü içindir ki, yüce Rus çarının sabır ve cömertliğine kasideler düzmekten hiç bir zaman geri kalınmamıştır. Rus diplomasisi öteden beri, Batılı devlet adamlarının korkaklığına dayanmaktadır ve bu diplomasi, zamanla o derece soysuzlaşarak sistematik bir hale gelmiştir ki geçmiş yıllardaki anlaşmaların tarihine bakarak bugünkü uzlaşmaları şekil ve muhtevasını kelimesi kelimesine aynen bulmak mümkündür.

Sultan'ın İstanbul patriğine verdiği yeni fermanında, din konusunda Çarın istemiş olduğundan da fazla tavizde bulunması, bize Rusya'nın, son çevirdiği dolaplarda, dalaverenciligi ne dereceye kadar ileri götürdüğünü açıkça göstermektedir. «Yunanistan'da huzurun sağlanması» bahanesi, nasıl olur da geçerli bir sebep teşkil edebilir? Mösyö dö Vilel, Sultan'ın kaygılarını yatıştırmak ve büyük Devletlerin

iyi niyetlerine bir delil olmak üzere, müttefiklere, her şeyden önce, Osmanlı imparatorluğuna **statu quo**'nun devamını garanti edecek bir antlaşma teklif ettiğinde; Paris'teki Rus büyükelçisi, Rusya'nın, Bâbîâli ile olan ilişkilerinde son derece cömert davranmak ve müttefiklerinin arzularına karşı en mutlak bir şekilde saygı göstermekle birlikte, Divan'la aralarında çıkacak anlaşmazlıkların halinde kendisini tek başına hareket etmek zorunda gördüğünü ve Osmanlı imparatorluğuna verilecek bir genel garantinin, bugüne kadar hiç kimseye tanınmamış olağanüstü bir hak teşkil etmesi bir yana, efendisinin iyi duygularını olduğu kadar Rusya'nın müktesep haklarını ve bu hakların dayandığı prensipleri de zedeleyeceğini ileri sürerek, böyle bir antlaşmaya kesin şekilde karşı çıkmıştı.

Şimdi de Rusya, Bâbîâli'ye böyle bir tedbirle bir **casus belli** görmek hakkını tanımaksızın, Tuna prensliklerini işgal edebileceği iddiasındadır.

1827'de Rusya kendisine «üç büyük Devlet adına Buğdan ve Eflâk'ı işgal etmek» hakkının tanınmasını istemişti.

26 Nisan 1828 tarihini taşıyan savaş ilânında şöyle diyordu: «Müttefiklerim, Londra antlaşmasının tam tatbiki için girişecekleri teşebbüslerde beni daima yanlarında bulacaklardır. Dinimizin ve insanlığın aziz tuttuğu bütün duyguların gerçekleşmesine yardımımızı emrettiği bir esere katılmağa daima hazır olduğum gibi, bugünkü mevkiimi, 6 Temmuz antlaşmasının yürürlüğe girmesinden başka herhangi bir amaçla kullanmamağa da amadeyim.»

Gene Rusya, 10 Ekim 1829 tarihli bildirisinde şöyle diyordu: «Rusya, geçmişinde olduğu gibi bugün de, en küçük bir fetih arzusu taşımamak ve en basit bir genişleme niyeti beslememek hususunda, kendi kendisine sadık kalmaktadır.»

Paris'teki Rus büyükelçisi de Kont Nesselrod'a şunları yazmaktaydı: «İmparatorluk hükümeti, Bâbîâli'ye savaş ilân etmenin faydalı olup olmadığı meselesini incelemeğe

koyulduğu vakit, böyle bir tedbirin ivediliği bazılarına, ve özellikle de Osmanlı imparatorluğu başkanının korkunç bir tedhiş havası içinde girişmiş olduğu kanlı reformların sonuçları üzerinde yeterince düşünmemiş olanlara şüpheli gözük müştü.

Türk sistemini imtihandan geçiren İmparator hazretleri, bu sistemin, bugüne kadar sahip olmadığı maddî ve manevî yeni teşkilât'anma tohumları ihtiva ettiğini görmüştür. Yeni reform ve kalkınma planlarının ilk temellerini henüz atmış bulunan Sultanın daha ilk anda bize karşı daha inatla ve daha muntazam bir şekilde direnme durumuna geldiğini göz önüne alarak; vaziyetini daha da sağlamlaştırmak fırsatını bulduğu takdirde, ne müthiş bir düşman olarak karşımıza çıkacağını düşünmeli ve, işler bu duruma gelip dayandığına göre, tehlike henüz büyümeden hücumla geçmiş olmamızdan ötürü kendi kendimizi tebrik etmeliyiz. En küçük bir gecikme o zamanki durumumuzu daha da kötüleştirmiş ve karşımıza, raslamış olduklarımızdan daha da büyük engellerin çıkmasına yol açmış olacaktır.»

Şimdi ise Rusya, önce hücumla geçmeyi, sonra oturup tartışmayı teklif etmektedir.

1829'da Prens Lieven, Kont Nesselrod'a şunları yazıyordu: «Sadece birtakım genel sözler etmekle yetineceğiz. Çünkü bu kadar nazik bir meselede, açıklanan her teferruat gerçek bir tehlike yaratabilir. Ve Bâbîâli ile yapılacak antlaşmanın maddeleri üzerinde müttefiklerimizle pazarlığa oturduğumuz gün, kendilerine vereceğimiz bütün taviz, onlarda, bizi olağanüstü fedakârlıklar yapmak zorunda bırakmış olmak zehabını yaratmaktan ibaret kalacaktır. Barış antlaşması, bizim kendi ordugâhımızdan başka hiç bir yerde imzalanamaz ve Avrupa, barış şartlarını, ancak, antlaşmanın imzalanmasından sonra öğrenecektir. Ve ancak böylece, Avrupa'nın barış şartlarını protesto etmesi için iş işten geçmiş ve Avrupa, artık engel olamayacağı gelişmelere sabırla katlanmak zorunda bırakılmış olur.»

Ve Rusya aylar boyunca, akla gelebilecek bütün bahaneleri seferber ederek, bu hususta herhangi bir faaliyete geçilmesini önlemiştir. Bundan amaç, ne barış ne de savaş hali olmayan, Rusya için katlanılabilir ama Türkiye için felâketli bir durumu sürdürmektir. Yukarda işaret ettiğimiz devirde de Rusya'nın tavrı tıpatıp aynı olmuştu. Pozzo di Borgo, bu konuda şunları söylüyordu: «Politikamız, önümüzdeki dört ay içinde hiç bir şey yapılmamasını sağlamak olacaktır. İnsanlar genellikle beklemeyi tercih ettiklerinden, bunu başaracağımızı umuyorum. Ama beşinci ayın, olaylar bakımından zengin olması şarttır.»

Türk hükümetini en ağır hakaretlere maruz bıraktıktan sonra, ve bugün de en haysiyet kırıcı şartları kaba kuvvete baş vurarak zorla kabul ettirmek istediği halde Çar, «Sultan Abdülmecid için beslediği büyük dostluk» ve «Türk imparatorluğunu ayakta tutmak arzusu» ile övünmekte ve bütün sorumluluğu, Rusya'nın «haklı talepleri»ne karşı çıkan, «dostluk ve iyi niyet duygularını sürekli olarak zedeleyen», «nota»sını reddettiği gibi «himaye»sini de kabule yanaşmayan Sultan'ın üzerine atmaktadır.

X. Şarl 1828'de kendisine, Rusya'nın o sıradaki savaşta niçin bu kadar kötü sonuçlar aldığını sorduğu vakit Pozzo di Borgo, mutlak bir zorunluk görmedikçe savaşı uzatmak istemeyen İmparatorun bu cömertliğinden Sultan'ın örnek alacağını umduğunu ama bu umudunun boşa çıktığını söylemişti.

Bâbîâlî ile olan bugünkü anlaşmazlığından az zaman önce Rusya, siyasî mülteciler meselesinde, kıtadaki bütün büyük Devletleri İngiltere'ye karşı genel bir koalisyon halinde toplamayı denemişti. Bunu başaramayınca da Fransa'ya karşı İngiltere ile ittifak yapmağa kalktı.

Rusya, 1826'dan 1828'e kadar Avusturya'yı da aynı şekilde, «Prusya'nın haris emelleri» ile ürküttü. Bir yandan da, Prusya'nın kudretini arttırmak ve Avusturya'ya kafa tu-

tabilecek bir hale gelmesini sağlamak üzere elinden geleni yapıyordu. Bugün yayınladığı genelgede aynı Rusya, Bonapart'ı, kutsal yerler üzerinde hak iddia ederek barış havasını bulandıran tek kimse olmakla suçlamaktadır. Ama sözü geçen çağda Rusya, Pozzo di Borgo'nun kendi ağzıyla söylediği gibi, «Avrupa'da çevrilen bütün dolapları prens Meternih'in nüfuzu»na yüklüyor ve hatta Wellington dükünü, Viyana hükümetinin dümen suyundan gitmekle öteki Devletler nezdindeki otoritesini kaybedeceğine inandırmak istiyordu. Aslında ise, Rusya'nın o zaman yapmak istediği tek şey, Fransa ile İngiltere arasında çıkması beklenen çatışmanın Rusya tarafından kışkırtıldığı gerçeğini gizleyip, İngiltere'nin Viyana hükümetiyle birleşerek Fransa'yı tepmiş olduğu havasını yaratmaktı.

Demek ki Rusya şu anda ricat etmek durumunda kalırsa, dünya karşısında küçük düşmüş olacaktır. O felâketli 1828 seferinden sonra da Rusya'nın vaziyeti tıpatıp aynı idi. Ama o zamanki asıl hedefi neydi Rusya'nın? Bu soruyu kendi diplomatları cevaplandırırsın:

«Pazarlıklardan başarıyla çıkmamız için gerekli üstünlüğü sağlamak üzere, ikinci bir sefer yapmamız şarttır. Müzakereler başladığında, şartlarımızı hızla ve enerjik bir şekilde dikte etmek durumunda olmalıyız... Ancak böyle bir durumdadır ki, İmparator hazretleri alçakgönüllülük gösterip ne kadar az isterse, kendisine o nispette fazla verilmesi sağlanabilir. Bence bütün çabalarımız, bizi bu üstün duruma getirmeğe yönelmelidir. Siyasî varlığımızın temel şartı haline gelmiş bulunmaktadır bu üstünlük. Siyasî varlığımızı da idame ettirmek ve bütün dünyanın gözünde kuvvetlendirmek zorundayız.»

Ama Rusya, Fransa ile İngiltere'nin birlikte harekete geçmelerinden ürkmüyor muydu? Louis - Philippe zamanında yayınlanan ve Rusya'nın İngiliz - Fransız ittifakını yıkmak üzere el altında tuttuğu vasıtalarla ilgili olan gizli

noktalarda, şöyle bir bölüm buluyoruz: «Rusya, Fransa ile İngiltere'yi müttefik olarak karşısında bulacağı bir savaştan kazançlı çıkmayı ümit edemez. Yeter ki, bu ittifak parçalansın ve İngiltere, Avrupa'da cereyan edecek bir savaşta tarafsız kalmağa razı olsun.»

Meselenin aslı şudur: İngiltere ile Fransa'nın birlikte hareket edebileceklerine Rusya inanmakta mıdır, inanmamakta mıdır? Bir kere daha Pozzo di Borgo'yu dinleyelim: «Türkiye'nin haritadan silinmesi ihtimali kafaları artık kurcalamadığı takdirde, hele bir de hazırladığımız sefer başladığı an vaziyetin daha da belirsiz ve karışık bir hal alacağını hesaplayarak düşünecek olursak, İngiliz hükümetinin, Osmanlı Sultanı birtakım şartları kabul etti diye genel bir savaşı göze alması pek muhtemel değildir. Bütün bunlar, Büyük Britanya ile açıkça bir bozuşmadan ürkmek için sebep bulunmadığı şeklindeki faraziyemize mesnet teşkil etmektedir. İngiltere Bâbıalî'ye barış istemesini tavsiye etmekle yetinecek ve muhtemel müzakereler sırasında arabuluculuk teklifinde bulunacaktır. Sultan bu teklife kulaklarını tıkadığı veya biz, kendi kararlarımızla yetindiğimiz takdirde İngiltere, daha ileriye gitmeyecektir.»

Prens Lieven'in şu resmî yazısı, Nesselrod'un, 1828'in ve 1853'ün bakanı «yiğit» Aberdeen hakkındaki kanaatini bize bir güzel açıklamaktadır: «Görüşmemiz sırasında Lord Aberdeen, İngiltere'nin hiç bir zaman Rusya ile bozuşmak niyetini beslemediği hakkında yeniden teminat verdi. Lord, İngiliz bakanlarının tavrının ve bizzat kendisinin içinde bulunduğu son derece nazik durumun Petersburg'da gereğince değerlendirilmemesinden endişe duymaktadır. İngiliz kamuoyunun Rusya karşısında feveran etmeğe daima eğilimli olduğunu belirttikten sonra, Britanya hükümetinin kendi kamuoyuna devamlı surette meydan okuyamayacağını söyledi. Gerçekten de, İngiliz kamuoyunu millî peşin hükümlere sıkı sıkıya bağlı meselelerde tahrik etmek tehli-

keli olabilir. Buna karşılık Rusya, bu peşin hükümlerle durmadan mücadele eden İngiliz hükümetinin dostluk duygularına en mutlak şekilde güvenebilir.»

Kont Nesselrod'un 11 Haziran tarihli notasında en şaşkınlık verici nokta, «olayların yalanladığı teminatlarla inkârların ardında gizlenen tehditlerin küstahça bir halitası» oluşu değildir; bir Rus diplomatik notasının Avrupa'da ilk defa olarak bu şekilde karşılanmasıdır asıl şaşırtıcı nokta. O alışılmış hayranlık ve tapınma yerine bu sefer büyük Batılı Devletler, geçmişten yüzleri kızararak, bu küstah kendini beğenmişlik, düzenbazlık ve gerçek barbarlık halitasını tiksinti dolu bir gülüşle karşılamışlardır. Oysa Nesselrod'un genelgesi ve 16 Haziran ultimatomu, Pozzo di Borgo'nun ve prens Lieven'in büyük hayranlık uyandıran şaheserlerinden hiç de farklı değildi ve bugün olduğu gibi o gün de, Rus diplomasisinin başında, kont Nesselrod bulunuyordu.

Bir ayı ile karşılaşan iki Acem biyoloji bilgini hakkında eğlendirici bir hikâye anlatırlar. Acemlerden, ömründe hiç bu cinsten bir hayvan görmemiş olanı ötekine sormuş, bu ayı milleti doğurarak mı, yoksa yumurtlayarak mı ürer? diye. Ayının ne olduğunu biraz bilen ikinci Acem cevap vermiş: «Bunun elinden gelmeyen yoktur.» Rusya ayısının da elinden gelmeyen yoktur. Hele rakipleri olan öteki hayvanların elinden hiç bir şey gelmeyeceğini bilirse.

Söz düşmüşken, Rusya'nın kazandığı son bir zaferi daha belirtmek isterim: Danimarka Parlamentosu, kralın mesajını, 28 oya karşı 119 oyla kabul etmiş bulunuyor. İşte mesajın metni: «5 Haziran 1849 tarihli anayasanın IV. paragrafı uyarınca, birleşik Parlamento, bütün Danimarka krallık hanedanının devamı ile ilgili kraliyet nizamnamesini, tevarüs sırasına değgin ve 4 Ekim 1852 tarihini taşıyan, 13 Haziran 1853 tarihinde de yenilenmiş olan kraliyet mesajına uygun şekilde tasvip eder.»

TÜRK - RUS ANLAŞMAZLIĞI. -
İNGİLİZ KABİNESİ BOYUN EĞİYOR.
NESSELROD'UN SON NOTASI.

Londra, 12 Temmuz 1853
(N.Y.T., 25 Temmuz 1853)

Geçen perşembe günü Parlamentoda başlayan komedi devam etmiş ve ayın 8'inde cuma günü sona ermiş bulunmaktadır. M. Layard'ın sorusunu pazartesiye ertelemesini istemiş olan Lord Palmerstön artık bununla da yetinmeyecek, sorunun kesin biçimde geri alınmasını talep etmektedir. «Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir» demişler. Bunu fırsat bilen M. Bright, ihtiyatlı politikasından ötürü lord Aberdeen'i tebrik etmiş ve kendisine genellikle mutlak bir güveni olduğunu bildirmiştir.

Morning Advertiser, bu konuda şunları yazmaktadır: «Hükümet, hükümet değil de bir barış derneğinin yönetim kurulu olmuş olsaydı bile, Rusya'yı teşvik ederken Fransa'nın cesaretini kırmak, Türkiye'yi tehlikeye atarken İngiltere'nin itibarını sıfıra düşürmek hususunda yiğit Aberdeen'in yaptığından daha fazlasını yapamazdı. M. Bright'ın nutkunda, kabinenin ürkek unsurları lehine bir çeşit Manchester manifestosu görmek gerekiyor.» Layard'ın gen sorusunu bertaraf edebilmek üzere bakanlar tarafından gösterilen çaba, kabinedeki iç uyuşmazlıkları daha uzun süre kamuoyundan saklayamamak konusunda duydukları haklı endişeden kaynak almaktadır. Ve koalisyon kurtulsun diye, Türkiye'nin parçalanmasına göz yumulacaktır. Lord Aberdeen'in dışında Rus entrikalarına elverişli olan bakanlar, Lord Clarendon, Argyle dükü, Lord Granville, M. Sidney Herbert, M. Cardwell ve radikallerden M. William Moles-

worth'tur. Lord Aberdeen'in bir ara istifa tehdidinde bile baş vurduğu söylenmektedir. Palmerston'un «güçlü» partisi de ricat etmek için bu bahaneyi beklemekteydi. Bunun üzerine, İstanbul ve Petersburg saraylarına, aynı ifadelerle kaleme alınmış bir açıklama gönderilmesine karar verilmiştir. Söylenildiğine göre bu açıklamada, «Büyük Devletlerin de imza koyacağı bir garanti anlaşmasıyla, Çar tarafından sadece Rum Hıristiyanlar için talep edilen imtiyazların, Türk imparatorluğu sınırları içinde yaşayan tüm Hıristiyanlara tanınması» talep edilecektir.

Oysa aynı teklif, İstanbuldan ayrılışının arifesinde prens Mençikof'a da yapılmıştı, ve teklifin nasıl sonuçsuz kaldığı bütün dünyaca bilinmektedir. Bu yeni teşebbüsün başarıya ulaşmasını beklemek de gülünç olacaktır. Hele büyük Devletlerin, yani Avusturya ile Prusya'nın, Rusya tarafından açıkça ifade olunan, bir anlaşmaya varmak arzuna karşı koymayacaklarının kesin olarak bilindiği şu sırada... Avusturya başbakanı kont Buol, Rus büyükelçisi Mayendorf baronunun eniştesi olmakta ve Rusya ile tam bir fikir birliği halinde hareket etmektedir. Koalisyondaki iki partinin, uyuyanlar partisi ile güçlüler partisinin, yukarıda işaret ettiğimiz karara vardıkları aynı gün, **la Patrie**, İstanbul'daki yeni Avusturya büyükelçisi M. de Bruck'un Bâbı-âli'den beş milyon kuruşluk tazminat vermesini ve Klek ve Suttorina limanlarının teslimine rıza göstermesini talep etmekle işe başlamış olduğunu yazmaktadır. Ve bu talepler, Rusya'ya yapılan bir yardım şeklinde yorumlanmıştır.

Bu, Avusturya'nın İstanbul'da Rus menfaatlerine ilk destek oluşu değildir. 1848'de hükümdarların, halka ateş açtırmak istedikleri vakit, daima, sonradan bir yanlış anlaşılma olduğunu ispata yarayacak cinsten bir vesile yaratmağa gayret gösterdikleri hatırlardadır. Bu oyun, bugün de Türkiye'ye karşı oynanmaktadır. İzmir'deki Avusturya konsolosu, bir Macar mültecisinin İngiliz kahvesinde yakalana-

rak bir Avusturya gemisine zorla sürüklenmesi şeklinde bir oyun hazırlamış ve oradaki Macar mültecileri de bu kaba kuvvet gösterisine, avusturyalı subaylardan birini öldürüp birini de yaralamak suretiyle cevap vermişlerdir. M. de Bruck, bunun hesabını Bâbiâli'den sormakta ve yirmi dört saat mühlet vermektedir. Cumartesi günkü **Morning Post**, bu haberin yanı sıra, Bosna'nın Avusturya tarafından işgal edildiği şeklinde söylentilerin dolaştığını da bildirmektedir. Bu konuda her iki Kamara'da birden sorguya çekilen bakanlarsa, pek tabii olarak, bu söylentinin doğruluğu hakkında henüz bir bilgi sahibi olmadıklarını söylemişler, aralarından sadece Russell, Avusturya kıtalarının Petervardin'de toplanmasının böyle bir söylentiye yol açmış olabileceği tahminini ileri sürmüştür. Tatiçef'in 1828'deki kehaneti böylece gerçekleşmiş olmaktadır: Son karar anı gelip çattığında Avusturya, büyük bir hırsıyla, ganimetten payını isteyecektir.

26 Haziran tarihli ve İstanbul mahreçli bir haberde şöyle denilmektedir: «Bütün Rus donanmasının Sivastopol'u terkedip Boğaz'a doğru yol aldığı söylentisi üzerine Sultan, Fransız ve İngiliz büyükelçilerine, Ruslar Boğaz'da bir kuvvet gösterisine giriştikleri takdirde, müttefik filolarının Çanakkale boğazını geçmeğe hazır olup olmadıklarını sormuş ve her ikisinden de evet cevabını almıştır. Bunun üzerine, içinde İngiliz ve Fransız subaylarının da bulunduğu bir Türk vapuru Boğaz'dan çıkarak, Kara Deniz'de bir keşif gezisine açılmıştır.»

Rusların, prensliklere girişlerinden sonra aldıkları ilk tedbir, istisnasız bütün Hıristiyanların imtiyazlarını beyan eden Sultan fermanının yayınlanmasını yasaklamak olmuştur. Şark meselesi hakkında bir makale yayınlamağa cüret eden Bükreş'teki bir Alman gazetesini de derhal kapatmışlardır. Bununla da yetinmeyerek, Buğdan ve Eflâk'ı bundan önceki, 1848 - 1849'daki işgalleri sırasında tesbit

edilmiş olan verginin ilk yıllık ödentisini de Türk hükümetinin ellerinden koparıp almışlardır. 1828'den beri Rus himayesi, prensliklere, yağma ve tahribattan ileri gelen muazzam kayıplar hariç, 150 milyon kuruşa mal olmuştur. Rusya'nın Fransa'ya karşı savaş giderlerini İngiltere, İran'a karşı savaş giderlerini Fransa, Türkiye'ye karşı savaş giderlerini İran, Polonya'ya karşı savaş giderlerini de Türkiye ile İngiltere ödemişlerdir. Ve şimdi Rusya, Türkiye'ye karşı savaş giderlerini Macaristan'la prensliklere ödetmeye hazırlanmaktadır.

Günün en önemli olayı, kont Nesselrod'un Petersburg, 20 Haziran tarihli son genelgesidir. Sultan, Çarın bütün taleplerini yerine getirmediğçe ve Fransız - İngiliz filosu Türk sularını terk etmediğçe, Rus ordularının prensliklerden çekilmeyeceğini bildirmektedir Nesselrod. İngiltere ve Fransa ile açıktan açığa alay edildiğini anlamak için, bu notayı okumak yeterlidir. Şöyle diyor genelge: «Bu filonun, İmparatorluk liman ve sularında, başkentim hemen karşısında tuttuğu yer, bize, askerî bir mevkiî işgal ederek her iki vaziyette de denge sağlamak hakkını vermektedir.»

Besica körfezinin İstanbul'dan 150 mil uzakta olduğunu da unutmayınız. Türk topraklarını işgal hakkı talep eden Çar, İngiltere ve Fransa'ya tarafsız sularda özel izin olmaksızın gemi yüzdürmek hakkını tanımaktadır. Bâbîâlî'yi, hükümranlığından «ister bir sözleşme, ister iki taraflı bir taahhüt, ister basit bir nota imzalamak suretiyle,» vaz geçme biçimini gönlünün dilediği gibi seçmekte serbest bırakışını bir cömertlik ve iyi niyet gösterisi olarak sunup övünmekte ve «bitaraf Avrupa'nın, Rusya'ya İstanbul'daki küçük bir Rum kilisesi üzerinde himaye hakkı tanıyan Kaynarca anlaşmasının aslında İstanbul'u Şark'ın Roma'sı haline getirdiğini ergeç kavrayacağından emin bulunmaktadır. Rus dinî himayesinin saldırganlıktan uzak karakterinin Batı tarafından değerlendirilmeyişine teessüf etmekte ve Rus-

ya'nın, Türkiye'nin bütünlüğünü devam ettirme arzusunu daima taşımış olduğunu, tarihî olaylara baş vurarak ispata girişmektedir. «Meselâ 1829'da kazandığımız Edirne zafereinden faydalanmak hususunda ne kadar kanaatkârca davrandık» demektedir. Oysa, sözü geçen çağda Rusya'yı aşırı haklar talep etmekten alıkoyan, «kanaatkârlığı» değil, Rus ordusunun içine düştüğü acıklı durumla İngiliz amiralinin, Karadeniz üzerindeki Rus müstahkem mevkiilerini, izinli veya izinsiz bombardıman etme tehdidini savurması olmuştur. Ve aynı Rusya gene o çağda kazanmış olduğu başarıların tümünü de, Batılı hükümetlerin aşırı müsamahasına ve Türk donanmasının Navarin'de alçakça batırılışına borçludur. «1833 yılında Türkiye'yi kaçınılmaz bir parçalanmadan kurtaran tek insan» olduğunu ileri süren Çar, 1833'teki ünlü Hünkâr İskeleyi antlaşmasıyla, Türkiye ile, yabancı donanmaların İstanbul'a sokulmasını men eden bir ortak savunma ittifakı yapmıştır ama bu ittifak Türkiye'yi, bütün halinde Rusya'nın kucağına düşmek şartıyla parçalanmaktan kurtarmaktadır. «1840'ta öteki büyük Devletler nezdinde, elele tatbik edilmesi, Sultan'ın tahtını yeni bir Arap imparatorluğuna kaptırmamasını sağlayan teşebbüslerde bulunduk» diyen Çar, aslında, öteki Devletlerin Mısır donanmasını tahrip teşebbüsüne girişmesini ve böylelikle Türkiye'yi, sadece «gösterişli bir sarık»tan ibaret olmayan gerçek bir şefin idaresi altında, Rusya için son derece tehlikeli bir duruma yükseltebilecek tek adamın eli kolu bağlı halde kalmağa mahkûm olmasını sağlamıştır. «Şark'ta **statu quo**'nun mümkün olduğu kadar uzun zaman devamı, yüce hükümdarımızın politikasının daima temel prensibini teşkil etmiştir.» Doğrudur, evet, Türkiye'nin sadece Rusya'nın vesayeti altında parçalanması için, Çar elinden geleni yapmaktan geri kalmamıştır.

Şark tarafından Avrupa'nın suratına savrulan bu en haysiyet kırıcı belgenin yazarı Nesselrod'dur ve Nesselrod,

Almancada, «ısırgan otundan kamçı» anlamına gelmektedir.

Gerçekten de bu belge, Avrupa'nın karşı - devrimin kamçısı altında iki büklüm olduğunu ispat etmektedir. Ve devrimciler, bu şaheserinden ötürü Çar Hazretlerini ne kadar tebrik etseler azdır. Avrupa sadece ricat etmekle kalmamış, aynı zamanda rezil rüsva da olmuştur. Ama, İngiltere kraliçesinin Rus prenseslerini büyük şenliklerle ağırladığı ve İngiliz yüksek burjuvazisinin barbar müstebitin ayaklarını öpmek için yerlerde süründüğü şu anda, İngiliz proletaryası, yönetici sınıfların iktidarsızlığını, ve düşkünlüğünü protesto amacıyla dikilmiş bulunmaktadır. 7 Temmuz günü, Halifax'taki Odd - Fellows - Hall Loge'da Manchester okulu tarafından tertiplenen büyük bir barışçı toplantıya, başta Halifax milletvekili Grossley olmak üzere, okulun bütün «büyük kişileri» özel olarak koşup gelmiş bulunuyorlardı. Salon tıklım tıklım dolu olduğu gibi birkaç bin kişi de kapıda beklemek zorunda kalmıştı. Sanayi bölgelerini ayağa kaldırmakta her gün biraz daha ileri hamleler kaydettiği, Parlamento'ya sunulan anayasacı dilekçelerinin sayısındaki büyük artıştan ve taşralı orta sınıflara ait basındaki hücumların sıklaşmasından da anlaşılan Ernest Jones, o sırada Durham'da bulunuyordu Ernest Jones'un adaylığı Halifax'ta iki kere teklif edilmiş ve el kaldırmak suretiyle de kabul olunmuştu. Ve Halifax'lı Anayasacılar (Şartist'ler) kendisini telgrafla çağırınca o da toplantıya yetişmek fırsatını buldu. Zaferden emin bulunan Manchester okuluna mensup baylar, yiğit Aberdeen'e sanayi bölgelerinin desteğini sağlayacak bir karar suretini geçirmeğe hazırlanıyorlardı ki, Ernest Jones kalktı ve barışın, hürriyetle elele yürümediği takdirde bir cinayet demek olacağını açıklayarak halkı silâhlanmaya dâvet eden bir önerge verdi. Ve çıkan şiddetli bir tartışma sonunda Ernest Jones'un sunduğu karar sureti, ezici bir çoğunlukla kabul edildi.

RUSYA VE BATILI DEVLETLER

**Londra, 19 Temmuz 1853
(N.Y.T., 5 Temmuz 1853).**

Çar, savaşa henüz başlamış değil, birinci seferini tamamlamış bulunmaktadır. Harekât hattı, artık Prut ırmağının gerisinde kalmaktan çıkmış ve Tuna boyunca uzanmağa koyulmuştur. Bu arada Batılı büyük Devletler ne yapmaktadırlar? Müzakere etmektedirler. Yani Sultan'ı, savaşı barış olarak kabule zorlamaktadırlar. Müstebitin fillî davranışlarına toplanla değil, notalarla cevap vermektedirler. Çar hazretleri iki donanmayla değil; İngiltere, Fransa, Avusturya ve bir de Berlin'deki «yeğen»inden gelen tam dört tane pazarlık teklifi tarafından abluka altına alınmış bulunmaktadır. «Bu bolluk» karşısında da Çar hazretlerinin, ulaşmak istediği hedefe en uygun düşen pazarlık şeklini seçmek tenezzülünde bulunacağından hiç şüphe edilmemelidir. M. Drouyn de Lhuys, kont Nesselrod'un ikinci notasına verdiği ikinci cevapta, «ilk kuvvet gösterisine girişenlerin İngiltere ve Fransa olmadığını göstermek için adetâ çırpınmaktadır. Rusya'nın, köpeğin önüne kemik atar gibi, Batılı diplomatların önüne bunca nota atması boşuna değildir: Bu sayede, bir taraf kendini masum gösterecek oyunlara fırsat bulurken, öteki taraf da zaman kazanmaktadır. İngiltere ile Fransa görünüşe bilerek aldanmaktadırlar. Böyle bir notanın kabulü bile yeterince bir haysiyetsizlik teşkil etmezmiş gibi, **Journal de l'Empire**, De la Guéronnière imzasını taşıyan ama bizzat İmparator tarafından ilham edilip gözden geçirildiği muhakkak olan bir makalede, söz ko-

nusu notayı son derece uzlaşmacı bir ifadeyle yorumlamaktadır. Bu makale, «müzakerelerin Prut'un sağ kıyısında mı, yoksa sol kıyısında mı yapılması gerektiği hususunda Rusya'ya tercih hakkı» tanımaktadır. Kont Nesselrod'un ikinci notası ise, gerçek «bir uzlaşma teşebbüsü» olarak yorumlanmakta ve notanın «şimdilik sadece manevî garantilerden söz açtığı, maddî garantilerin ancak geçici bir süre için bu manevî garantilerin yerini alması gereği üzerinde durduğu, bundan ötürü, karşılıklı müzakereler talep edildiği ve hal böyle iken, diplomatik yolların tamamıyla kapanmış sayılamayacağı» ileri sürülmektedir.

Nitekim, Rusların Paris'teki ağzı **L'Assemblée Nationale, Journal de l'Empire**'i bu gecikmeli keşfinden ötürü alaylı bir dille tebrik ettikten sonra, bir hiç için bunca gü-rültü koparılmış olmasını teessüfle karşıladığını belirtmiştir.

İngiliz basını ise, hepten aklını şaşırılmış durumdadır. «Çar, Batılı büyük Devletlerin kendisine karşı gösterdiği inceliği katiyen kavramıyor... Öteki Devletlerle olan müzakerelerinde en küçük bir nezaket göstermekten bile âciz kalıyor» diyor **Morning Advertiser, Morning Post** da, hasımlarının kendi iç güçlükleriyle bu kadar az ilgilendiği için, Çar'a kızmakta ve öfkeden ağzı köpürerek haykırmakta: «Avrupa'da bugün insanların ne kadar kolayca kışkırtılabildiğini tamamıyla unutarak bu derece mevsimsiz ve üstelik de hiç bir ivediliği bulunmayan talepler ileri sürmek, hafiflik midir yoksa küstahlık mı bilinmez ama, muhakkak ki akıl almaz bir ihtiyatsızlıktır.»

Economist'in iktisadî makaleler yazarı ise, «dünyanın en gizli ilişkilerinin (yani borsa işlemlerinin) bir tek ferdin delice heveslerine bağlı oluşundan ne kadar büyük zararlar doğabileceğini insanlığın yeni yeni anladığını» keşfetmiş.

Ama bütün bunlar, Rus imparatorunun büsbütün 1848

ve 1849 yıllarında borsadaki altın dana heykelinin hemen yanı başında yer almasını engellemiyordu.

Ve bu arada da Sultan'ın durumu, her saat biraz daha karışıp güçleşmektedir. Savaşın bütün masraflarını en küçük bir kazanç karşılığı olmaksızın tek başına yüklediği için, malî sıkıntıları gittikçe biraz daha ağırlaşmakta; öte yandan da, Çara karşı millete baş vurmadığı için, halkın gözündeki itibarını yitirmektedir. Mutaassıp müslümanlar kendisini saray ihtilâlleriyle tehdit ederken, mutaassıp Rumlar da halk ayaklanmalarıyla tehdit etmektedir. Bugünkü gazeteler, Eski - Türkler gurubuna mensup olan ve Abdülaziz'i tahta çıkarmak isteyen müslüman öğrenciler tarafından Sultan'a karşı bir suikast tertiplenmiş olduğunu bildirmekteydiler.

Lordlar Kamarası'nda Lord Beaumont'la Lord Malmesbury Lord Clarendon'u, Fransız imparatoru kendi fikirlerini söylemekte sakınca görmemiş olduğuna göre, niyetlerini açıklamaya davet etmişlerdir. Lord Clarendon ise, birkaç kelimeyle, M. Drouyn de Lhuys'ün notasının kabul edildiğini teyit etmekle yetinmiş ve gerisi için de, Kamaraya pek yakında daha teferruatlı bilgi vereceğini vaat ederek işin içinden sıyrılmıştır. Rusların sadece askerî işgalleri altında bulunan Tuna prensliklerinde sivil idareye ve posta bürolarına el koydukları hususunun doğru olup olmadığı sorusuna ise, Lord Clarendon, pek tabii olarak, cevap vermemiş ve sadece «prens Gorçakof'un beyanlarından sonra, böyle bir şeye inanamayacağını» belirtmekle yetinmiştir. Lord Beaumont bunun üzerine kendisine, biraz fazla iyimser olduğunu söylemiştir.

Avam Kamarası'nda Lord J. Walmsley, İzmir'deki son karışıklıklar hakkında bir soru sormuştur. Lord John Russell bu soruya, Avusturya konsolosunun bir Macar mültecisini kaba kuvvete baş vurarak yakalattığını kendisinin de işittiği, ama Avusturya'nın bütün Macar ve İtalyan mülte-

cilerin kendisine teslimini talep ettiğinden hiç haberi olmadığı cevabını vermiştir. Lord John'un gensoruları işine geldiği gibi cevaplandırmak hususunda son derece eğlendirici bir merakı var. Çoktan almış olması gereken resmî haber ve bilgileri hiç bir zaman almamış, gazetelerde okumuş olması gereken şeyleri de hiç bir zaman okumamış olarak çıkıyor hep karşımıza.

Viyana, 11 Temmuz tarihli bir mektuptan naklen **Koelnische Zeitung**, İzmir olayları hakkında şu raporu veriyor: «Baron Hackelberg'in öldürülmüş olduğu adam kaldırma olayının sorumluları hakkında kovuşturma açmak üzere Şekip Efendi İzmir'e gönderilmiş bulunmaktadır. Şekip aynı zamanda, Avusturya veya Toskana menşeli mütecileri Avusturya'ya teslim etme emrini de almıştı. İstanbul'daki Amerikan temsilcisi M. Brown bu mesele hakkında Reşit paşa ile görüşmüşse de bu görüşmelerin sonucu henüz bilinmemektedir. Şimdi öğrendiğime göre, İzmir'deki Amerikan konsolosu, kont Hackelberg'in kaatiline bir pasaport vermek suretiyle kendisini Türk resmî makamlarınca yakalarımaktan kurtarmıştır. Bu olay, Birleşik Devletler'in Avrupa işlerine müdahale etmek niyetinde olduğunu göstermektedir. Üstelik, üç Amerikan savaş gemisinin Boğaz'daki Türk filosuna katıldığı ve Amerikan korveti **Cumberland**'in Türk hükümetine seksen milyon kuruş getirip teslim ettiği de kesinlikle bilinmektedir.»

Mesnetli veya mesnetsiz, bu söylentiler, bir Amerikan müdahalesinin herkes tarafından beklenmekte olduğunu ve bir kısım İngilizlerin böyle bir müdahaleyi uygun karşıladığını meydana çıkarmaktadır. Amerikan kaptanının ve konsolosunun tavrı halk toplantılarında alkışlarla karşılanmakta ve hatta dünkü **Advertiser**'de bir «İngiliz, yıldızlı Amerikan bayrağını Akdeniz'de boy göstermeğe ve böylelikle de «ihtiyar ve sefil Union Jack»ı (Britanya im-

paratorluğunun bayrağı) utandırarak bir şeyler yapmağa sürüklemeye davet etmektedir.

Şimdi Şark meselesini özetleyelim. Koskoca imparatorluğun topu topu bir tek ihracat limanına sahip olmasından, bu limanın da üstelik yılın bir kısmında kullanılmaz, öteki kısmında da İngilizlere açık bir deniz üzerinde bulunmasından üzüntü ve öfke duyan Çar, seleflerinin Akdeniz'de bir kapı edinme politikasını sürdürmektedir. Bu amaçla, Osmanlı imparatorluğunun en uzak parçalarını bir-biri ardından koparıp almakta ve Türkiye'nin kalbi demek olan İstanbul'un artık çarpmayacak bir hale gelmesini gözlemektedir. Türk hükümetinin güçlenir gibi oluşuyla veya, bundan daha da kötüsü, Slavlar tarafından girilen bir kuruluş hareketinin belirtileriyle, niyetlerinin tehlikeye düştüğünü sezer sezmez, periyodik istilâlarından bir yenisine daha baş vurmaktadır. Batılı büyük Devletlerin alçaklığını ve korkaklığını bilip buna güvendiğinden, o an elde etmek istediğini almakla yetinince fedakârlık taslayıp cömert görünmek için de, daima aşırı taleplerde bulunmaktadır.

Öte yandan, birbirlerine güveni kalmamış, kararsız ve korkak Batılı büyük Devletler, önce, saldırganlığından ürktükleri Çara karşı Sultanı direnmeğe teşvik etmekte ama sonradan, dünya çapında bir devrime yol açabilir korkusuyla genel bir savaş çıkartmaktan sakındıkları için, aynı Sultanı Ruslar karşısında boyun eğmeğe zorlamaktadırlar. Bir Rum imparatorluğunun kurulması veya bir Slav Devletleri federal cumhuriyetinin teşkili suretiyle Avrupa Türkiyesinin kalkınmasına teşebbüs edemeyecek kadar korkak veya zayıf oldukları için de, bir tek kaygı beslemektedirler: **Statu quo**'nun muhafazası. Ve **statu quo**, Padişahı Çarın, Slavları da Padişahın sultanından kurtulmaktan alıkoyan bu çözülme ve çürüme safhasıdır.

Devrimci gurup, bu durumdan ancak sevinç duyabilir. Batılı gerici hükümetlerin uğradığı hakaret ve Avrupa

medeniyetinin yüksek menfaatlerini Rus saldırganlığına karşı korumakta düştükleri acz, 1849'dan beri karşı devrimin boyunduruğuna baş eğmek zorunda kalmış olan halkların kutsal öfkelerini uyandırmakta gecikmeyecektir. Kulağı kırıste bekleyen sınaî kriz, bu yarı - Asyaî karışıklıkların ve Çin'deki olayların etkisiyle gün geçtikçe biraz daha hızlanmaktadır. Buğday fiyatları yükselirken iş hayatında genel bir durgunluk göze çarpmakta ve kambiyo durumunda İngiltere aleyhine baş gösteren gelişmenin sonucu olarak altın, kıtaya doğru akmaktadır. 9 Haziranla 14 Temmuz arasında İngiltere Bankasının kasalarındaki altın miktarı 2.220.000 sterlin değerinde bir eksilme kaydetmiştir ki, bu miktar daha önceki son üç aydaki toplam artış değerinden fazladır.

RUSYA'NIN GELENEKSEL POLİTİKASI

**Londra, 29 Temmuz 1853
(N.Y.T., 12 Ağustos 1853).**

1848 anayasalarının sonuncusu da, Danimarka kralının hükümet darbesiyle ortadan kaldırılmış bulunuyor. Memlekete bugün bir Rus anayasası getirilmiş ve «lex regia»nın (kralın kanunu) lâğvı ile Danimarka, bir Rus eyaleti olmağa mahkûm edilmiştir. Gelecek mektuplarımdan birinde, bu ülkenin durumunu uzun boylu açıklayacağım.

«Politikamız, önümüzdeki dört ay içinde hiç bir şey yapılmamasını sağlamak olacaktır. İnsanlar genellikle beklemeyi tercih ettiklerinden, bunu başaracağımızı umuyorum. Ama beşinci ayın, olaylar bakımından zengin olması şarttır.»

Kont Pozzo di Borgo, 28 Kasım 1828'de, Kont Nesselrod'a işte bunları yazmaktaydı. Ve kont Nesselrod bugün bu prensibe uygun olarak hareket etmektedir. Ruslar bir yandan sivil idareye el koymak suretiyle prensliklerin işgalini tamamlarken, Rus alayları birbiri ardı sıra Besarabya ve Kırım'a dalarken; Avusturya'ya, aracılık yaptığı takdirde, bunun şayan-ı kabul olacağı fısıldanmakta ve Bonapart'a da, yapacağı tekliflerin Çar tarafından büyük bir ihtimalle elverişli karşılanacağı telkin edilmektedir. Paris ve Londra hükümetlerine ise, özürlerini Nikola'nın nihayet kabule tenezzül buyuracağı umudu aşılanaştır. Bütün Avrupa hükümetleri, tüm dindarların yüce kumandanının mendilini içlerinden hangisinin önüne atacağını, saray gözdeleri gibi göğüsleri kabarak beklemekteydiler. Haftalar ve hat-

ta aylar boyunca, Nikola bu zavallıları oyaladıktan sonra birdenbire hiç kimsenin, ne Fransa, ne İngiltere, ne Avusturya, ne de Prusya'nın, Türkiye ile olan çatışmasında aracılığını istemediğini ve yalnız Türkiye ile başbaşa pazarlığa oturacağını bildiriverdi. Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisini, Türkiye ile yapacağı müzakereleri kolaylaştırmak için geri çekmiş olması pek mümkündür. Ama Çar, büyük Devletlerin Rus işlerine karışmalarına izin vermeyeceğini açıkça beyan ederken, bir de öğreniyoruz ki Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya temsilcileri Viyana'da bir araya gelmiş, Şark meselesini çözme planları hayal ederek vakit geçirmekteler. Ve Türk ve Rus büyükelçileri de bu toplantılara katılmamakta. İçinde bulunduğumuz ayın sekizinde Sultan, bu silâhlı savsaklama oyunlarını kısa kesmek amacıyla bir savaş bakanlığı kurmuştu ama Lord Redcliffe'in emriyle bu bakanlığı aynı günün akşamı feshetmek zorunda kaldı. Ve bu tedbir kendisini öylesine sarsmış olmalı ki, şimdi öğrendiğimize göre, Çarın müzakerelere yeniden başlamak isteyip istemediğini öğrenmek üzere Petersburg'a Avusturyalı bir temsilci göndermek tasarısında. Bu temsilcinin getireceği habere göre de, bizzat Reşit paşa Petersburg'a dönecek ve tabii, Petersburg'dan İstanbul'a son cegönderecektir. Sonra bu teklifler incelenip yeniden Petersburg'a dönecek ve tabii, Petersburg'dan İstanbul'a son cevap gelinceye kadar da herhangi bir karar alınmamış olacaktır. Hiç bir filonun Karadeniz'e açılmayacağı bu müddet zarfında da, Çar hazretleri beşinci ayı bulmuş olacaktır. Ve bütün kış boyunca da, son işgalinden ve 1820'den beri yapmakta olduğu aynı parlak vaatleri tekrarlayarak prensliklerde rahatça kalabilecektir.

Sırp bakanı Garaşanin'in, Rusya'nın talep ve ısrarı üzerine görevinden alındığı bilinmektedir. Bu ilk başarıdan kuvvet alan Rusya, şimdi de, Rus düşmanı olarak tanınan bütün subayların bakanlık emrine alınmasını talep etmekte-

dir. Hatta bu tedbirin kapsamına, halen hüküm etmekte olan prens Aleksandr'ın da girmesi ve onun yerine tahta, Rusya'ya ve Rus menfaatlerine taassup derecesindeki bağılılığı ile tanınmış olan prens Mişel Obrenoviç'in getirilmesi gerektiği iddiasındadır. Prens Aleksandr ise bu sonuçtan sakınmak için ve aynı zamanda Avusturya'nın da itişiyile, Sultana karşı ayaklanmış ve kesin olarak tarafsız kalmak istediğini açıklamıştır. Sırbistan'daki Rus entrikaları, Paris basınında şu şekilde tasvir edilmektedir: Herkes bilmektedir ki, hiç bir Rus uyruğunun yaşamadığı, tam tersine baştan başa Sırp halkıyla dolu bir bölgenin göbeğinde yer almış sefil bir köy olan Orsova'daki Rus konsolosluğu, görünüşteki bütün acıklı haline rağmen bugün aslında, nefis bir moskof propaganda yuvası teşkil etmektedir. Rusya'nın 1840'taki Braila meselesinde olduğu gibi 1850'deki Jean Lutzo meselesinde ve şu son günlerde, Garaşanin kabinesinin istifası ile sonuçlanan on dört Rus subayının tevkifi meselesinde baş rolü oynadığı mahkeme kararıyla sabit olmuştur. Gene herkes bilmektedir ki, İstanbul'da ikameti sırasında prens Mençikof, Bursa'da ve İzmir'de, tıpkı Selânik, Arnavutluk ve Yunanistan'dakilere benzer entrikalar çevirtmiştir.

Gayelerle araçlar arasındaki bu geleneksel uygunluk, Rus politikasının en belirli çizgisini teşkil eder. Bugünkü haliyle Şark meselesinde hiç bir karmaşıklık, hiç bir müzakere, hiç bir resmî nota yoktur ki dünya tarihinde aynen bulunmasın. Şu anda Rusya'nın elinde, Kaynarca antlaşmasından gayri Sultana karşı kullanabileceği hiç bir şey yoktur. Oysa bu antlaşma Çara, dindaşları üzerinde himaye hakkı değil, sadece, İstanbul'da bir kilise inşa etmek ve Türkiye sınırları içinde yaşayan Rus tebası için de Sultanın şefaatine baş vurabilmek hakkını tanımaktadır, ve Reşit paşa bu noktayı, bu ayın 14'ünde Çara göndermiş olduğu notada, haklı olarak hatırlatmıştır. Ama unutulmaması ge-

reken şudur ki, Rusya daha 1774 yılında Kaynarca'yı imzalarlarken, 1853'te bu anlaşmayı nasıl yorumlayacağını tasarlamış bulunuyordu.

1774'te, Avusturya'nın İstanbul'daki geçici elçisi baron Thugut, kendi hükümdarına şunları yazmaktaydı: «Bugünden itibaren Rusya, uygun bir fırsat yakaladığı her seferinde, herhangi bir hazırlığa bile lüzum görmeksizin, sadece Karadeniz üzerindeki limanlarından hareket ederek İstanbul üzerine yürüyebilecektir. Bu durumda, hiç şüpheleniz olmasın ki, Rum kilisesinin şefleriyle birlikte uzun süreden beri yeraltından hazırlanmakta olan bir ayaklanma patlayacak ve Sultana, sarayını terk edip Asya'nın içlerine çekilerek Avrupa Türkiyesinin tahtını daha tecrübeli birine terketmekten başka çare kalmayacaktır. Ve başkent bir kere fethedilir edilmez, bir yandan tedhiş, öte yandan da Rum hıristiyanların sadık desteği sayesinde ve büyük bir zahmete katlanmaksızın Rusya, hem Ege adalarını, hem Küçük Asya kıyılarını, hem de Adriyatığe kadar bütün Yunanistan'ı kesin hâkimiyeti altına alabilecektir. Dünyanın başka hiç bir bölgesinin zenginlik ve verimlilik bakımından yarışamayacağı, tabiatın gerçekten lütfuna uğramış olan bu ülkelere tasarruf etmekse, Rusya'ya, eski çağlar tarihinin bize anlattığı bütün o masal beldelerinin yanında sönük kalacağı bir egemenlik sağlamış olacaktır.»

Gene 1774'te Rusya, Avusturya'nın ihtiraslarını susturmak amacıyla, Bosna, Sırbistan ve Arnavutluğun Viyana tarafından ilhakına yardımcı olacağını vaat etmişti. Baron Thugut bu konuda şunları yazıyor:

«Avusturya topraklarının bu türlü bir genişlemesi, Rusya'yı kıskançlığa düşürmeyecektir. Bunun sebebi ise son derece basittir: Avusturya'nın Bosna, Sırbistan, vs. üzerindeki hâkimiyeti, başka şartlar altında çok önemli sayılabileceği halde, Osmanlı imparatorluğunun geri kalan yarılarının kendi payına düşmesi halinde Rusya için hiç bir an-

lam taşımayacaktır. Gerçekten de, Avusturya için söz konusu olan eyaletlerin sâkinleri hemen de çoğunlukla müslüman veya Rum hıristiyanlardır: Müslümanlar pek tabii müsamaha görmeyecek, ötekilerse Rus şark imparatorluğunun ne kadar yakın olduğu göz önüne alınırsa, ya oraya göç edecekler, ya da kalsalar bile, Avusturya'ya karşı besledikleri kin itibariyle, sürekli çatışmalara vesile teşkil edeceklerdir. Ve bir arazi ilhakı, ilhak edilen topraklarda bize bağlı sağlam kuvvetler yoksa, Avusturya imparatorunun otoritesini kuvvetlendirmeyecek, tam tersine zayıflatacaktır. »

Politikacılar, hem Rusya'nın genel geleneksel politikasını, hem de İstanbul hakkındaki özel niyetlerini temellendirmek istedikleri vakit daima I. Petro'nun vasiyetnamesine baş vurmuşlardır. Oysa daha da gerilere uzanmak gerekir. Bundan 800 yılı aşkın bir zaman önce, Rusya'nın henüz payen prensi Sviatoslaf, boyarlarıyla (asilzadeleriyle) yaptığı bir toplantıda, «sadece Bulgaristanın değil ama aynı zamanda Avrupa Rum imparatorluğunun ve Bohemya ile Macaristanın da Rusya'nın otoritesi altına girmesi gerektiğini» açıklıyordu. Ve Sviatoslaf, 967 yılında Silistre'yi fethettiği gibi İstanbul'u da tehdit etti. 1828'de Nikola'nın yaptığı, bundan farklı değildir. Rus imparatorluğunun kuruluşundan az zaman sonra, Rurik hanedanı, başkenti Novgorod'dan Kief'e nakletmiştir: Sadece ve sadece, Bizans'a daha yakın olabilmek için. Ve XI. yüzyılda Kief, en küçük taşına varıncaya kadar Kostantiniye'yi taklit ettiği için, ikinci Bizans diye adlandırılmıştır. Sadece bu isim bile, Rusya'nın sürekli tutkusunun nereye yönelmiş olduğunu açıklamaya yeter. Rus dini ve medeniyeti, Bizans menşelidir. Bu bakımdan, Rusya'nın o sıralarda, tıpkı bugünkü Osmanlı imparatorluğu gibi çözülme halinde olan Bizans imparatorluğunu boyunduruk altına almak amacıyla harcadığı çabalar, Roma imparatorlarının Roma ve İtalya'ya hâkim olma arzusundan çok daha tabiidir. Demek ki Avrupa'daki he-

gemonyasını muhafaza etmek isteyen Rus politikasının ulaşmak istediği hedeflerdeki uygunluğun temeli, memleketin coğrafi mevkiinden gelen Ege denizinde ve Baltık'ta serbest limanlar fethetmek zorluğunda olduğu gibi Rus imparatorluğunun siyasi geçmişinde de bulunmaktadır. Ama Rusya'nın bu amaçları gerçekleştirmek için öteden beri tutturmuş olduğu tarz, Avrupalı politikacılar tarafından Rusya'ya ödenen hayranlık vergisini haklı çıkartmaktan uzaktır. Bu irsî politikanın sonucu, Batılı büyük Devletlerin zaafını ispatladığı kadar, gene bu politikada ilk bakışta gördüğümüz o yeknesak biçim birliği de Rusya'daki iç düzenin barbarlığını meydana çıkarmaktadır. Fransa'nın bugünkü politikasını Richelieu'nün veya Şarlman'ın vasiyetnamesine göre düzenlemeğe kalkması gülünç olmaz mıydı? Rus diplomasisinin en ünlü belgelerini okuduğunuz vakit, Avrupalı kralların, bakanların ve çevrelerinin zayıf yanlarını keşfetmek bakımından Rus diplomatlarının son derece kurnaz, zeki, ince, ve hin oğlu hin olduklarını görürsünüz. Ama aynı diplomatlar Batı Avrupa halklarının tarihî hareketini kavramak söz konusu olduğu vakit, inanılmaz derecede bölüşmektedirler. Yiğit Aberdeen'in karakterini, bakanın Çara karşı duyduğu zaafı hesaba katarak çok doğru biçimde değerlendiren prens Lieven, 1831'deki reformist hareketin arifesinde, Tory hükümetinin iş başında kalacağını öngörerek, İngiliz halkını hiç mi hiç tanımadığını ortaya koymuştu. Kral X. Charles'ı çok iyi yargılayan kont Pozzo di Borgo, yüce efendisini, Avrupa'nın bölüşülmesi konusunda bu hükümdarla pazarlığa iterken, Fransız halkı hakkında mutlak bir şekilde aldandığını da ispat ediyordu, çünkü Fransız halkı kral X. Charles'ı daha söz konusu pazarlık sona ermeden devirmiş ve kovmuş olacaktı. Kurnazlıkları, geleneksel entrika ve dolapları sayesinde Rus politikası, bizzat geleneklere yaslanmış olan Avrupa saraylarına dış geçirebilir ama devrim halindeki halklara asla.

Beyrut'ta Amerikalılar, Avusturya kartalının pençelerinden bir Macarı daha kurtarmış bulunuyorlar. Avrupa'ya Amerikan müdahalesinin başka bir meseleden değil de Şark meselesinden başlaması, gerçekten ilgi çekicidir. İstanbul'un coğrafî durumundan doğan ticarî ve askerî öneminden gayrı, bu şehre hâkimiyeti Şark ile Garp arasında sürekli ve ateşli bir yarışma konusu haline getiren başka birtakım görüşler de bulunmaktadır. Amerika ise bugün, Garbın en genç ve en kudretli temsilcisidir.

Ölümsüz şehirdir İstanbul, Şarkın Romasıdır. Eski Rum imparatorlarının saltanat devrinde Batı medeniyeti bu şehirde Doğu barbarlığıyla öylesine kaynaşmış ve Türk hâkimiyeti altında gene bu şehirde Doğu barbarlığı Batı medeniyetiyle öylesine kucak kucağa gelmiştir ki, bugün, teokratik bir imparatorluğun merkezi olan bu şehir, Avrupa'nın ileri hamlelerine karşı gerçek bir engel teşkil eder olmuştur. Rum imparatorları Sultanlar tarafından kovulup uzaklaştırıldığında, eski Bizans imparatorluğunun ruhu bu henedan değişikliğinden sonra da yaşamağa devam etti. Ve bir gün Sultanın yerine Çar geçecek olursa, böylece dirilen aşağı imparatorluk (Bizans), eski imparatorlar devrindekinden çok daha maneviyat yıkıcı bir nüfuzla kavuşacağı gibi, sultanlar devrindekinden çok daha büyük ve savaştan bir güce de sahip olacaktır. Rus serdengeçtileri yüzyıllar boyunca aşağı imparatorluk hükümdarları nezdinde ne idiyeler, Çar da Bizans medeniyeti için o olacaktır : Askerler içinde bir muhafız alayı. İstanbul'a hâkim olma konusunda Batılı büyük Devletlerle Rusya arasında devam eden mücadele, en sonunda gelip şu soruya dayanır: Bizantinizm, Batı medeniyeti karşısında boyun mu eğecektir, yoksa felâketli etkisini eskisinden çok daha korkunç ve zecrî biçimler altında diriltip sürdürecektir midir? Şarkla Garp arasına atılmış bir altın köprüdür İstanbul. Ve dünyayı fethetmiş olan Batı medeniyeti, tıpkı güneş gibi, bu köprü'nün

üzerinden geçmeksizin edemez. Bu köprüyü ise, Rusya ile savaşa girmeksizin aşmak mümkün değildir. Sultanın ellerindeki İstanbul, devrimin bir teminatıdır. Ve Batı Avrupa'nın, «nizam»larının son burcunu Neva kıyılarında gören bugünkü yöneticileri, bu meseleyi ancak, Rusya'nın kendi gerçek karşıtı olan devrimle yüz yüze geleceği güne kadar askıda bırakabilirler. Garbın Romasını devirecek olan devrim, Şarkın Romasının şeytanî etkilerini de yenecektir.

URQUHART. - BEM. -
TÜRK MESELESİ LORDLAR KAMARASINDA

Londra, 16 Ağustos 1853
(N.Y.T., 2 Eylül 1853).

Urquhart, Şark meselesi hakkında dört mektup yayınladı. Amacı dört hatayı açıklamak olan bu mektupların birincisi, Rum ve Rus kiliselerinin ayniyeti ile; ikincisi, İngiltere ile Rusya arasındaki diplomatik çatışmayla; üçüncüsü, İngiltere ile Rusya arasında bir savaş ihtimaliyle; dördüncüsü de, İngiliz - Fransız ittifakı denilen vehimle ilgilidir. Bu mektupları uzun uzadıya incelemek niyetinde olduğum için, sizlere şimdilik, Bem tarafından Reşit paşaya yazılmış olan ve M. Urquhart tarafından da ilk olarak yayınlanan şu mektubu aktarmakla yetiniyorum :

«Asaletmeap! İstanbul'da mevcudiyetimi sağlayacak emirname henüz gelmemiş olduğundan, bana son derece âcil görünen bazı fikirlerimi Ekselanslarınıza sunmayı bir ödev telâkki etmekteyim. Her şeyden önce, görmüş olduğum Türk birliklerini, süvari olsun, piyade ya da sahra topçuları olsun, çok iyi bulduğumu belirtmek isterim. Gerek kılık, gerek talim, gerekse askerlik ruhu bakımından, bundan mükemmeli düşünülemez. Süvarilerinizi, bütün Avrupa süvarilerinden daha üstün buldum. Bu arada, bütün subay ve erlerde rasladığım Rusya ile savaşmak arzusuna, son derece büyük bir değer vermek gerekir. Bu çapta birliklerle, benimkinden sayıca iki kere daha üstün bir Rus ordusuna karşı seve seve hücumla geçip dövüşebileceğimi söylemeliyim. Ve bugün Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın

ona karşı çıkarılabileceği askerden daha fazlasını silâh altına alabilecek bir durumda olduğuna göre, Sultan hazretlerinin, Moskova çarları tarafından dedelerinden koparılıp alınmış bütün eyaletleri yeniden kendi bayrağı altında görmek huzuruna erişebilecekleri aşikârdır.»

Amerikan fırkateyni **Saint - Louis**'nin tavrı hakkında Avusturya Dışişleri bakanı, bütün Avrupa hükümetlerine göndermiş olduğu bir notada Amerika'nın genel politikasını aleni olarak suçlamaktadır. Avusturya, tarafsız bir Devletin toprakları üzerinde bulunan yabancıları tevkif hakkını talepte ısrar etmekte, ama Birleşik - Devletler'e bu aynı yabancıları savunmak için savaşmaya başlamak hakkını tanımamaktadır.

Lordlar Kamarasının cuma günkü oturumunda Malmesbury kontu, ne Viyana konferansının sırlarıyla, ne bu konferans tarafından Çara yapılmış olan tekliflerle, ne de müzakerelerin bugünkü durumuyla ilgilenmemiştir. Daha çok bir çeşit arkeolojik merak, olayların geçmişten bugüne doğru akışını incelemek merakına kapılmış ve, İmparator tarafından Mayıs ve Haziran aylarında diplomatik ajanlarına gönderilen, **Journal de Saint - Pétersbourg** tarafından da yayınlanmış bulunan iki beyannamenin «tam çevirisi»ni istemekle yetinmiştir. «Bu beyannamelerde ileri sürülen fikirlere Majestelerinin hükümeti tarafından cevap verildi ise, bu cevap da» kontu ilgilendirmektedir. Malmesbury kontu, eski Romalılardan olmasa gerektir. Yani, yabancı temsilcileri Senato huzurunda dinlemek gibi bir eski Roma âdeti, kendisine alabildiğine yabancıdır. Zaten kendisi de, «bütün Avrupa'ya karşı Rusça olarak yayınlanan bu genelgelerin, gazeteler tarafından İngilizce ve Fransızcaya çevrilmiş» bulunduğuna işaret etmiştir. Öyleyse bu belgeleri gazeteci dilinden Dışişleri bakanlığı tercümanlarının diline yeniden çevirmek ne işe yarayacaktır? «Fransız hükümeti bu genelgelere derhal becerikli bir cevap vermiştir.. Ve bi-

ze, İngiliz cevabının da Fransızlarinkini izlediği bildirilmektedir.» diyen kont Malmesbury, M. Drouyn de Lhuys'un basit nesrinin Clarendon kontunun asil nesir diline çevrilince nasıl bir havaya bürüneceğini merak ediyor olsa gerektir.

Otuz yıllık bir barış, ticarî huzur ve sınaî çabalar devresinden sonra savaş söz konusu olur olmaz John Bull'un «biraz sinirli davranmağa» koyulduğunu «asil dost ve hasmı»na hatırlatmaktan kendini alamayan Lord, mart ayından bu yana bu sinirliliğin, «hükümetin her türlü fiil ve müzakerelerinin ısrarla ve sürekli şekilde üzerine çekilen esrar perdesinden ötürü» her geçen biraz daha arttığını da belirtmiştir. Yani Lord Malmesbury, gensorularını barışın korunması amacıyla vermekte ama hükümet de gene barışın korunması amacıyla susmağa devam etmektedir.

Avrupa Türkiyesine karşı bir Rus saldırısının ilk belirtileri, hiç kimseyi asil Lord kadar sinirlendiremezdi. Rusya'nın Türkiye üzerinde iddiaları olabileceğini aklından bile geçirmemiş olan asil Lord şimdi gözleriyle gördüğüne inanmamak durumundadır. Bütün bu olup bitenler, «Rusya imparatorunun şerefiyle» nasıl bağdaşabilir? Oysa bir imparatorluğun büyüyüp genişlemesiyle o imparatorun şerefine zedelendiği nerede ve ne zaman görülmüştür? Peki ya Rus imparatorunun, «1848 devrimi sırasında bile bile uyguladığı muhafazakâr politikası» ne olmuştur? Bütün Rusyaların mutlak hâkiminin bu gâvur işi devrimlerle hiç bir ilişiği olmadığı doğrudur. Özellikle asil Lordun Dışişleri bakanlığı koltuğunda oturduğu 1852 yılında, «Avrupa'yı bağlayan antlaşmaların devamı üzerinde Rus imparatoru kadar yakından ve ısrarla ve samimi olarak duran, ve Avrupa'nın büyük bahtiyarlığı adına bunca yıldır mevcut arazi bölüşümüne onun kadar saygı gösteren bir tek hükümdar daha yoktur.» Baron Brunnow, Malmesbury kontunu, Danimarka hanedanının devamıyla ilgili 8 Mayıs 1852 antlaşmasını imza-

lamağa ikna ettiği vakit, yüce İmparatorun mevcut bütün antlaşmalara karşı bir zaafı olduğu hususunda defalarca teminat vererek kendisinin gözünü boyamıştı. Ve gene baron Brunnow, Bonapart'ın hükümet darbesini alkışlayan asil Lordu, gene aynı Bonapart'a karşı Rusya, Prusya ve Avusturya ile gizli bir antlaşma imzalamaya sürüklediği vakit, hiç şüphe yok ki, yürürlükteki arazi anlaşmalarının idamesi fikrine samimiyetle bağlı olduğunu defalarca temin etmiş olsa gerektir.

Rusya imparatorunun bu beklenmedik ve kaba değişmesini açıklamak üzere Malmesbury kontu, «imparatorun zihnini etkileyen yeni intibalar»ı psikolojik bir tahlile tâbi tutmakta ve Çarın, Hazreti İsa'nın mezarı meselesinde Fransa tarafından takınılan tavırdan dolayı «feveran» etmiş olduğunu bildirmektedir. Gerçi bu feveranı yatıştırmak amacıyla Bonapart, «özellikle tatlı ve uzlaşmacı» bir adam olan M. de la Cour'u derhal İstanbul'a göndermiştir. «Ama, diye devam ediyor kont, öyle anlaşılıyor ki Rusya imparatorunun gözünde yapılan bir hatayı onarmak mümkün değildir» ve İmparatorun Fransa'ya karşı acılığı son bulmuş olmaktan uzaktır. M. de la Cour'un bu meseleye, prens Mençikof İstanbul'a ulaşmadan önce, kesin ve doyurucu bir çözüm şekli bulunduğunu teslim etmek gerekir. «Rus imparatorunun zihninde uyandırılan intiba, her şeye rağmen değişmedi.» İşte bu duygu ve bu duygunun doğurduğu manevî şaşkınlık o kadar güçlü olmuştu ki, «İmparator, Türk hükümetinin Rusya'ya karşı, hakkı olmayan şartlar ileri sürmesinden şüphelenmeğe devam etmiştir.» Bu dünyada hiç kimsenin, hatta bir İngiliz lordunun bile «bir insanın içini okumak» imtiyazına sahip olmadığını belirten kont, kendisini gene de «Rus imparatorunun zihninde uyandırılan bu garip intibaları açıklayabilecek güçte» görmektedir. Ona kalırsa, Rus halkına nesiller boyunca umudu aşılana an, «İstanbul'un fethinin ve Bizans imparatorluğunun yeniden

ihyasının anı» gelip çatmıştır.. Ve asil lord, «bugünkü imparatorun bu duyguları paylaştığını» artık kabul etmektedir. İlk bize, haklarının Türkiye tarafından zedelenmiş olduğu duygusuyla davranan imparatorun inatçı güvensizliğini açıklamayı vaat etmiş olan kontun ağzından bir de öğreniyoruz ki, Çar hazretlerinin Türkiye'ye karşı güvensizliği meğer bu memleketi yutmak için en uygun anın gelip çatmasını sanmasından doğarmış! Buraya kadar ilerleyen asil lord, bu noktada bir dönüş yapmak zorunda kalmakta ve Rusya imparatorunun zihninde uyandırılan ve eski durum tarafından da kışkırtılan yeni intibaları incelemekle yetinmeyip, Çar hazretlerini ihtiraslı ruhuna ve geleneksel duygularına rağmen «bu tutkuya yenilmek»ten alıkoyan hal ve şartları da araştırmaktadır. Bu hal ve şartlar ise, asil lordun ilk fikirleri sırasında bakanlık koltuğunda oturduğu, ama ikinci fikirlerini sıralarken ne yazık ki bakan bulunmadığı şeklinde özetlenebilir.

Asil lord hükümette iken, Boustrapa'yı (III. Napolyon) ilk tanıyan ve bu zatın bütün o yalancı yeminlerine, cina-yetlerine ve kaba kuvvet gösterilerine herkesten önce alkış tutan kişiydi. Sonra «vaktin gazeteleri, Fransız imparatoruna karşı güdülen uşak politikası diye adlandırdıkları şeyi eleştirmeğe koyuldular.» Sonra koalisyon hükümeti ve onunla birlikte, «halk toplantılarında Fransız imparatorunun karakterini ve politikasını yeren, hatta böyle bir adamı hükümdar olarak tanıdıkları için Fransız halkına da çatan» sir J. Graham'la sir Charles Wood iktidara geldiler. Sonra da Karadağ meselesi ortaya çıktı ve koalisyon hükümeti, «Avusturya'nın Sultandan, ayaklanmış bulunan Karadağlılara karşı baskı yapmamasını talep etmesine izin verdi, bu talebin sonucu olarak da Türk ordusu rahat ve hür bir şekilde ricat edemeyerek 1.500 veya 2.000 askerini kaybetti.» Daha sonraya raslayan, albay Rose'un geri çağırılması ve İngiliz hükümetinin Fransa ile birlikte hareket et-

meyerek filosunu Besica ya da İzmir körfezine yollamaktan kaçınması olayları da, Rus imparatorunda, İngiliz halk ve hükümetinin Fransız imparatoruna hasım olduğu ve dolayısıyla da iki ülke arasında fiilî bir ittifakın gerçekleşemeyeceği duygusunu uyandırdı.

İşte böylece, Rusya imparatorunun nazik zihnini etkileyerek bu hükümdarı fazilet yolundan döndüren hal ve şartları biribiri ardısıra ve kadın kahramanının değişken duygularını tahlile girişen her romancıyı gıpta ettirecek bir incelikle tasvir ettikten sonra, lord Malmesbury, yüzyıllar boyunca İngiliz ve Fransız halklarını biribirlerinden ayrı tutmuş olan o köhne peşin hükümlerle antipatileri, Fransız halkının cellâdıyla imzaladığı yakın bir ittifak sayesinde yok etmiş olmakla övünmekte; bu da yetmiyormuş gibi bugünkü hükümeti, Batının Çarıyla yapılan bu içli dışlı ittifakı kendisinden devralmış ve Torylerin ektiğini biçmiş olduğundan dolayı bir de tebrik etmektedir.

Asil lord, koalisyonu destekleyen Fransız imparatorunun ısrarıyla ve bu içli dışlı ittifakın himayesi altında Sultan'ın Rusya'nın kucağına teslim edildiğini unutmakta ve bu ahmak, kendini beğenmiş ve zalim Fransızın, müslümanların sırtına binerek Viyana kongresine benzer bir toplantıya gidip itibar kazanmak arzusuyla yanıp tutuştuğunu bilmezlikten gelmektedir. Ve gene asil lord hazretleri, Bonapart'la yakın ittifakından dolayı hükümeti tebriklere gark ettiği aynı cümlelerin içinde, bu ittifakın ürününden başka bir şey olmayan politikayı mahkûm ediyor.

Şimdi asil kontu Türkiye'nin bütünlüğü hakkındaki geniz temizlemeleri, Türkiye'nin çözümlü yozlaşmasını inkâr ettiği, Rus dinî himayesine karşı çıktığı ve prensliklerin işgalini bir savaş ilânı telâkki etmediği, Rusların Prut'u aşmasını da donanmayı göndererek cevaplandırmadığı için hükümete sitem ettiği safsatalarıyla başbaşa bırakalım. Kontun konuşmasındaki tek yeni unsur, prens Mençikof'un İs-

tanbul'dan gider ayak Reşit paşaya gönderdiği ve «küstahlıkta başka hiç bir belgenin kendisiyle yarışamayacağı kadar küstahça kaleme alınmış» olan şu mektuptur:

«9 Mayıs. — İstanbul'dan ayrılmak üzere olduğu bir sırada aşağıda imzası bulunan Rus elçisi, Bâbiâli'nin, Doğu kilisesinin haklarını kullanmakla yükümlü kilise adamlarına, bu kilisenin yararlandığı öteki imtiyazların idamesini şüpheye düşürecek bazı garantiler vermek niyetinden haberdar olmuş bulunmaktadır. Bu kararın sebebi her ne olursa olsun, aşağıda imzası bulunan elçi, kendisini, Doğu ortodoks kilisesinin sadece manevî haklarının dokunulmazlığını teslim etmekle birlikte, bu kilise ve dine en eski zamanlardan beri tanınmış bulunan öteki hak, imtiyaz ve hürriyetleri kısıtlamayı hedef tutan böyle bir kararın ve bu türden herhangi bir fiilin, imparatorluk hükümeti tarafından Rusya'ya ve Rusya'nın dinine karşı bir savaş fiili olarak telâkki edileceğini, Ekselans Dışişleri bakanına bildirmek zorunda duymaktadır. İmza : Mençikof.»

Kont Malmesbury, «Rusya imparatorunun, prens Mençikof'un bu tavır ve hareketini tasvip ettiği»ne inanıp inanamamak hususunda kararsız kaldığını söylemektedir. Orasını bilmeyiz ama, görünüşe bakılırsa, Mençikof'un gidişini izleyen Nesselrod'un notaları ve Nesselrod'un notalarını izleyen Rus orduları, asil lordun kararsızlığını hiç de tasvip etmemektedirler!

«Sükûtî» Clarendon'un elinden gelen tek şey ise, «bütün bunlar kendisine son derece acı vermekle birlikte», «gene aynı cevabı vermek», yani hiç cevap vermemek oldu. Bu asil lord da, daha önce söylemiş olduklarından fazla «bir tek kelime daha söylememeyi», yani «elinde, verilecek hiç bir haber veya sunulacak hiç bir belge bulunmadığını» bir kere daha söylemeyi bir kamu ödevi telâkki ediyordu ve nitekim, şimdiye kadar bildiklerimize bir **iota** (tasarlanabilecek olan en küçük parça) bile eklemedi. Lordun bü-

tün tutkusu, Avusturya ve Rus hükümetlerinin gayri meşru saldırılarını ardarda sıraladıkları günlerde her iki hükümetle de sürekli irtibat halinde kalmış bulunduğunu iyice belirtmeğe inhisar etti.

Lord, hatırlanacağı üzere, Avusturya hükümeti prens Leiningen'i İstanbul'a, askerî birliklerini ise sınıra yollar-ken de bu hükümetle «sürekli irtibat» halindeydi ve biliyor-du ki Avusturya hükümeti askerî birliklerini Osmanlı sınırlarına «o civardaki kendi tebaasının ayaklanmasından ürk-tüğü için» yollamıştır: Saf Lorda sebep olarak gösterilen... şey: işte budur.

Sultan Avusturya karşısında baş eğip askerî kuvvetle-rini geri çektiğinde, enerjik bakan Clarendon, «antlaşma-nın tam olarak gözetilmesini garanti etmek üzere Avustur-ya ile yeniden irtibata» girmiştir. «Avusturya hükümeti bi-ze bu hususta kesin teminat vermiş olduğuna göre, diyor saf ve asil lordumuz, şartlara riayet edilmemiş olduğunu sanmak için sebep yoktur.» Bravo Sayın lordum, bravo! Fransa ile olan anlaşma da 1815'ten beri mevcuttu! Ve Fransa ile İngiltere, donanmalarını göndermek kararını al-dıklarında en küçük bir anlaşmazlığın gölgesi bile yoktu aralarında. Bonapart, «tehlikenin kapıyı çaldığı inancında olduğu için», donanmasına Salamin'e doğru yol alma emri-ni verdi ve Clarendon'un «tehlikenin bu derece yakın ol-madığını belirtmesine ve dolayısıyla da Fransız donanma-sının Fransız limanlarını terketmesinin boşuna olacağını söylemesine rağmen», verdiği emri geri almadı. Ama bü-tün bunların Lordun gözünde hiç bir önemi yok, çünkü «iki donanmadan birinin Malta öbürünün Tulon'da durmasından-sa, birinin Salamin öbürünün de gene Malta'da kalması da-ha avantajlı ve daha rahat değil midir»? Lord Clarendon ayrıca, Mençikof'un Türkiye üzerinde utanmazca baskılar-da bulunduğu bir sırada, «donanmayı harekete geçirmemiş olmaktan memnuniyet duyulması gerektiğini», çünkü bu sa-

yede «bugün hiç kimsenin bizim Türkiye üzerinde herhangi bir baskıda bulunduğumuzu iddia edemeyeceğini» de belirtmiştir.

Ama gerçekten de, bütün bu olup bitenlerden sonra pek mümkündür ki, donanma o anda gönderilmiş olsaydı, Sultan çekilmek zorunda kalsın. Mençikof'un «vedâ mektubu»na gelince, Clarendon bu mektubu «yerinde» bulmakta ama «bu tarz bir ifadenin hükümetler arası müzakerelerde bir istisna olarak kalacağını ummakta»dır. Prenslıkların işgaline gelince, «İngiliz ve Fransız hükümetleri Sultanı, prensliklerin işgalini tartışma götürmez biçimde bir **casus belli** olarak telâkki etmek hakkından şimdilik kaçınmağa davet etmişlerdir.»

Lord Clarendon, halen devam etmekte olan müzakereler hakkında ise, sadece şunları söylemiştir: «Sir Hamilton Seymour bu sabah, Viyana'daki büyükelçiler tarafından tesbit edilen şartların, bazı noktalarında değişiklik yapmağa razı olunması şartıyla, Petersburg tarafından kabul edilebileceğini bildiren resmî bir genelge almış bulunmaktadır.» Ama Lord hazretleri, tesbit edilmiş bulunan anlaşma şartları hakkında en ufak bir heceyi ağzından kaçırmaktansa ölmeyi tercih etmektedir.

Asil lorda, Beaumont lordu, Harwicke kontu, Clanricarde markisi ve Ellenborough kontu cevap vermişlerdir. Ama Majestelerinin hükümetini bu müzakerelerde tuttuğu yoldan ötürü tebrik eden bir tek ses bile yükselmemiş; tam tersine dört bir yandan, hükümet politikasının yanlış olduğu, Türkiye'yi savunacak yerde, Rusya lehine aracılık yapıldığı ve Fransa ile İngiltere'nin vaktinde daha enerjik davranmış olmak şartıyla bugünkünden çok daha elverişli bir duruma gelmiş olabilecekleri beyan edilmiştir. İnatçı ihtiyar Aberdeen hücumları, «iş olup bittikten sonra ne yapmak gerektiğini ve bir başka türlü davranılmış olsa neler elde edileceğini söylemek son derece kolaydır.» sözleriyle

karşılamiştir. Aberdeen'in en beklenmedik ve en önemli çıkışı şu olmuştur: «Asil lordlar, hiç bir antlaşmayla bağlı bulunmadıklarını gözden uzak tutmamalıdır.» Yani asil lord, «memleketin, aradaki antlaşmalarda yer alan özel şartlar dolayısıyla, Türk imparatorluğunu desteklemek üzere savaşa katılmak zorunda olduğunu» inkâr etmektedir.

İngiltere ile Fransa, askıda bekleyen Türk meselesine yalancıkdan da olsa müdahale niyetlerini izhar ettikleri vakit, Rusya çarı, 1841 antlaşmasının zorunlu bir karakter taşımadığını, hiç değilse bu antlaşmanın Bâbîâlî ile Rusya arasındaki ilişkileri ve Batılı büyük Devletlerin bu konudaki müdahale hakkını kapsamadığını ileri sürmüştü. Ama, öteki Devletlere ait savaş gemilerinin Çanakkale boğazından geçmelerini yasaklarken de gene bu antlaşmaya dayanmıştı. Ve bugün, resmî bir Parlamento oturumunda Lord Aberdeen, Büyük Britanya'yı Karadeniz dışında tuttuğu sürece müstebit tarafından saygı gören bir antlaşmanın bu kadar fütursuz bir şekilde yorumlanabileceğini açıkça kabul etmiş bulunmaktadır.

TÜRK MESELESİ AVAM KAMARASINDA

**Londra, 18 Ağustos 1853
(N.Y.T., 2 Eylül 1853).**

Türk meselesi hakkındaki açıklamasını Parlamento döneminin son haftasına kadar durmadan erteleyen lord John Russell, pazartesi günü aniden, bunca geciktirdiği konuşmasını nihayet salı günü yapacağını bildirdi. Asil lord, Disraeli'nin o sabah Londra'dan ayrılmış olduğunu öğrenmişti. Nitekim, sir J. Pakington ve taraftarlarının Londra'da bulunmadığını öğrenmiş olan sir Charles Wood da Hindistan hakkındaki, daha önce Lordlar Kamarasında değişikliğe uğratılan kanun tasarısını alelacele Meclise sunarak tuz tekelinin devamını Parlamentodaki birkaç milletvekilinin oy birliğiyle kanunlaştırdı. Whig'lerin Parlamento taktiği, işte bu zavallı ve ikiyüzlü çarelerden kuvvet almaktadır.

Şark meselesinin Avam Kamarasındaki müzakeresi, son derece ilgi çekici bir temaşa teşkil etmiştir. Lord John Russell, oturumu, oynayacağı role çok uygun bir tonla açtı. Kendini, bir zamanların kudretli kabilesi whig'lerin son temsilcisi sanan ve alabildiğine sıkıcı, kuru, yeknesak ve ruhsuz bir sesle konuşan bu Liliput'lu insan müsveddesi, sanki bir bakan olarak değil, raporundaki korkunç olayları konuşma tarzındaki adi, kaba ve ticarî yanla örtüp hafifletmeğe uğraşan bir polis görevlisi olarak karşımıza çıkmıştır. Sunduğu, bir savunma değil bir itirafnamedir. Ve dinlediğimiz nutuktaki tek uzlaştırıcı karakteristik, bu küçücük adamın kendisine acı veren birtakım duyguları gizlemek üzere baş vurur gözüktüğü katılık olmuştur. «Osmanlı imparatorluğunun bağımsızlık ve bütünlüğü» şeklindeki kaçı-

nılmaz nakarat bile, bu imparatorluk için okunan fâtihanın içine yanlışlıkla girmiş uzak bir hatıranın kokusunu taşı-maktaydı. Hatibinin Doğudaki bütün güçlükleri çözeceğini umduğu bu nutkun yaptığı etkiyi anlamak için, nutkun met-ni telgrafla ulaşır ulaşmaz Paris borsasında değerlerin ani bir düşüş kaydetmiş olduğunu belirtmek yetecektir.

Lord John Russell, hükümeti savunmağa lüzum olma-dığını söylemekte haklıydı. Çünkü hükümet saldırıya uğra-mamış bulunuyordu. Hatta Meclis, İcra kuvvetini, müza-kereleri rahatça yürütmekte serbest bırakmağa eğilimli gö-zükmüştü. Gerçekten, hiç bir Parlamento üyesi çıkıp da, bakanları açıklama yapmağa zorlayacak bir soru önergesi sunmamıştır. Ve Parlamento üyelerini, bu türden bir soru önergesi vermeğe zorlayacak hiç bir Parlamento - dışı top-lantı da yapılmamıştır. Rahatça söyleyebiliriz ki, hükümet politikası sır ve uyuşturmayla dolu bir politika olduysa bu, Parlamento ve kamuoyunun gizli ve sessiz muvafakatiyle böyle olmuştur. Lord John'a göre Parlamento geleneği, mü-zakereler devam ettiği sürece hiç bir belge yayınlamamayı kutsaldan da kutsal bir kanun sayagelmıştır. Herkesin bil-diği olayların bakan tarafından anlatılmak yerine cansız bir şekilde sıralanışını burada bir daha tekrarlamak, yorucu olur. Bununla birlikte nutukta, bugüne kadar hiç kimsenin resmen teyit etmemiş olduğu birkaç önemli nokta yok de-ğildir.

Prens Mençikof'un İstanbul'a gelişinden önce Rus el-çisi Lord John'a, Çarın Türk başkentine Kutsal Haç (la Sainte Croix) ve Rum kilisesinin mütekebil hürriyetleri hu-susunda müzakere ve pazarlık etmekle yükümlü bir özel heyet göndermek niyetinde olduğunu bildirmişti ve gerek Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi, gerekse İngiliz hükü-meti Rusya'nın asıl niyetlerinden katiyen şüphelenmiyor-lardı. Ancak Mart ayı başındadır ki Türk hükümeti lord Stratford'a, prens Mençikof'un Türkiye'nin bağımsızlığıyla

bağdaşamayan bir gizli antlaşma teklifinde bulunduğunu bildirdi (ama M. Layard'a bakacak olursanız, başta albay Rose olmak üzere İstanbul'da ikamet eden birçok kişi çok daha önceden bu sırdan haberdardı). Mençikof, Türk hükümetine ayrıca, bu teklifin Fransa veya İngiltere'ye açıklanmasının Rusya tarafından kesin bir düşmanlık gösterisi şeklinde yorumlanacağını da beyan etmişti. Aynı sırada, ve bu sefer gelişigüzel şayialarla değil gerçekliği su götürmez raporlarla öğreniliyordu ki, Rusya Türk sınırlarına ve Odesa'ya büyük askerî birlikler yığmaktadır.

Viyana konferansı tarafından Çara gönderilen ve Çar tarafından da kabule şayan görülen nota, Paris'te M. Drouyn de Lhuys tarafından ve Reşit paşanın son Rus notasına cevabı temel olarak alınmak suretiyle hazırlanmıştı. Daha sonradan Rusya'nın kendi işine geldiği gibi değişikliğe uğrattığı (24 Temmuz) bu nota, 31 Temmuzda son ve kesin şeklini almış bulunuyordu. **Ama Avusturya hükümeti notayı daha 24 Temmuz günü, yani kesinlik kazanmasından çok önce Viyana'daki Rus büyükelçisine bildirmiş ve tabii nota derhal Petersburg'a ulaştırılmıştı. Ve nota Petersburg'dan İstanbul'a ancak 2 Ağustosta, Çarın onayından geçtikten sonra yollandı. Yani aslında, söz konusu olan nota, dört büyük Devlet tarafından Rusya ve Türkiye'ye yollanan bir nota değil, dört büyük Devletin yardımıyla Çar tarafından hazırlanıp Sultana gönderilen bir nota olmuştur.**

Lord John Russell bu notanın, prens Mençikof'un notasındaki üsûpla kaleme alınmadığını belirtmektedir ki, sayın bakanın bu teminatını biz, her iki notanın da aynı muhtevayı taşıdığıнын bir itirafı olarak kabul ediyoruz. Nitekim asil lord da, bu konuda hiç bir şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde: «Çar şimdi, arzularının yerine getirileceğini ümit etmektedir» demiştir. Söz konusu tasarı, prensliklerdeki işgal birliklerinin geri çekilmesiyle ilgili hiç bir telmih ihtiva etmemektedir. «Türkiye ile Rusya bu nota üze-

rinde anlaşsalar bile, diyor lord John, prensliklerin boşaltılması meselesi ciddî bir çözümü bekleyecektir.» Ve İngiliz hükümetinin «bu boşaltmayı son derece önemle göz önünde tuttuğunu» ekliyor. Bununla birlikte söz konusu boşaltmanın nasıl yapılacağı hakkında hiç bir şey söyleyemiyor. Ama belki de İngiliz ve Fransız filolarının, Kazaklar prenslikleri terketmeden önce, Besica körfezini terketmek zorunda kalacaklarını telmih ediyor. «Filoların Çanakkale boğazı yakınlarına kadar ilerlemesinin Türk topraklarının fiilî bir işgali şeklinde yorumlanmasını sağlayacak bir anlaşma imzalamamamız gerekirdi.» Hiç bir akli başında insan, İngiliz ve Fransız filolarının Besica körfezinde ebediyen demirli kalacağını ve Fransa ile İngiltere'nin, donanmalarını tarafsız sularda yüzdürmelerini yasaklayan bir anlaşmaya imza koyacaklarını düşünemeyeceğine göre, bu karanlık ve ikiz anlamlı sözlerle, eğer herhangi bir anlam taşıyorlarsa, şu söylenmek istenmektedir: Sultan notayı kabul, kazaklar da prenslikleri boşaltmayı vaat etmez donanmalar çekilecektir. «Rus hükümeti prenslikleri işgal ettiği vakit, diyor lord John, Avusturya hükümeti, 1841 antlaşmasının ruhuna uygun şekilde büyük Devletler temsilcilerinin derhal bir konferans halinde toplanarak bu anlaşmazlığa mümkün olduğu kadar dostça bir çözüm yolu bulmaları gerektiğini, yoksa Avrupa'da barışın tehlikeye düşeceğini beyan etmişti.»

Oysa bu açıklamanın aksine olarak, lord Aberdeen daha birkaç gün önce Lordlar Kamarasında ve hatta, başka kaynaklardan öğrendiğimize göre, Haziran içinde İstanbul ve Petersburg hükümetlerine gönderilen kesin bir notada «1841 antlaşmasının hiç bir suretle imzalayıcı Devletleri Türkiye'ye fiilî bir yardımda bulunmak zorunda bırakmadığını (ve tabii, Çanakkale boğazını aşmaktan bir zaman için vaz geçmek zorunda bıraktığını - K.M.) ve İngiliz hükümetinin, kendi telâkki ve öz çıkarlarına «uygun olarak, mü-

dahalede bulunup bulunmamak hakkını muhafaza ettiğini» bildiriyordu. Lord Aberdeen, Türkiye'ye karşı girişilmiş bütün taahhütlerden, Rusya karşısında edinilmiş hakların kullanılmasını engellemek amacıyla vaz geçiyor olmalı!

Lord John Russell, müzakerelerin sona ermek üzere olduğunu açıklayan bir «telâfi teminatı» ile bitirdi sözlerini.. Şu sırada böyle bir inanç, biraz fazla iyimser görünmektedir bize. Nitekim, Sultan tarafından Çara sunulmak üzere Viyana'da hazırlanan nota henüz Sultanın onayından geçmemiş olduğu gibi, Batılı büyük Devletlerin **sine qua non** (vaz geçilmez ve temel) şartı olan prensliklerin boşaltılması gereği de, Çar hazretlerinin kafasına henüz iyice girmemiş bulunmaktadır.

Lord John'a cevap vermek için ilk söz alan hatip M. Layard olmuş ve çok daha iyi ve tutarlı bir konuşma yapmıştır. Bu cesur, kısa, özlü, fikir ve örnek bakımından son derece zengin nutuk, büyük bilginin Sardanapal'den olduğu kadar Nikola'dan da haberli bulunduğunu ve Şarkın geçmişindeki esrarengiz gelenekleri tanıdığı kadar bugünkü entrikalarını da bildiğini ispat ediyordu.

M. Layard, lord Aberdeen'in «politikasının özü bakımından barışçı bir temele dayandığını çeşitli yerlerde ve defaten beyan etmiş olmasını» teessürle karşıladığını belirttikten sonra, İngiltere'nin, şeref ve çıkarlarını silâh yoluyla koruyup esirgemekten vaz geçtiğini ilân etmek suretiyle, büyük bir kudrete sahip olan Rusya'da, bizi ergeç savaşa sürükleyecek bir fütursuzluk yarattığını ve geliştirdiğini söyledi. Rusya'nın bugünkü tavrının arızî ve geçici bir olay şeklinde değil, iyiden iyiye hesaplanmış büyük çaplı bir politikanın sadece bir parçası ve bir unsuru olarak göz önüne alıp değrlendirmek gereğini ortaya koydu.

M. de Lavalette'in entrikalarına ve Fransa'ya verilen «tavizler»e gelince, bunların Rusya tarafından asla bir bahane olarak ileri sürülemeyeceğini, çünkü «olaydan çok

haftalar önce değilse bile çok günler önce, bugün Rusya tarafından tenkit edilen şartları havi fermanın M. de Totto'ya verilmiş ve Rusya'nın o vakit bu fermanın metnine karşı en küçük bir itirazda bile bulunmamış» olduğunu da öğrendik.

Rusya'nın Sırbistan, Eflak - Buğdan ve Türkiye'deki Hıristiyanlarla ilgili niyetleri üzerinde yanılmağa mahal yoktur. İstanbul'a resmen yerleşmesinden hemen sonra prens Mençikof, Sırp bakanı Garaşanin'in istifasını talep etmiş ve Sırbistan dinî meclisinin itirazına rağmen, arzusuna erişmiştir. Garaşanin, 1842'deki ayaklanmanın iktidara getirdiği adamlardan birisidir ve aynı ayaklanma, bütün ailesiyle birlikte Rusya'nın elinde bir aletten başka bir şey olmayan hükümdar prens Mişel'i iktidardan götürmüştür. 1843'te Rusya, Sırbistan'da müdahale hakkını benimsemiştir. Hiç bir antlaşma kendisine böyle bir yetki tanımadığı halde, Rusya bu yetkiyi İngiltere'den almıştı. O zamanki Dışişleri bakanı lord Aberdeen'in bu husustaki sözleri hatırlardadır: «Rusya'nın kendi yaptığı antlaşmaları kendi görüşlerine uygun olarak yorumlama hakkı vardır.» «Rusya bu müzakerelerde elde ettiği başarılı sonuçlarla, diyor M. Layard, Sırbistan'ın efendisi olduğunu ve bağımsızlık davası güden her millî topluluğa karşı koyabileceğini ispatlamış bulunuyordu.»

Rusya, Tuna prenslikleri meselesinde önce, 1848'deki millî hareketi fırsat bilerek, hürriyet ve bağımsızlık fikirleri taşıyan herkesi sınır dışı etmeğe Bâbiâlî'yi zorladı, sonra da Sultana Baltalimanı antlaşmasını empoze ederek, prensliklerin bütün iç işlerine müdahale etmek hakkını kesin şekilde kendisine tanıttı. «Ve bugünkü işgal hali, Eflak ile Buğdan'ın aslında tamamen birer Rus eyaleti olduklarını ispat etmektedir.»

Kalıyordu geriye Türkiye Rumları ile Bulgaristan'daki Hıristiyan dinine mensup Slavlar. «Rumlarda bir araştırma

ve bağımsızlık merakı doğmuş ve, Rumların Avrupalı hür Devletlerle olan ticarî ilişkileriyle birleşen bu merak, Rus hükümetini iyiden iyiye endişeye düşürmüştür. Bu endişenin bir başka sebebi de, protestanlığın Doğulu Rumlar arasında rağbet görmeğe başlamasıdır. Amerikan misyonerlerinin nüfuz ve doktrinleri sayesinde ki bugün Türkiye'nin orta önemi haiz tüm merkezlerinde, bir protestan manastır nüvesi bulunmaktadır. (Ve bu da, Türkiye'ye Amerikan müdahalesi için ayrı bir vesiledir. - K. M.) Rus heyeti tarafından desteklenen Rum kilisesi, bu hareketi engellemek için elinden geleni ardına koymamış ve yapılan türlü baskı ve işkencelerin hiç bir fayda vermediği görülünce de, prens Mençikof, soluğu İstanbul'da almıştır. Rusya, Babîâlî'nin Hıristiyan tebası arasında son yıllarda beliren dinî ve siyasî bağımsızlık ruhunu söküp atmağa kesin olarak karardır.»

İstanbul'da sözüm ona bir Rum imparatorluğunun kuruluşuna telmihte bulunan M. Layard (ki pek tabîî olarak Rumları Slavlardan ayırmaktadır), bu memlekette topu topu 1.750.000 kadar Rum bulunduğunu; Slavlarla Bulgarların birkaç yıldan beri, kendi aralarına Rum papaz ve pis-koposlarını sokmamak suretiyle, bu Rumlarla olan tüm ilişkilerini kesmek yolunda çaba gösterdiklerini; Sırplarınsa kendi patrikliklerini çoktan kurarak İstanbul'daki patriği artık tanımadıklarını; bütün bunlar göz önüne alınınca da, Rumların İstanbul'da bir imparatorluk kurmasına izin vermenin, aslında, Türkiye'yi Rusya'nın pençesine teslim etmek anlamına geleceğini belirtmiştir.

Daha sonra konuşan hatipler, İstanbul'un Rusların eline geçip geçmemesinin pek de önemli olmadığını söyleyince de M. Layard, cevap olarak, İstanbul'un düşmesinden sonra, Küçük Asya, Suriye ve Mezopotamya gibi Türkiye'yi teşkil eden bütün büyük eyaletlerin bir kargaşa ve anarşi içine yuvarlanacağını, bu eyaletleri hâkimiyeti altına alacak olan Devletin aynı zamanda Hindistan'a da hâkim olacağını

ve ayrıca, İstanbul'un sahibinin Şarkta daima, bütün dünyanın sahibi olarak karşılandığını belirtmiştir.

Gene hatibe göre, Rusya bugün, İstanbul'a el atmasının hiç bir Avrupalı Devlet tarafından müsamaha ile karşılanmayacağını bilmektedir. «Bunun için de şu andaki tüm çabaları, Türkiye'deki çeşitli milliyetlerin bağımsızlık kazanmasını imkânsız kılmağa, ağır ama güvenli bir şekilde Türk gücünü aşındırıp yıpratmağa ve planlarına karşı koymağa girişecek olan kim varsa, böyle bir şeyin sadece boşuna değil aynı zamanda tehlikeli de olacağını ispatlamağa yönelmiştir. Tek kelimeyle, Rusya bugün Türkiye'de kendi hükümetinden gayri hiç bir hükümetin etkili olmamasını sağlamağa girişmiştir ve bu sefer de amacına tam anlamıyla ulaşmış bulunmaktadır.»

M. Layard, prens Mençikof'un Türkiye'den gizli bir antlaşma talep ettiği ve Rusya'nın sınırında ve Odesa'da büyük çapta askerî tedbirler aldığı bilindiği halde İngiliz hükümetinin Petersburg'da yayınlanan beyanatlar ve verilen teminatlarla yetinerek, Prut'un aşılmasını İngiltere ile Fransa'nın bir **casus belli** telâkki edeceklerini Rusya'ya açıkça bildirmeyi ihmal ettiklerini de açıklamıştır. Ayrıca hatibe göre İngiltere'nin, kendi iş birliği olmaksızın Türkiye ile pazarlık ve antlaşma yapmayı Rusya'ya yasak etmesi de gerekirdi.

«Biz böyle bir teşebbüse girişmiş olsaydık, Rusya hiç bir zaman Prut'u aşmağa cesaret edemezdi.»

M. Layard daha sonra, Besarabya ile birleşmiş ve Macaristan tarafından desteklenen bağımsız Tuna prensliklerinin, Slav ırkını ikiye bölmek ve İstanbul'u Ruslara karşı etkili biçimde korumak için alınabilecek en iyi tedbir olduğunu göstermiştir. Rusya, prenslikleri boşaltmamak hususunda direnmeyecektir. «Rusya, zaten baştan başa kendisine ait olan bu eyaletler için, Avrupa'nın büyük Devletleriyle bir savaşa girmeyi göze alamaz. Bugün Rusya, kanlı ve ağır mas-

raflı bir savaşla ancak kazanabileceği Şeyleri, bir tek fişek bile harcamaksızın elde etmiş bulunmaktadır. Doğudaki kudretini pekiştirmiş ve Tũrkiye'yi bũtũn kaynaklarını tũketmek pahasına ağır bir savaş tazminatı Ődemeđe zorlayarak gũc durumunda bırakmıştır. Bundan da Őnemlisi, Tũrkiye ile Fransa'yı Doğu halklarının ve kendi Öz tebalarının gŐzũnde kũcũk dũřũrmũřtũr.»

Viyana konferansı tarafından hazırlanmış olan notanın şu sonucu olacaktır : «Babiâli bu notaya boyun eğmediği takdirde Rusya bizlere dönecek ve haksız bir teklifi Tũrkiye'ye zorla kabul ettirmek için bizleri kendisinin tabii mũttefikleri haline getirecektir. Bâbiâli notayı kabul ettiği takdirde ise İngiltere, dolaylı biçimde de olsa, Rusya'nın, Tũrk uyrukluğu altındaki on iki milyon Hıristiyanın iç işlerine mũdahale hakkı bulunduğunu teslim etmiş olacaktır... Ne yaparsak yapalım, bu meselede bizim tamamıyla ikinci plana dũřtũđũmũz ve Rusya'nın baş rolũ oynadığı açıkça gŐrũlmektedir... Bu bũyũk şark meselesini en uygun Şekilde cŐzũmlenmek fırsatı elimizdeyken, bunu yapacak yerde, Tũrkiye'nin hiç bir vakit altından kalkamayacağı bir darbe yemesine mũsaade ettik... Ama gũttũđũmũz politikanın başka sonuçları da olacaktır. Başta İsveç ve Danimarka olmak ũzere Avrupa'nın bugũne kadar memleketimizin karakterine gũvenen bũtũn zayıf Devletleri, Rus saldırıları karşısında direnmeğe kalkmanın bundan böyle boş bir halden ibaret olduğunu dũřũneceklerdir.»

Sir John Packington, Tory muhalefetinin kesin ve açık bildirisi olmak bakımından Önem taşıyan konuşmasında, lord John Russell'ın Kamara'ya ve halka daha doyurucu beyanlarda bulunmamış oluşuna teessũf ederek, prensliklerin boşaltılmasının hũkũmet tarafından **sine qua non** bir şart olarak kabul edilmesinin «Kamara ve halk tarafından oybirliğiyle tasvip edilip destekleneceğini» belirtmiş; ve, Tũrkiye'ye, prensliklerin işgalini bir **casus belli** olarak gŐrmeme-

sini tavsiye eden, daha erken, daha güçlü ve daha kesin şekilde müdahalede bulunmayan, altı aylık müzakerelerle Türkiye'nin, İngiltere'nin ve İngiliz ticaretinin menfaatlerini askıda bırakıp tehlikeye düşüren bir politikanın, esas belgeler yayınlanıncaya kadar hükümsüz kalmağa mahkûm olduğunu bildirmiştir.

Daha sonra söz alan lord Dudley Stuart, dinleyenlerden çok hatibin kendisi için öğretici olmak lâzım gelen o alıştığımız demokratik yaygalarla dolu nutuklarından birini daha çekti. İri ve yuvarlak cümleleri, biraz sıkıştırdığınız vakit boş ve dümdüz bir hale gelen şişirilmiş balonlar gibiydi. Türkiye'de gerçekleştirilen kalkınma hamleleri ve Türk hükümetinin din ve ticaret konularında Rus hükümetinden çok daha liberal oluşu ile ilgili vecizelerini bir ke-re daha tekrarladıktan sonra, çok haklı olarak, Tuna prensliklerinin bedbaht halkları savaşın pençesi altında inlemeğe devam ederken burada hükümetin barışı sağlamakla övünemeyeceğini belirtti. Bu eyaletler halklarını bugün kurban oldukları korkunç zulme karşı korumanın Avrupa'ya düşüğünü de ekledikten sonra, Parlamento tarihinden alınmış örneklere dayanarak, Kamara üyelerinin müzakereler devam ederken de nutuk çekme hakları olduğunu, dolayısıyla da bu hakkın onlardan hiç bir zaman alınamayacağını bir güzel ispat etti. Her **Daily News** hastasının pek yakından tanıdığı şeyleri, hiç birini unutmamak şartıyla sıraladığı nutukunda, iki koca nükte vardı: Asil lord (John Russell) Kamara'ya, Kamara'nın zaten bildiği şeylerden gayri hiç bir şey söylememiştir ve biz, söylenmeyen şeylere dayanarak, «asil lordun, ne yazık ki, utanç duyduğu bir hata işlemiş olduğu» sonucuna varabiliriz. Aberdeen kontu «Avrupa'nın hürriyet ve refahı yararına barışın otuz yıl idame ettirildiğini ileri sürmüştür ama ben, Dudley Stuart, Avrupa'nın bu barıştan fayda görmediği iddiasındayım. Sözlerimin ne kadar doğru olduğunu anlamak için de Polonya, İtalya, Ma-

caristan ve özellikle de Almanya'nın ne halde olduklarına şöyle bir göz atmak yeter.» Boş sözlerinin heyecanına kendisini iyiden iyiye teslim eden «demokratik» lord, Avrupa'daki despotlar tarafından yönetilen ülkelerin kıyılarına şöyle bir tiksintiyle çarpıp geçtikten sonra sözlerini, nihayet İngiliz adalarına yanaşıp, «tebasının gönlünde taht kurmuş olan İngiliz hanedanı»nın ayaklarını öperek bitirdi (ki bu da, üçüncü sınıf hatiplere vergi bir özelliktir.)

Alnında «köledir, dikkat!» yazısını taşıyan bakan eskisi M. M. Milnes, bakan ağızıyla nutuk çekmeğe cesaret edemeyerek, «bir yandan ve öte yandan» deyimleriyle dolu bir konuşma yaptı. Bir yandan, belgeleri Kamara'nın incelemesine sunmayan hükümetin «son derece dikkat ve ihtiyatla davrandığını» kabul ederken öte yandan aynı hükümetin daha başka bir şekilde davranmakla «daha güçlü ve daha enerjik olmak imkânına sahip olabileceğini» ispat etti. Bir yandan, hükümetin Rus talepleri karşısında hoşgörüyü davranmasını hoşgörüyü karşılamak gerektiğini belirtirken, öte yandan da gene aynı hükümetin Türkiye'yi gücü yetmeyen bir politika izlemeğe azıcık da olsa teşvik edip etmediğinin doğrusu sorulmağa değer bir soru olduğunu bildirdi ve sonunda da itiraf etti ki, «bu meseleleri ne kadar düşünürse, zihninde yığılan güçlükler de bir o nispette artmakta» ve hükümetin umarak bekleyiş politikasını, bütün bu meseleleri anlamadığı için anlamaktadır.

Birmingham temsilcisi ve 1831 reform meclisinin baş pehlivanlarından M. Muntz'un, bu salıncaklı nutkun hemen ardından yaptığı haşın ve namuslu konuşma, gerçekten iç rahatlatıcı idi. «Rus imparatoru, hiç bir şeyin bu memleketi (İngiltere'yi) savaşa sürükleyemeyeceğini çok iyi biliyordu. Polonya'ya bakın, Macaristan'a bakın. Bizim dış ilişkiler konusundaki durumumuzu Ruslar, doyurucu olmaktan son derece uzak ve son derece acıklı bulmaktadır. Gene İmparator, İngiliz halkının haysiyet duygusunu kaybettiğini

ve İngiliz bakanlarında şeref duygusunun, yerini sterlin hesaplarına bıraktığını sanmaktadır. Hükümet bugün sadece, savaşın kaç patlayacağını hesaplamakta ve böyle bir savaşta memleketin çeşitli tâcirleri tarafından hoş geldiniz denilip denilmeyeceğini düşünmektedir.» Birminham tesadüfen silâh sanayiinin merkezi olduğu ve ora ahali de geçimini silâh satışından sağladığı için Birmingham'lular, pek tabii olarak Manchester'in barışseverler derneği üyesi pamuk tüccarlarından nefret etmektedirler.

Newcastle - on - Tyne milletvekili M. Blackett ise, Rusların prenslikleri boşaltmağa razı olacağını hiç sanmadığını söylediikten sonra, hükümetten «bazı hanedanlara karşı duyduğu sempatilerle davranmamasını» talep etti.

Dört bir yandan ve bütün çeşitli görüşlerin temsilcileri tarafından ablukaya alınmış olan bakanlar, sessiz, kederli, ve yıkılmış bir halde kalakalmışlardı ki, Richard Cobden, birdenbire ayağa fırlayarak, kendi barışçı görüşlerini benimsemiş olmalarından dolayı hükümet üyelerini kutladı. Prensiplerini bu meseleye uygulamakla konuşmasına giren Cobden, açıklaması boyunca, konusuna hâkim olan kişilerin bütün zekâ, kavrayış ve o güzel samimiyetini seferber ettiği gibi, bir ideologun bütün çelişmelerini ve bir dükâncının bütün o cimri ve korkak hesaplılığını da ortaya serdi. Hükümetin fısıldayarak itiraf ettiklerini yüksek sesle tekrarladıktan ve Parlamentonun bütün bunları sessizce tasvip ettiğini hatırlattıktan sonra, hükümetin davranışlarının ve Parlamentonun bu davranışlara muvafakatinin, sadece ve sadece, hâkim sınıfların tavrı sayesinde mümkün olduğunu ispatladı. Savaş korkusunun bu adama ilk olarak, tarihî fikirleri andırır bir şeyler ilham ettiğini gördük. Burjuva politikasının sırrını fâş etti ve bunun için de, bir hain olarak lânetlendi. Cobden, hatır gönül gözetmeden bir ayna tuttu İngiliz burjuvazisinin suratına, ve bu aynada hiç de iç açıcı olmayan kendi suretlerini görenler tarafından

utanmazca ıslıklandı. Gerçi tutarsızdı ama, o tutarsızlığın içinde tutarlı bir yanı vardı. Gerçekten de, memleketin aristokratik geçmişi hakkındaki o kibirli geleneksel tiradlar, bugün artık borsa dalaverelerinden başka hiç bir kaygısı olmayanların korkaklığı karşısında sıritip kalmışsa, bunun suçu kimin ola?

Cobden konuşmasına, herkesin meselenin aslı üzerinde mutabık olduğunu açıklamakla başladı. «Bununla birlikte, Türkiye'de işlerin aldığı durum karşısında büyük bir endişenin mevcut olduğu da apaçıktır.» Niçin? Çünkü son yirmi yıl içinde, Avrupa Türklerinin aslında haksız olarak orada buldukları; gerçek yurtlarının Avrupa değil Asya olduğu; medenî Devletlerin sınırları içinde müslüman dininin yeri bulunmadığı; kendi bağımsızlığını idame ettirmekten âciz olan bir memleketin bağımsızlığının bizim tarafımızdan korunmasının büsbütün imkânsız olduğu; ve işin aslını ararsanız, bugün Avrupa Türkiyesinde üç Hıristiyan karşılık ancak bir tek Türkün yaşadığı inancı gittikçe biraz daha kuvvetlenmiş bulunmaktadır. «Ahalinin büyük çoğunluğu, memleketin bir başka büyük Devlet tarafından zaptedilmesine engel olmak arzusunu bizimle paylaşmadıkça biz, Avrupa Türkiyesinin Rusya'ya karşı bağımsızlığını sağlayacak bir politika güdemeyiz... Rusya'nın, deniz üstünlüğü olan bir Devletle çatışmaya girmekten sakınacağını hesaba katarak, Rusları uzakta tutmak için, hiç şüphesiz, Besica körfezine gönderebiliriz donanmamızı. Ama bu, Şark meselesini çözmeye değil, silâhlanmayı sonuna kadar hızlandıрмаğa yarar... Aslında mesele şudur : Türkiye'nin ve Türkiye'deki Hıristiyan nüfusun durumu ne olacaktır? Müslümanlığın muhafazası kabul edilemez ve biz memleketimizi, müslümanlık adına Avrupa'da bir savaşa girmiş görmekten sadece esef duyarız.» Lord Dudley, Türkiye'yi ticaret sebebiyle muhafaza etmek gerektiğini söylemişti. Cobden ise, bir ticaret antlaşması için katiyen savaşılmaya

cağını söylüyor. Serbest mübadele prensiplerinin, bir savaşla kuvvetlendirilmeğe lüzum olmayacak kadar kuvvetli olduklarına inanıyor o. Ve Türkiye'ye olan ihracatımızın toplam tutarında mübalağaya düşüldüğünü söylüyor. Türk hâkimiyeti altındaki ülkelerin, İngiliz genel ihracatının sadece en küçük bir parçasını emdiğini ileri sürüyor. «Karadenizdeki tüm ticaretimizi de, Rusların Türk kıyılarında ilerlemiş olmalarına borçluyuz. Buğdayla keten, bize artık Türkiye'den değil Rusya'dan gelmektedir. Ve bugün Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırıya kalkışsa bile, Rusya bize kenevir, buğday ve iç yağı göndermeyecek midir seve seve? Biz bugün Rusya ile Baltık'ta da ticaret yapmaktayız... Türkiye ile ticaretten ne umabiliriz?.. Türkiye'de doğru dürüst yol yok bir kere. Sonra da Rus halkı ticarete çok daha yatkın ve açık. Rıhtımları, dalga kıranları ve doklarıyla, Petersburg'a bakın bir... Türkiye gibi bir ülkeyle ne cins bir millî ittifak yapabiliriz ki?.. Bir de, büyük Devletler arasındaki denge meselesi var ileri sürülen. İşin siyasi cephesi bu... Rusya'nın büyük kudretinden ve Rusya, Boğazlar üzerindeki memleketleri işgal ettiği takdirde, İngiltere'nin büyük bir tehlikeyle karşılaşacağından dem vuruyorlar. Rusya'nın kalıp da İngiltere'yi zapta geleceğini söylemek budalalıktır. Rusya bugün bizden borç almaksızın küçük bir kolorduyu bile sınırlarından dışarı çıkaramayacak haldedir... İngiltere ile karşılaştırıldığı vakit bir köyler yığınınından başka bir şey olmayan bu kadar zavallı, sermayesiz ve kaynaksız bir ülke, İngiltere, Fransa veya Amerika ile dalaşmayı hiç bir vakit göze alamaz... İngiltere bugün, her zamankinden on kat daha kudretlidir ve Rusya gibi bir ülkenin hücumlarına, on kat daha başarıyla karşı koyabilir.»

Sonra da Cobden, bugün İngiltere'nin herhangi bir savaştan, eskisinden çok daha fazla ürkmesi gerektiğini, uzun uzun ispat etti. Sanayi nüfusunun bu çapta artmış olması sonucunda, ham madde ithalâtiyle mamul ürün ihracatı

tına, eskisinden çok daha fazla bağlı bir durumdayız. Sana-
yi tekeli de artık sadece bizde değil. Serbest gemi yüzdür-
me anlaşmasından bu yana İngiltere, yalnız denizlerde de-
ğil, her yerde büyük ve dünya çapında bir rekabetle yüz yü-
ze bulunmaktadır. «Bugün hiç bir liman, Newcastle-on-Tyne
kadar acıklı bir durumda değildir... Hükümet, sorumsuz ki-
şilerin şamatasına kulak asmamakla son derece iyi etmiş-
tir... Türkiye'nin bütünlüğünü idame ettirmek isteği, poli-
tikamız bu olduğuna göre, tenkit edilemez... Ama bugünkü
hükümet, gelecekte, halkın kendisine müsaade ettiği nis-
pette barışçı kalabilmiş olmasından ötürü, minnetle yâd
edilecektir.»

Dramın hakikî kahramanının ardından kürsüye sahte
kahraman çıktı: Lord Palmerston. Bu bütün kurnazlıkların
ağa babası, bu zarif yalancılığın ve kutsanmış saray suyu-
nun temsilcisi, bu kaçarıktan mırıldanan bütün cesur fikir-
lerin tecrübeli ve hin oğlu hin borazanı, daha ilk bakışta far-
ketti ki, suçlunun mahkûmiyetten kurtulabilmek için baş
vurması gereken çare, kendi avukatını inkâr etmektir; ve
gene ilk bakışta anladı ki dört bir yandan yayılım ateşine tu-
tulan hükümet, ancak, kendisini savunmağa cesaret eden
tek adama karşı parlak bir çıkış yapmak ve politikasını kıs-
men de olsa mazur gösterebilecek bütün nedenleri kurban
etmekle zevahiri kurtarabilecektir. Cobden'in düştüğü çeliş-
meleri göstermekten daha kolay hiç bir şey yoktu. Kendi-
sinden önceki hatiplerle kesin olarak mutabık bulunduğunu
beyan etmekle söze başlayan Cobden, konuşmasının sonun-
da herkesten ve bütün noktalarda ayrılmış bulunuyordu.
Türkiye'nin bütünlüğünü savunduktan sonra, bu ülkenin
hiç bir müdafaayı hak etmediğini ispatlamağa girişmişti.
Kendisini öteden beri bir barış havarisi olarak tanıttığı hal-
de, Rusya'nın saldırılarını tasvip etmişti. Hem Rusya'nın
zayıf ve zavallı olduğunu ileri sürmüştü, hem de Rusya'ya
karşı bir savaşın İngiltere'yi mutlak bir yıkıntıya sürükle-

yeceğini. Hem Rusya'nın bir köyler yığınının ibaret olduğunu söylemişti, hem Petersburg'un hârika bir şehir olduğunu, ve ama İstanbul Petersburg'dan da güzel olduğuna göre, Rusya'nın her iki başkente birden sahip olmasına müsaade edilmesini istemişti. Serbest mübadeleci olduğu halde, himayeci Rus sistemini serbest mübadeleci Türk sistemine tercih etmişti. Müdahalede bulunmama prensibinin ateşli bir taraftarı olan M. Cobden, şimdi de tutmuş Müslümanların, Rumların, Slavların ve Türk imparatorluğu sınırları içinde yaşayan bütün öteki ırkların kaderlerinin, İngiliz Parlamentosundan çıkacak kanunlarla karara bağlanmasını istiyordu. Ve lord Palmerston, Türkiye'nin gerçekleştirdiği ileri hamlelerle elinde bulundurduğu kudreti mübalağalı bir şekilde anlatmağa koyuldu. «Türkiye'nin ne bir Polonyası, ne de bir Sibiryası olmadığı» gerçi doğrudu ama, gene de bu derece kudretli olduğuna göre, elinin altındaki eyaletlerden birkaçını da Rusya'nın işgal etmesine pekâlâ göz yumabilirdi yani. Türkiye gibi büyük bir imparatorluk için bu kayıplar, devede kulak kabilinden ufacık şeylerdi, öyle değil mi efendim?. Ve hükümet üyesi lord Palmerston, M. Richard Cobden'e bir güzel isbat etti ki, lord Palmerston ve bütün üteki hükümet üyesi meslekdaşlarının, şimdiye kadar yürütmüş oldukları politikayı haklı çıkartacak hiç ama hiç bir sebep yoktur. Ve açıklaması sürekli alkış tufanlarıyla karşılanan ihtiyar kurt, sözlerini aynen şöyle bitirdi: «Türkiye'nin kendi bünyesinde hayat ve refah unsurları taşımasından mutluluk duymaktayım. Ve şuna inanıyorum ki, Majestelerinin hükümeti tarafından izlenen politika, memleketin tasvibine hak kazanmış olgun bir politikadır, ve bütün İngiliz hükümetlerine bu politikayı aynen devam ettirmek görevi düşmektedir» **(Eskisinden de sürekli alkışlar).**

AÇIKLAMALAR

N. Riazanov

Liebknecht, **Marx'la İlgili Hatıralar**'ında, Londra'da sürgünde bulunduğu sırada, Marx'ın evinde ya da çevresinde rasladığı kişilerden de söz ediyor. «En önemli bağlantı, Rus diplomasisini ve Türkiye'nin durumunu herkesten daha iyi bilen David Urquarth ile kurulmuştu. O çağlarda hâlâ bir «koca Alman» olan Lothar Bucher'in coşkun bir taraftarı ve hayranı olduğu Urquarth, bizi Byron'ın romantik fikirlerinin ve Wilhelm Müller'in yunan şarkılarının, bütün medenî ülkelerde ve özellikle Almanya'da, «Homeros'un Halkı» ve Türkiye'de yaşayan öteki hıristiyan halklar hakkında yaygın hale getirmiş olduğu görüşlerden kurtarmıştı. Bu görüşler açısından, her Rum bir kahraman her Türk de gaddar ve kötü bir kimseydi. Bu görüşün, masallara ya da yalanlara dayandığını anlamıştık. Türkiye'de uzun zaman yaşamış ve bu ülkede geziler yapmış olan David Urquarth, İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde uzun yıllar çalışmış olduğu için, önemli yerlerde bulunan etkili devlet adamları ve diplomatlar ile ilişkiler kurmuştu ve bu ilişkileri hâlâ devam ettiriyordu. Bundan ötürü Şark Meselesi ile ilgili her şeyi çok iyi bilen bir otoriteydi, hatta bu konuda en büyük otoriteydi denilebilir. Nesnelere ve kişiler hakkındaki şaşkıncu bilgisi, İskoçyalılara has zekâ keskinliği ile birleşiyor ve Urquarth'ın her sözüne bir ağırlık ve sağlamlık veriyordu. İnatçı, zekî ve gerçek bir diplomasi detektivi olan Urquarth, Rus politikasını, en gizli yönelişlerinde ve karanlık manevralarında izliyor ve Rusya'nın bilinçli bir aleti olarak (pek te haksız

olmayarak) gördüğü can düşmanı Lord Palmerston'un en küçük hareketini gözden kaçırmıyordu.... Marx Urquarth'ın görüşlerinin doğru olduklarına inanmış ve özellikle Kırım savaşı süresince bu görüşleri, kendine has coşkunluğu ve gücüyle, hem basında hem de yazılarında savunmuştu.»

İsteklerimiz sadece düşüncelerimizi değil, hatıralarımızı da etki altında bırakıyor. Liebknecht, olaylardan kırk yıl sonra, hatıralarını yazdığı sırada, Şark Meselesinin temel konuyu teşkil ettiği bir tartışmaya girmiş bulunuyordu. Bundan ötürü, aynı fikirde olduğunu iddia ettiği Marx'a sık sık başvurmak zorunda kalıyordu. Liebknecht'le tartışanlar ise, yazılarında, Marx'ın görüşünün tarihe mal olduğunu haklı olarak ileri sürüyorlardı ama, bu görüşün Liebknecht'in görüşlerinden farksız olduğuna ve Marx'ın, tıpkı Urquarth gibi bir Türk hayranı ve yine Urquarth ile Liebknecht gibi Balkanlar'da **statu quo** düşüncesine taraftar olduğuna körü körüne inanmış bulunuyorlardı. Liebknecht'in hasımları, Marx'ın, Türk boyunduruğunda bulunan Slav halklarına kendi kendilerini yönetmek hakkını tanımamış olduğuna ve «Türkiye ile çatışma halinde bulunan her koyun hırsızını baskı altında bulunan bir millet gibi gören» şu «ahmakça duygululuk»la alay ettiğine inanıyorlardı.

Marx'ın ve Engels'in o çağda yayınlanmış olan yazılarında bu görüşün eleştirilmesini sağlamaya yetecek kadar ipucu bulunuyordu. Ve 1897'de, Marx'ın Balkan politikasının, Urquarth'ın politikası ile bağdaşmadığını açıkça gösteren Aveling koleksiyonu yayınlanmıştı. **Was soll der Türkei in Europa werden?** (Avrupa Türkiyesi Ne Olacak?) adlı makaleye yazmış olduğum (Neu Zeit, XXVIII, 2, s 4-12) ve bir yanlışlıktan ötürü İngilizce baskıda yer almamış olan «giriş» yazısında, Marx'ın, Kırım savaşı sırasında savunduğu gerçek anlam içinde, Şark Meselesi hak-

kında ileri sürmüş olduğu görüşlerini ilk olarak açıklamaya çalıştım.

Bu açıklamalarımı, daha sonra yayınlanan «Mektuplaşmalar» da doğruladı. Ama açıklamalarımın bazı düzeltmelerden geçirilmesi gerektiği de ortaya çıktı. Sözkonusu olan bütün makalelerin Marx tarafından yazılmış olduğuna inanıyordum. Oysa, bu makalelerin bir çoğunun Marx tarafından değil Engels tarafından yazıldığı ortaya çıktı.

Tribune'a göndereceği gelecek mektupta, durmadan kendini ortaya koyan Şark Meselesine değineceği hakkında vermiş olduğu sözü tutabilmek için, Marx, Engels'e başvurarak şöyle yazıyor:

«Dana'yı¹ yatıştırmamak için, «yüksek politika» hakkında bir mektup yazmam mutlaka gerekli. Bundan ötürü, şu «iğrenç Şark Meselesi»ni yeniden ele almak zorundayım. Çünkü, burada bulunan zavallı bir Amerikalı, bana **Tribune**'da rekabet etmeğe kalkışıyor. Ne var ki bu Mesele, her şeyden önce coğrafya ve askerlik ile ilgili, bundan ötürü uzmanlığımın dışında kalıyor. İşte, bir kere daha işe koşmak zorundasın. Türk İmparatorluğu ne olacak? Bu bana Çince gibi geliyor. Bundan ötürü genel tarihî yönden açıklama yapamam.»

Bununla birlikte, Marx, bu makaleyi yazmak için, doğrudan doğruya Karadağ'ı ele almak ve şu noktalar üzerinde durmak gerektiğini düşünüyor:

«1. Gazetelerin bütün palavralarına ve ard düşüncelerine rağmen, Şark Meselesinin bir Avrupa savaşına yol açacağına inanmıyorum. Bu iş, yine diplomatik yollarla halledilecek. Ta ki, **kıyamet** bu anlaşmaları boşa çıkarsın.

«2. Rusların, Türkiyedeki saldırganlıkları. Avusturya'nın istekleri ve Fransa'nın ihtirasları. İngiltere'nin menfaatleri. Bu anlaşmazlık yuvasının ticarî ve askerî önemi.

¹ New York Tribune'un dış haberler yayın müdürü.

«3. Genel bir **kıyamet** gerçekleştiği takdirde, Türkiye, İngiltere'yi devrimcilerden yana çıkmaya zorlayacak ve Rusya ile çatışmak kaçınılmaz olacaktır.

«4. Müslüman İmparatorluğunun kaçınılmaz parçalanışı. Şu ya da bu şekilde, Müslüman İmparatorluğu, Avrupa medeniyetinin yemi olacaktır.

«İngiltere'nin oynadığı sefil rol yüzünden, şu anda, Karadağ meselesi üzerinde durmak gerekecek. Sultan, İngiltere ve Fransa kendisine yardım teminatı vermedikleri için ayak direyemedi. Bu durumda ve samimî anlaşma maskesi altında, iki devlet, Kutsal Anlaşma'ya karşı dostça saldırıya geçtiler. İngiltere'de iktidarda bulunan oligarşinin mutlaka düşeceğinden, çünkü dışarda oynaması gereken rolü, yani İngiliz milletini Avrupa karşısında birinci planda tutabilme işini beceremediğinden söz etmeli.»

Burada, ne Urquarth'a ne de fikirlerine raslıyoruz. Marx'ın gönderdiği mektup yoldayken Engels'in mektubu da postadadır.

Urquarth'ın özelliklerini gerçeğe uygun olarak açıklayan şu bölümü okuyup Liebknecht'in iddialarıyla karşılaştırmalı:

«Palmerston'un Rusya tarafından satın alınmış olduğunu ileri süren Urquarth'ın kitabı yanımda. Bu iddianın açıklanması kolay: Urquarth, Kelt menşeli bir İskoçyalı, İskoçya ve Sakson kültürünü edinmiş; romantik eğilimli, eğitim bakımından da serbest mübadeleci. Bir Yunan dostu olarak Yunanistan'a gitmiş, Türklere karşı üç yıl savaştıktan sonra, Türkiye'ye geçmiş ve bu sefer Türklere hayranlık duymaya başlamış. Müslümanlığı taassup derecesinde seviyor. Kabul ettiği ilke şu: Kalvenist olmasaydım, ancak Müslüman olabilirdim. Türkler, özellikle en yüksek çağındaki İmparatorluğun Türkleri, her bakımdan, dünyanın en mükemmel milletidirler. Türk dili, dünyanın en mükemmel ve ahenkli dilidir. Bu halkın, barbarlığı, gaddarlığı ve ki-

birliği hakkında yayılan saçma sapan söylentilerin biricik kaynağı, Avrupalıların Türkiye hakkındaki bilgisizlikleri ve Rum tercümanların menfaat dolayısıyla uydurdukları iftirallerdir.»

Engels, Türkiye'nin bütünlüğü hakkındaki «eski burjuva budalalığı» konusunda daha sert bir dil kullanıyor.

«Komedi biraz daha devam etsin; o zaman bu baylar, başka delillere başvurmaya başlayacaklar ve ancak Avrupa kıtasında patlak verecek bir devrimin bu içinden çıkılmaz duruma son vereceğini anlayacaklar. Zaman geçtikçe, en dar kafalı kimse bile, bu devrim olmaksızın bir çözüm yolunun ortaya çıkmayacağını kavrayacak.»

Bu temel fikirler, **Tribune**'a yazılan makalelerde, kimi zaman kelimesi kelimesine işlenmişlerdir. Urquarth'a rağmen, iki arkadaşı, «eski burjuva budalalığı» ile mücadele etmek konusunda anlaşmışlardı. «Türk İmparatorluğu Ne Olacak?» sorusuna, (Marx bunu içinden çıkılmaz bir soru olarak görmektedir) Engels, «Avrupa Türkiyesi Ne Olacak?» adlı makalesinde cevap veriyordu. Engels, şöyle diyor: Balkan yarımadası, güney Slav ırkının tabii mirasıdır. Bu bölgede medeniyetin biricik temsilcileri Slavlardır. Henüz bir millet teşkil etmemişlerdir ama, Sırbistan'da, bir milletin sağlam ve nisbeten teşekkül etmiş çekirdeğine sahiptirler. Sırların bir tarihi vardır; bu ülke, gelecek bağımsızlık savaşında bütün güney Slavlarının çevresinde toplanacağı bir merkez teşkil etmektedir. Ruslar ile Slavlar arasında ırk ve din birliği bulunmasına rağmen, ekonomik ve politik gelişme, Rusya ile Slav İmparatorluğu arasında bir menfaat uzlaşmazlığı doğuracaktır. Buna karşılık, diplomasi, **statu quo** konusu üzerinde durdukça, bugün Türkiye'nin tebası olan Slavlar, kurtarıcılarını Rusya'da göreceklendir.

Engels'in burada, Türk tebası güney Slavları için söyledikleri, daha önce **Neue Rheinische Zeitung**'da, demokra-

tik panslavizm hareketi üzerinde yazdığı bir makalede açıkladığı düşüncelerin yeni bir tarihi duruma uygulanmasından başka şey değildir:

«Tekrarlıyoruz; Polonyalılar, Ruslar ve Türkiye Slavları dışında herhangi bir Slav halkının bir geleceği yoktur. Çünkü, bütün öteki Slavlar, yaşama ve bağımsızlık için gerekli tarihî, coğrafi, politik ve sınaî temel şartlardan yoksundurlar.»

Marx ve Engels'in, Balkan politikalarında, Urquarth'ın etkisinde pek az kaldıklarını ve kendi genel görüşleriyle hareket ettiklerini, Anayasacıların (Chartiste) ileri sürdükleri fikirlerle onların görüşlerini karşılaştırdığımız zamanda anlıyoruz. Nitekim, Ernest Jones da, Balkan yarımadasında **statu quo**'nun muhafazasını kesin bir şekilde eleştirmektedir. Ama Jones, en önemli unsurunu, Slavlarda değil, Yunan hayranı olması dolayısıyla Yunanlılarda görmekte ve onları, eski Elenlerin tabii mirasçıları olarak kabul etmektedir. Engels de Marx da bu konuda Jones kadar heyecana kapılmıyorlardı. Bu bakımdan Liebknecht'in haklı olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız, Liebknecht, kişileri birbirine karıştırmaktadır. Marx ve Engels, her Yunanlıyı bir kahraman gibi gören romantik düşüncelerden, Urquarth'ın etkisinde kalarak değil, çok beğendikleri Fallmerayer'in etkisinde kalarak kurtulmuşlardı.

Ayaklanmış olan Yunanlıları «Pausanias ve Pline çağının Elenleri ile bir tutmak» gibi bir görüşü kökünden yıkan şey, Fallmerayer'in eserleri olmuştur. Bu eserler, «Eski Yunanistanda yaşayanların, çeşitli felâketler yüzünden yavaş yavaş ortadan kalkmış ve geriye tek tük kalıntılardan başka bir şey kalmamış» olduğunu ispat etmişlerdi. Bugünkü Yunanlıların, çoğunlukla, Slav menşeli olduklarını ileri süren ünlü varsayımı (faraziyeyi) de Fallmerayer ortaya atmıştı. Bağımsızlık savaşlarında Yunanlılar gibi herkesin yardımını görmeyen ve «kendi kuvvetleriyle yetin-

mek zorunda kalarak, yükselmek isteyen bir milletin kendi kolunun gücünden ve cesaretinden başka bir şeye güvenemeyeceğini unutmayan» Sırlara hayranlık duyulmasının kaynağını da Fallmerayer'de buluyoruz. ¹

Engels'in çözüm şeklini kabul eden Marx, daha sonra yazdığı bir makalede Şark Meselesini bir kere daha özetledi ve Jones'un fikrine de yer verdi: «Bir Rum krallığı ya da federatif bir Slav cumhuriyetleri devleti kurarak, Avrupa Türkiyesinin yeniden düzenlenmesine girişecek kadar cesur ve güçlü olmayan batı devletleri, bütün kuvvetlerini, **statu quo**'nun muhafazasına yani Sultana Çar'dan, Slavlara da Sultandan kurtulmak imkânını vermeyen çürüme halinin muhafazasına hasrediyorlar.»

Şüphesiz ki Engels, kendisinin de belirttiği gibi, mübalağalı görüşlere rağmen, «çok değerli bilgiler ihtiva eden» Urquarth'ın eserlerine, makalelerini yazarken başvurmuştu. Ama Marx için olmadığı gibi Engels için de, yazmış olduğu makalelerde Urquarth'ın fikirlerini dile getirdiği söylenemez.

Engels, Urquarth'tan başka, «Avrupa Türkiyesinin tarihini ve edebiyatını bize öğretmiş olan» bazı «Alman eleştirmecilerine ve filozoflarına da baş vurmuştur. Adını söylemediği Fallmerayer'in yanı sıra, bilgisiz diplomatlar arasında bir «güneş» gibi parlayan tarihçi Hammer'den de söz etmektedir. Urquarth'tan başka, «Türk İmparatorluğunun toplumsal (sosyal) durumu hakkında büyük bilgi ve tecrübe edinmiş İngiliz diplomatlarından» biri de vardır. Engels, bu yazarı övmektedir. Engels, Avrupa ve Asya Türkiyesinde, İngilizler ile Ruslar arasındaki ticarî rekabet ko-

¹ J. Ph. Fallmerayer: Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, 1836, II, XIX ve Welche Einfluss hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slawen auf das Schicksal der Stadt Athen und der Landschaft Attika? Stuttgart, 1835.

nusunda yazdıklarında, adını anmadığı bu yazardan etkilenmiştir. Bu yazar, önce yazarının adı belirtilmeden yayınlanmış olan **Progress and Present Position of Russia in the East** (Londra, 1836) adlı broşürü kaleme almış olan John Mac Neil'dir. Urquarth bu eseri övmüş, ve istilâcı Rusya'nın manzarasını çok iyi çizdiğini söylemiştir. Aradaki etkiyi ortaya çıkarmak için bu broşür ile Şark Meselesi hakkında yazılmış makaleleri iyice karşılaştırmak kâfidir.

Marx'ın Rus düşmanı politikasının kaynaklarını Urquarth'ta aramak yersizdir. Rus diplomasisinin yapmış olduğu etkiyi, Marx ve Engels, Almanyanın tarihinde açıkça görüyorlardı. Marx ve Engels'in, Rus dış politikasının temel eğilimlerini kavrayabilmek ya da 1848-49 yıllarında, Rusya ile tam bir anlaşma halinde bulunan Palmerston'un oynadığı devrim düşmanı rolü anlamak için, Urquarth'a ihtiyaçları olmadığını **Neue Rheinische Zeitung**'e baktığımız zaman açıkça görüyoruz. İşin doğrusu, Marx ve Engels, o çağda, Alman devrimi ile Şark Meselesi arasındaki bağlantıya pek az ilgi gösteriyorlardı. «Rusya'ya Karşı Savaş», Avrupa devrimi açısından ve Almanya'da bir içsavaş olayı ile birlikte düşünerek haklı buluyorlardı. Rusya'ya karşı durmayı, Almanya'nın Balkanlardaki özel menfaatlerini, ya da «Almanların Görevi»ni ileri sürerek temellendirmiyorlardı. Tuna ağzında, «Alman ticaretini» savunmak ya da «Alman Tuna»yı kurtarmak gibi düşüncelere saplanarak da Ruslar'a karşı çıkmıyorlardı. Marx ve Engels, coşkun bir şekilde, Polonya'nın 1772'deki sınırları içinde yeniden kurulmasını, Macaristan'ın ve Tuna Prensliklerinin bağımsızlığını, İtalya'nın birleştirilmesini ve bağımsızlığa kavuşmasını, savunuyorlardı. Ama makalelerinde, Alman devrimi ile Şark meselesi arasında bir ilinti kurduklarını görmüyoruz. Bu çeşitli şekillerde yorumlanabilecek bir gerçektir. Marx ve Engels, ekonomik gelişmeyi sınırlayan bütün derebeylik engellerine sonuna kadar düşman oldukları halde,

hiç bir zaman kapitalizmin hizmetinde de değillerdi. Onlar, Büyük ve Cumhuriyetçi bir Almanya fikrini benimsemiş oldukları ve bu Almanya'nın devrimci Avrupa ile elele gelişebileceğine inandıkları için, ülkelerinin, Polonya, İtalyan ya da Macar topraklarından bir karış yer almadan ve hele o güne kadar Türklerin elinde bulunan toprakları işgal ederek kuvvet gösterisi yapmaya kalkışmadan, kendi gücüyle yaşayabileceğinden emindiler. Şark Meselesinin ortaya çıkması ile, Engels ve Lassalle arasında bir çatışmanın başlaması da bundan ötürüdür. Marx ve Engels'in Kırım savaşı olaylarına bakış açıları, ötekilerin açılarından tamamen farklıydı. Alman kitapçılarında 1853 ile 1855 yılı arasında yığınla satılan ve Şark Meselesinde ileri sürülen fikirlerin birbirinden çok farklı olduğunun anlaşılmasını sağlayan sayısız kitapçıya göz atılacak olursa, «küçük» ya da «büyük» Almanya taraftarları ile Marx ve Engels'in görüşleri arasındaki mesafe ve özellikle, Rodbertus'a yazdığı bir mektupta, bu «pratik ve millî» çözüm yollarına çok yakın olduğunu ve Türk İmparatorluğundan arta kalan mirasın Almanya'nın payına düşmesi gerektiğini belirten Lassalle'in, Marx ve Engels'ten ne kadar ayrıldığı açıkça görülür. Lassalle'ı, burjuva taraftarlarından ayıran tek özellik, bu meselede benimsemiş olduğu devrimci görüştür. Lassalle meselenin, devrimle, yani Alman devrimi ile çözümlenmesini tercih ettiğini açıklamıştır. Marx ve Engels ise, Şark Meselesinin, Avrupa'nın tümü ile olan ilintisini gözden kaçırmıyorlar ve Türk İmparatorluğu mirasının Eflâklı ve Buğdanlılara Güney Slavlarına ve Rumlara kalması gerektiğini göstermeye çalışarak, Avrupa devrimi için yararlı olacak bu biricik çözüm yolunun, Alman devrimine de yararlı olacağını ispat etmek istiyorlardı.

Şark meselesi üzerinde yazılmış olan ve bizim ilk olarak eksiksiz yayınladığımız makalelerin önde yer alanlarının (1853 yılı Mayıs ayında yazılanlara kadar) önemli bö-

lümüleri Engels'e ait olmakla birlikte. Batı Devletlerinin ve Rusya'nın politikasını inceleyen bütün öteki makaleler, Marx tarafından yazılmışlardır. Bu yazılarda, Marx'ın, Şark Meselesinin tarihine gittikçe daha fazla eğildiği ve Rusya ile İngiltere'nin dış politikalarına ve bu politikalar arasındaki karşılıklı bağlantılara ilgi duyduğu görülmektedir. Bu konuda yararlanılmış olduğu eserler, orijinal kaynaklar olmayıp, Urquarth'ın çeşitli yayınları ve özellikle ilerde ele alacağımız **Portfolio**'sudur. Rusya'ya karşı olan yazılar ve Palmerston'un fikirleri Marx'ın daha sonra açıkladığı gibi kesin bir kanaat edinmesine yetmemişlerse de, bu incelemeleri yapmasına sebep olmuşlardır. Bundan ötürü, Urquarth'ın Marx üzerindeki etkisi inceden inceye ortaya çıkarılmak isteniyorsa, bu etkiyi Şark Meselesi ile ilgili olarak yazdığı makalelerde değil (çünkü bu makalelerde Urquarth'ın «saçmalarını» kıyasıya eleştirmektedir), Palmers-ton ve Rus dış politikası üzerindeki çalışmalarında aramalıdır.

Şimdi, açıklanması gereken bazı özellikleri kapsadıkları ölçüde, bu kitapta yer almış olan makaleleri gözden geçirelim.

TÜRKİYEDE MİLLİYETLER. — Bu makale Şark Meselesi'nde (Eastern Question), ilk bölüm olarak yayınlanmıştır. **Tribune**'deki ¹ başlığı şudur: «İngiliz Politikası. Disraeli. Mülteciler. Mazzini Londra'da.» İlk Almanca metin, **Neue Zeit**'da (XV, 2) yayınlanmıştır. Marx, makalenin başlangıcında, Disraeli'nin, muhafazakâr parti başkanlığından vazgeçtiğini ve bu davranışın o zamanki siyasî gurupların (partilerin) tarihi açısından en önemli olay olduğunu söylüyor: «Disraeli'nin vurgunculardan ve toprak sahiplerin-

¹. Amerika'da yayımlanan ilerici gazete. Marx, bu gazeteye makaleler yazıyordu.

den kurtulmasına sevinmek gerek. Aristokrasiyi küçüm-
sediği, burjuvaziden nefret ettiği ve halkı sevmediği ileri
sürülen bu adam hakkındaki fikrimiz ne olursa olsun, Par-
lamento'da onun kadar kabiliyetli bir başkasının bulunma-
dığını kabul etmek zorundayız. Karakterindeki elastikiyet,
toplumun değişen ihtiyaçlarına uymasını sağlamaktadır.»
Marx aynı konuyu, Engels'e yazmış olduğu 22 Mart 1833
tarihli mektupta ele alıyor. Greville'in hatıralarında aynı
şekilde anlatılan ve Disraeli'nin hayatını son olarak yaz-
mış bulunan Monypenny'nin eserinde görülen söylenti
doğru çıkmamaktadır. Duncombe'un bu eski arkadaşına ve
Genç İngiltere'nin en parlak temsilcisi olan **Sybil** yazarına
(Marx ve Liebknecht bu sempatiye katıldıklarını gösteriyor-
lar), Anayasacıların bağladığı ümitler kısa zamanda ve ke-
sin bir şekilde boşa çıkmıştı.

Engels'in bu verileri nereden toplamış olduğunu bu-
gün kesin olarak belirlemek imkânsızdır. Yukarda bu kay-
naklardan birkaçının sözünü ettik. Engels'in, bütün inan-
cıyla katıldığı bir varsayıma yani «Fallmerayer'in varsayı-
mına» gelince, bugün bu varsayımın herkes tarafından red-
dedilmiş olduğunu biliyoruz. Yeni - Rum ırkında, Slavların
ancak «bir damla kanının» bulunduğu söyleniyor. Ya da
Krek gibi bazı yazarlar, bugünün Rumlarında Slav kanı-
nın önemli bir ölçüde bulunduğunu iddia ediyor. («Bu
birleşmede, Yunanlılara, önemli bir miktarda Slav kanının
aşılınmış olduğu bellidir. Yunan hayranları, bir gerçek ol-
masına rağmen bunu kabul etmemektedirler.» (Introduction
à l'histoire de la littérature Slave. Graz. 1887, 506.)

English Historical Review, bu bölümün bazı etnogra-
fik verilerinin doğru olmadığı üzerinde durmuştur. Nite-
kim, Engels Katolik Arnavutları unutmuştur. Ama kaynak-
ların yetersizliğinden ötürü düzeltilmiş olan bu küçük hata-
ları, burada birer birer düzeltmek faydasızdır. Liebknecht'
in, Engels'ten tevarüs ederek Karadağlılara karşı gösterdiği

sınırsız antipatiyi de, hürriyete âşık olan bu dağlıların Bal-kan yarımadasında oynamaktan geri kalmadıkları tarihî rol- de aramak gerekir. Onların, durmadan tekrarladıkları yağ- macılıklarında, «kardeşleri olan Slav» Hıristiyanları Müs- lümanlardan fark gözetmeksizin soymaları ve kısacası birer «koyun hırsız» olmaları, buldukları medeniyet seviyesi- nin dile gelmesinden başka bir şey değildir.

LONDRA BASINI. — Bu makale, **Eastern Question**'da ikinci bölüm olarak yer almıştır. Bu bölümde, **Courrier de Marseille**'den alınmış olan uzun bir parçayı bir yana bıraktık. Marx'ın yapmış olduğu eleştirmeyi, Layard'ın, bir yıl sonra Avam Kamarasında söylediği bir nutukla karşılaştırmak ilgi çekicidir. Layard, bu nutukta, Times'in, kabineden almış olduğu bilgiyi kullanarak yayın yaptığını ispat etmişti. Bu konuda, «Savaş Üzerine Tartışmalar» adlı makaleye bakılmalıdır. Napolyon ile İngiliz büyükelçisi Lord Stratford arasındaki müzakereler, büyük elçi İstanbul'dan döndüğü ve Paris'ten geçtiği 10 Mayıs 1853 tarihinde yapılmıştı. Napolyon, büyükelçiye, kutsal yerlerden sırf din adamlarına hoş görünmek için söz açtığını ve taviz vermeğe hazır bulunduğunu açıklamıştı. (Bu konu, Stratford'un daha sonra yayınlanmış olan biyografisinde kendisi tarafından tefferuatıyla ele alınmıştır. Stanley-Pool, II, 236-240). Viyana'nın eski büyükelçisi La Cour, İstanbul'a meslekdaşı ile aynı zamanda varmıştı. Türkler'in ayak diremesini Stratford'un istediğinden daha fazla teşvik etmiş daha sonra, Avusturya büyükelçisi Von Bruck gibi, barışçı bir politika gütmüş; Kasım ayında da görevinden alınmıştı. Aslında, hükümetinin döneke politikasının kurbanı olmuştu. (F. Bapst, Les Origines de la guerre de Crimée, Paris, 1912, 464-465)

TÜRKİYEDEKİ GERÇEK ANLAŞMAZLIK, TÜRK MESELESİ- **Eastern Question**'ın üçüncü ve dördüncü bölümleri

olarak yayınlanan bu makaleler, ilk olarak **Deutsche Worte'** de (E. Pernestorger, 1848, Ocak Ayı, Çeviren : Fr. Adler, Başlığı: **Zur Orientfrage**) Almanca olarak basılmıştır. Her iki makaleyi de Engels yazmıştır. 22 Mart 1853'de yazılan mektuptan anlaşıldığına göre, Türkiye'deki İngiliz ticaretiyle ilgili veriler, Marx tarafından sağlanmıştı. İkinci makaledeki bazı bölümlerin, Engels'in mektubunda kelime kelime mevcut olduğunu daha önce söyledik. Engels, kırk yıl sonra yazmış olduğu bir makalesinde (**Das auswärtige Politik des russischen Zarentums** «Neue Zeit. 1890»). Urquarth'ın fikirlerini eleştirdiği görüş noktasını yeniden ele almaktadır.

«Gerçekten de, tıpkı bütün öteki doğu egemenlikleri gibi, Türk egemenliği de, kapitalist bir toplumla uzlaştırılmayacak bir şeydir; çünkü, elde edilen artık-değeri zorba-valilerin ve gözü doymaz paşaların pençesinden kurtarmak imkânsızdır; burada, burjuva mülkiyetinin ilk temel şartını, yani tüccarın ve malının (mülkiyetinin) emniyet altında bulunması halini görmüyoruz.» Ama almanca metinde Engels'in Urquarth hakkındaki genel düşünceleri yer almıyor. Bu düşünceleri, İngiliz sosyalist organı **Time**'da, İngiliz okurları için Engels'in yeniden ele aldığını görüyoruz:

«İngiltere'de, Urquarth'ın adını zikretmeden, Rus dış politikası hakkında yazmak imkânsızdır. Urquarth, elli yıl boyunca, vatandaşlarına, Rus diplomasisinin yolları, vasıtaları ve amaçları hakkında objektif bilgiler vermek için canla başla çalıştı. Konusunda üstad olduğu halde, tahammül edilmez ve cansıkıcı bir ihtiyar gibi alaya alındı. Tatsız ama çok önemli işlerle uğraşanlara, darkafalılar böyle ad takarlar. Urquarth eski okula mensup bir Tory'ydi ve o güne kadar Ruslara gerçek bir direnme göstermiş olanların Tory'ler olduğu da biliniyordu. Oysa liberallerin İngiltere'de olduğu gibi dışarda da (Kıta üzerindeki bütün devrimci hareket-

ler de dahil) bu devletin daha kuvvetlenmesine yarayan faaliyetlerden başka şey gösteremedikleri bilinmektedir. Bundan ötürü, Rusların saldırganlıklarına karşı gelebilmek için her şeyden önce bir Tory (hiç olmazsa bir Türk) olmak gerektiğine ve bundan dolayı bütün liberallerin ve devrimcilerin, bilerek ya da bilmeyerek, Rus politikasının bir aleti olduğuna inanıyordu.

«Rus politikasından başka bir şeyle meşgul olmadığı için, bu politikayı, modern tarihin biricik kuvveti olarak gördü ve bütün öteki devletlerin, Rus diplomasisinin havasına uymak zorunda bulduklarını düşündü. Bundan ötürü, Türkiye'nin mübalağa ettiği direnmesi olmasa Rusların, bu güne kadar İstanbul'u çoktan ele geçirmiş olacaklarını düşündü. Fransız devriminden sonraki dünya tarihini, Rusya ile Türkiye arasında cereyan eden ve öteki devletlerin pasif bir şekilde katıldıkları bir satranç partisi olarak gören Urquarth, kendisini Doğunun peygamberi gibi ortaya koymak zorunda kaldı. Açık bir dille konuşmuyor ve herkesin bilmediği olaylara değinerek kapalı ve gizli bir ağız kullanıyordu. Anlaşılmaz teoriler ileri sürüyor ve İngiliz diplomasisinin Ruslar karşısında yenilgiye uğramasının önüne geçmek için, bakanların itham edilmeleri ve hükümetin yerine bir özel Konsey'in konulması gerektiğini savunuyordu. Urquarth, meziyet sahibi bir kimseydi ve üstelik eski okula mensup bir İngilizin en güzel örneğiydi. Ama Rus diplomatlarının da şu sözü söylemekte hakları vardır: «M. Urquarth mevcut olmasaydı, yerine bir başkasını yaratmak gerekirdi.»

Engels, 1853'de, Büyük Petro'nun olduğu ileri sürülen bir vasiyetnameden tarihî belge olarak söz etmiş (bu kanaat 1890 yılına kadar sosyal - demokratlar tarafından tekrarlanıp durmuştur) ama 1890'da, bunu, «bir tilmizin eseri» olarak tavsif etmiştir. Gerçekten de bu düzmece bir yazıydı ve On Sekizinci Yüzyıldan sonra kendini açıkça

belli eden Rus politikasının genel eğilimlerini bir özet olarak ele alıp açıklayan bir Fransız diplomatının eseri idi.

TÜRKİYE VE RUSYA. - Bu makale, **Eastern Question**'ın beşinci bölümüdür. Başlık, Danimarka, İngiliz borçları ve Hindistan yönetimi konularını ele alan makalenin bir bölümünü ilgilendirmektedir.

İNGİLİZ VE FRANSIZ DONANMASI. - **Eastern Question**'ın yedinci bölümü. Açıklamaların başında, Engels'in, J. Mac Neil'den yararlandığını söylemiştik. Bölümün bazı yerleri, Neil'in eserinden olduğu gibi alınmıştır. Bu parçayı Fransızca çevirisinden (**Progrés et position actuelle de la Russie en Orient**, Paris, 1836) alarak veriyoruz:

«Petro, Türkiye'nin yıkıntıları üzerinde yükselmeyi amaç edinmişti. Katerina, özel olarak yetiştirilmiş ve kendisine özel bir ad verilmiş olan torununun hükümranlığı altında İstanbul'da bir Rum İmparatorluğu kurulması ve Türkiye'nin parçalanması konusunda, Avusturya'yı ikna etmiş ve Fransa'yı bu işe katılmaya çağırmıştı. Daha ihtiyatlı olan Nikola, Türkiye'nin yalnız Rusya himayesine verilmesini istemekle yetindi. Rusya'nın, Polonya'yı, Letonya'yı, Gürcüstan'ı, Mingrelie'yi, Çerkes ve Kafkas kabilelerini himayesi altına almış olduğunu unutmayan Avrupa, Türkiye'nin, İmparatora, bu ülkeyi korkunç himayesi altına almakla tehdit etmesi için ne gibi bir hakarete bulunduğunu öğrenmek hakkına sahiptir.» (S. 73 - 74) Bu eserde, Rusya'nın genişleme politikası ile ilgili bütün verileri bulmak da mümkündür. «Rusya'nın İsveç topraklarından elde ettiği yer, bu kırallığa geri kalan bütün topraklardan daha geniştir.... kısacası, Rusya'nın, 1772'den bu yana, 64 yıl içinde elde etmiş olduğu yerler, bu çağdan önce Avrupa'da, bu İmparatorluğun sınırları içinde bulunan yerlerden daha büyük ve önemlidir.» (S. 209 - 210) Marx, Mac Neil'in söylediklerini

aynen yazmakta ve son altmış dört yıl içinde demektedir. Oysa, aradan on sekiz yıl geçmiş olduğunu unutmaktadır. Üstelik bu yıllar süresince, «genişleme» daha da büyük çapta gerçekleşmiştir. Aslında, Rusya'nın Asya'da enerjik bir şekilde ilerleyişi, 1836 yılında başlamış ve İran'da olduğu gibi Afganistan'da da iki devletin çatışmasına yol açmıştır. Bu durum, İngiltere ile Rusya'nın müştereken hareket ederek, 1840 yılında, bu çatışmayı yatıştırmalarına ve hatta bir yakınlaşmanın doğmasına yol açmalarına sebep olmuştu. Ama, 1836 ile 1853 yılları arasında, genişleme hareketi, Kafkasya'da aynı enerjik tutumla uygulanmıştı.

RUS BLÖFÜ. - **Eastern Question**'ın sekizinci bölümü olan bu yazıda, Marx, bizim almadığımız cümlelerde, Gladston hakkında yapmış olduğu eleştirmenin doğrulanmış olduğu hakkında yeni deliller ileri sürmektedir. «Marx'ın sık sık gördüğü, iyi haber alan Rus aristokratları hakkında» şu incelememe bakınız: **Marx und seine russischen Bekannten in den vierziger Jahren.** (**Neue Zeit**, XXXI, 715 - 721 ve 757 - 766) Marx mektubunda, Engels'in daha önceki makalelerinde işlemiş olduğu dil sürçmesini tekrar ediyor. 1853 yılında Urquarth Parlamento üyesi değildi. Çünkü, 1852 yılında, seçimleri kaybetmişti. Marx'ın **Journal des Débats**'ya başvurarak geliştirdiği fikirlerini, Engels'e yazmış olduğu 1 Haziran tarihli mektubunda buluyoruz: «Evvelki gün **Journal des Débats**, Rusya'nın küstah davranışının gerçek sebeplerini açıkladı. Bu gazete şöyle diyor: Kıta, Rus tehlikesi karşısında, ya bağımsızlığını açığa vurmaya ya da savaşa hazır olmak zorundadır. O zaman da «toplumsal devrimle» karşı karşıya kalır. Zavallı **Débats**, bir tek şeyi unutuyor. unuttuğu şey, Rusya'nın devrimden en az M. Bertin kadar korktuğu ve bu arada yapılan en büyük numaranın, komşudan daha az korkuyor gibi görünmek olduğudur. Ama İngiltere ve Fransa (özellikle resmi erkân) öylesine zavallı ki, Nikola, eğer ayak dilerse, her istediğini gerçekleştirebilir.»

TÜRKİYE VE RUSYA - RUSYA'NIN TÜRKİYE POLİTİKASI.

SI. - *Eastern Question*'ın X., ve XI. bölümleri. *Tribune*'da, ilk yazı, vergiler, gazeteler ve Parlamento'da görülen ah-lâksızlık ile ilgili tefarruatı ihtiva etmektedir. İkinci yazıda ise, grevci hareketin inceden inceye ele alındığı görülüyor. Her iki bölümde de Marx'ın açıkladığı tarihî benzerliklerde ve yaptığı özetlerde, Urquarth'ın yayınladığı ünlü tarih dergisi yani **Portofilo** kaynak olarak alınmıştır. Engels bu konuda şöyle yazıyor: «Çok önemli bir olay Rus diplomasisini şaşkına çevirdi : Büyük Dük Constantin, 29 Kasım 1830'da, ayaklanmış olan Polonyalıların elinden kurtulmak için kaçmak zorunda kaldığı zaman, bütün diplomatik belgeleri, ayaklananların eline geçti. Bunlar arasında, Dışişleri başkanlığının bütün talimatının orijinaleri ve büyükelçinin gönderdiği talimatın bütün resmî kopyaları vardı. Böylece, Rus politikasının, 1825 ile 1830 arasında göstermiş olduğu faaliyet çırcıplak ortaya çıktı. Polonya hükümeti, bu belgeleri, İngiltere'ye ve Fransa'ya Kont Zamoiski aracılığıyla aktardı, ve bu belgeler, İngiliz kiralı dördüncü Guillaume'un teşvikiyle, Urquarth tarafından, 1834 yılında **Portfolio**'da yayınlandı. Bu **Portfolio** önemli bir kaynak olarak kalmaktadır. Özellikle, Çarlığın, Batı milletlerini birbirlerine karşı kışkırtarak aralarında yaratılan bu ayrılıklara dayanıp hepsini egemenlik altına almasını sağlayacak dalavereleri nasıl çevirdiğini gösteren apaçık bir belgedir.» (**Die auswärtige Lage des russischen Zarentums.**)

Sözügeçen bu belge koleksiyonunun bugün ancak tarihî bir değeri vardır. Ama 1836'da, bu belgeler, bütün Avrupa'da büyük bir heyecan yaratmışlardı. İngiliz Dışişleri başkanlığının bu yayını desteklediğine inanılmasını gerektiren sebepler vardı. İlerde göreceğimiz gibi, o sırada kabine başkanlığını yapan Palmerston, daha sonra, bu sorumluluktan kurtulabilmek için bir hayli zorluk çekmişti. Bu yayın, Rus Doğu politikasının en büyük zaferini kazanmasından, Hün-

kâr İskelesi antlaşmasını imzalamasından, Münchengratz ve Berlin anlaşmalarını sonuçlandırmasından sonra yapılmıştı. Bu sırada, Rusya, birkaç yıl önce, Türkiye'yi destekleyerek kendisi ile adam akıllı arası açılmış olan Avusturya'ya yaklaşmış ve Kutsal İttifakın yeniden merkezi haline gelmişti. Bundan ötürü, Rus arşivlerinden edinilen bilgilerle bu dostluğu bozmak ve Alman kamuoyunun dikkatini Rusların, Alman devletlerinin içişlerine nasıl karıştığı konusuna çekmek çok önemliydi. Nitekim **Portfolio**'nun gözönünde tuttuğu amaç da buydu. Rus kançılıryasının bu belgelerinden başka, **Portfolio**'da, özellikle Almanya'yı ilgilendiren belgeler ve mektuplaşmalar da yer alıyordu. Germanicus Windex ve Banks adları ile yazılar yazan tanınmış Alman gazetecisi Chr. F. Wurm, daha sonra Şark Meselesinin tarihi ile ilgili bir eser kaleme almış ve Doğudaki Alman ticaretinin ateşli bir savunucusu kesilmişti. Bu yazar, **Portfolio**'ya, Hamburg'dan yazılar gönderiyordu. «Avrupa'da ilk olarak büyük bir şaşkınlık doğurmuş olan bu yayınlar»a Almanya'da dikkati ilk çekenlerden biri, Ranke olmuştur. Ranke, **Portfolio**'da yayınlanan belgeleri görünce, büyük Batı devletleri ittifaklarının ve özellikle Avusturya ile Rusya'nın ittifakının, bu ittifakları doğuran menfaatlerden daha kuvvetli olmadıkları hakkında kesin deliller elde ettiğini düşünmüştü. Prusya ile Rusya arasındaki ticarî çatışma da yine 1836 yılında kendini göstermişti. Her iki ülkenin diplomatları da bu çatışmayı maskeleyemeye çalışıyorlardı. Ama, çatışma, tebebbüsçü kapitalizm ile düzen menfaatlerinin arasında bir uzlaşma yapmanın ne kadar güç olduğunu yeniden ortaya koyuyordu.

Portfolio, Rusya'nın bütün hasımlarına, Rus diplomasisinin bütün gizli amaçlarını bir hedef tahtası haline sokmak imkânını veriyordu. Rus diplomatlarının, herkesin arasında büyük övgüyle karşıladıkları yardımları, yani Avrupa düzeninin yaptığı yardımları, yalnız kaldıkları zaman

nasıl ele aldıkları zevkle okunuyordu. «Metternich, son Rus-Türk savaşı sırasında, göstermiş olduğu şekli muhalefetin, açığa vurulması karşısında müşkül bir durumda kalmıştı. Pozzo di Borgo'nun, **Portfolio**'da yayınlanan «skandal» dolu raporlarını reddetmek için, kendisini temize çıkaracak uzun bir muhtırayı, destekleyici belgeleriyle birlikte Petersbourg'a göndermişti. Çar kendisine' bütün bu hikâyelerin, artık sözü edilmemesi gereken kötü bir dönemle ilgili olduğunu' bildirmişti. Ama inkâr edilmeyecek bir gerçek vardı ortada. **Portfolio**'nun yayınladığı bu ve buna benzer belgeler, 'muhafazakâr İttifakı büyük bir tehlikeyle yüzyüze bırakıyordu'» A. Stern. Geschihte Europas 1815 - 1817. V. 371, 372.)

Marx, kaynaklarını belirtmiyor, ama makalelerinde, «skandal dolu raporlar»ı (Pozzo Di Borgo'nun 26 Kasım ve 14 Aralık 1828 tarihli talimatları ve Lieven'in 13 Haziran 1829 tarihli talimatı) söz konusu ettiği bellidir. Açıklamalarında sözünü ettiği öteki bilgiler de **Portfolio**'dan alınmıştır. ¹

TÜRK - RUS ANLAŞMAZLIĞI. — Hindistan meselesini inceleyen son bölümü buraya almadık. Avusturya'nın o sıralarda Rusya ile tam bir fikir birliği halinde hareket ettiği inancını, bütün çağdaşları gibi Marx da benimsemiş bulunuyordu. Rus büyükelçisinin eniştesi olan Buol'un Rus menfaatlerini gözettiği, Gréville'in bize naklettiğine göre, o devirde son derece yaygın bir kanaatti. Ama aynı zamanda, mutlakiyetçi Avusturya'nın bağrında da, çeşitli eğilimler durmadan çatışmaktaydı. Ayrıca, Buol'un da bir gün ken-

¹ **Bakınız :** The Portfolio or a collection of State Papers, illustrative of the history of our times, London, 1836, I, 171 - 186., 341 - 366, 407 - 477, II, 123 - 153, 207, - 230. Fransızca ve Almanca çevirileri vardır.

di ağzıyla dediği gibi, Avusturya tarafından Rusya'ya verilen tavizlerin kesin bir sınırı bulunduğunu anlamak için, coğrafya haritasına şöyle bir göz atmak yeterliydi. Ve bu sınır, Viyana hükümetinin tüm itirazlarına rağmen, Nikola Tuna prensipliklerini işgal ettiği zedelenmişti. Kayın biraderinin Buol hakkındaki fikrine gelince, Gerlach'ın 15 Kasım 1854 tarihli bir mektubundan aldığımız şu cümle, bu konuda bize yardımcı olabilir: «Kayın biraderim Buol, politika açısından hiç bir işe yaramaz. Herhangi bir savaştan da korkar ama, Rusya ile savaşmaktan korktuğundan çok daha fazla Fransa ile savaşmaktan korkar.»

Bu «anti - Rus» politika, nizam menfaatlerinin, iktisadî veya siyasî çok daha önemli menfaatlerle çatışma haline girdiği bütün öteki meselelerde Buol ile İstanbul'daki büyükelçisi Bruck'un en az Rus hükümeti kadar kabaca davranmasına ve bir Macar mültecisini yakalamak zevki için kıyametleri koparmasına engel değildi. Nitekim, Marx'ın zikrettiği Macar Koszta meselesinde de böyle olmuştur. O devirde Koszta meselesi Avrupa ve Amerika'da büyük yankılar uyandırmıştı. Söz konusu mülteci, Birleşik - Devletler tebası olmadığı halde, İzmir'deki Amerikan konsolosunu Offrey'in himayesini talep etti ve konsolos da bunun üzerine, Koszta'nın derhal serbest bırakılmasını Avusturya büyükelçisinden istedi. Bruck'un bu talebi iki kere üstüste reddetmesi üzerine kaptan Ingraham, Koszta'nın hapis bulunduğu Avusturya gemisini batırmakla tehdit ederek, 2 Temmuz 1853 günü Macar mültecisinin serbest bırakılmasını sağladı. Bu küstahça müdahale bütün muhafazakâr basın tarafından protesto edilmesine rağmen, Ingraham bir anda bütün Birleşik - Devletler'in popüler adamı haline gelmişti. Öyle ki, **Tribune** bile, Avusturya gemisini gerçekten batırılmış olsaydı dahi Ingraham'ın önümüzdeki seçimlerde Cumhurbaşkanlığına getirilmekten gayri hiç bir tehlikeyle karşılaşmayacağını yazıyordu. Ve işin sonunda bütün bu

hikâye, Avusturya hükümetinin rezil olmasıyla kapandı.

Halifax'ta yapılan ve Jones'ın halkı savaşa davet ettiği barış toplantısı hakkında Marx tarafından gazeteye verilen haberin gazete yazı kurulunca iyiden iyiye budanmış olması pek mümkündür. Gazetede yayınlanan kadarıyla bu haber Jones'ı mutaassıp ve her ne pahasına olursa olsun savaş taraflısı bir kimse halinde tanıtmak bakımından bizi hataya sürüklemektedir. Burada esas olan, tıpkı Marx gibi Şartistlerin şefinin de, Cobden türünden Manchester takımı mensuplarının, barış arzularını temellendirme tarzları için tiksinti dolu sözler sarfettiğidir. Çünkü, Cobden ve Bright tarafından yönetilen sanayi burjuvazisinin tavrında apaçık bir çelişme vardı: Bunlar bir yandan, pamuk sanayiinde çalışan grevci işçilere karşı en sert tedbirleri alırken, öte yandan da, barış için yaptıkları propagandaya bellibaşlı temel olarak Nikola'daki barış aşkını göstermekteydiler. Tıpkı birkaç ay önce de Napolyon'un iyi niyetlerinden söz ettikleri gibi. Bucher'yi dinleyelim: «Serbest mübadelecilerin despotizme karşı bir zaafı vardır. Büyük bir ihtimalle bu zaaf despotizmin kurnazlık yoluyla aldatılıp gerektiğinde yok edilebileceği inancından doğar. Yoksa serbest mübadeleciler, III. Napolyon'un o ünlü «Hürriyet, yaratılan esere giydirilen bir taçtır.» sözüne gerçekten inanıyorlar mı? Napolyon'un veya herhangi bir başka despotun, sürüsünü iyice besledikten sonra tutup da bu sürüye günün birinde kendiliğinden hürriyeti armağan edeceğini ve bir emekli maaşıyla yetineceğini veya kendini Etna dağının kraterinden içeri atacağını mı sanıyorlar? Bu noktayı, kendi kendilerine nasıl açıkladıkları, doğrusu merakla değer. Muhakkak olan, bu üstadların gerek Fransız imparatoruna gerekse bütün Rusyaların Çarına karşı gerçekten derin bir tapınma duygusu besledikleri ve dinlerinin bu iki kaba tanrısı şimdi kendi aralarında uyuşmazlığa düştü diye kederlendikleridir. Daha fazla tefarruat arayanlar, Cobden'in nutuklarına

bakabilirler: Petersburg'da mürebbiyelik yapan İngiliz kızlarının gördükleri iyi muamele ile Beyoğlu caddesindeki kaldırımların kötü bakımı karşılaştırılmakta ve şu mantıkî sonuca varılmaktadır: Ruslar İstanbul'a!»

People's Paper'da Jones, barışla ilgili meselelerde son kararın daima oligarşik kliklerin veya Asyalı despotların elinde olduğu bir devirde barış için hakem kurulları tesis edilmesini isteyen bu burjuva ikiyüzlülüğünü durmadan kırbaçlamıştır. Cobden'in yeni barış propagandasına karşı Jones, «Barış lehinde yeni propaganda» isimli makalesi (9 Temmuz 1853) ve Halifax nutkuyla cevap verecektir. Bununla ilgili olarak, **People's Paper**'de (Halifax'ta muhteşem bir miting. - Manchester barışçıları bozguna uğradı. 16 Temmuz 1853) başlığı altında şu satırları buluyoruz: «Bütün tefeciler bugün barış diye çığlık atıyor. Kurbanını haklayan kaatilin çığılığı da barış (Kanlı hükümet darbesinden sonra: İmparatorluk demek barış demektir, diyen Napolyon'a telmih) ... Şeytanın üç pençesi (Avusturya, Rusya, Prusya) Polonya'yı üç kere parçalayıp katlettiği ve yağmaladığı vakit de barıştı bunun adı. Ve Rusya 160.000 hayduduyla Macaristan'a saldırıp zaptettiği vakit de barıştı!»

Jones tarafından Halifax toplantısına sunulan teklif şuydu:

«Savaşın, insanlık dostları ve özellikle de Hıristiyanlar tarafından her ne pahasına olursa olsun sakınılması gereken bir felâket olduğunu;

Halk kitlelerinin Devlet yönetiminde söz sahibi olmadığı şu anda, teklif olunan hakemlik müessesesinin zorbaların elinde bir müesese olmaktan kurtulamayacağını;

Bütün kıtayı kaplayan despot saldırılarının İngiltere'nin silâhlı bir müdahalesini gerekli kıldığını;

Göz önüne alan miting, şunları ilân eder:

İngiliz gücünün enerjik davranışını önlemeğe yönelen, Rusya'nın aklına eseni yapabileceği kanısına saplanmasına

yol açan ve böylece de, saldırgan Rus politikasını destekleyen her hareket, insanlığın en yüksek çıkarlarıyla çelişme halindedir;

Zorbalar, hürriyete karşı giriştikleri saldırılara hiç bir zaman son vermeyeceklerine göre, Rusya'nın iyice hazırlanmasına müsaade edildikten sonra girişeceği saldırıları önlemek, nispeten zayıf olduğu şu sırada önlemekten çok daha fazla kan ve paraya mal olacaktır;

Ayrıca, barışı sağlamanın en iyi çaresi, zorbaları silâhsız hale getirmektir; adil bir hakemlik müessesesinin üzerine kurulabileceği tek temel de, barışın ele geçirilmesidir. Gücü gittikçe artan Rusya tarafından halkların yeniden köleleştirilmesinin önlenmesi ancak böylece mümkündür.»

Bu karar sureti, bir sosyalist bildiri olmak bakımından, daha şu yakın zamanlara kadar ne denli acaip gelmiş olursa olsun, ve her şeyden önce barış isteyen Cobden'e karşı savrulan şiddetli hücumlara rağmen, ters anlaşılmağa elverişli değildir. Sonra unutmayalım ki, Şartistlerin sosyal - demokratlıkla hiç bir ilgisi yoktu ve Rusya da, Asya despotizminin fetihçi eğilimlerine karşı çıkabilecek güçte bir muhalefetin henüz kurulmamış olduğu geri bir memleketti.

O devirden sonra öğrenmiş olduğumuz ve Batılı büyük Devletlerden çok Rusya'daki kaynaklardan gelen belgelerin durmadan teyit ettiği bir olay daha var: Koalisyon hükümetinin kararsız tavrı, Londra'daki Rus büyükelçisinin, Türkler gibi bir ayak takımı için (Aberdeen, daha da ağır ifadeler kullanmaktaydı) «Rusya gibi muhafazakâr bir Devlete» resmî İngiltere'nin hiç bir zaman savaş ilân etmeyeceği, İngiliz «dükkâncılar»ının (Cobden ve şürekâsı) Çarı sonuna kadar desteklediği ve, Rusya gibi dev bir pazarı kaybetmemek endişesiyle, her ne pahasına olursa olsun barış fikri için mücadele ve müdahale edecekleri şeklindeki raporları, bütün öteki sebeplerle birleşerek çatışmayı hazırla-

maktaydı Rus çarı bu fikirlerle beslenerek, savaşa doğru her geçen gün biraz daha kayıyordu. Ve nihayet öyle bir an geldi ki, sözde «millî gurur» hiç kimsenin geri çekilmesine izin vermedi ve savaş, «hiç kimsenin istemediği savaş», koptu.

RUSYA VE BATILI BÜYÜK DEVLETLER. — Mektubun, Parlamento olaylarıyla veya Hindistan meselesiyle ilgili kısmını burada vermedik. Marx'ın Şark meselesiyle ilgili olarak bu mektupta verdiği kısa özetten de (ki bu mektup **Tribune**'de kendi imzasıyla çıkmıştır) en açık ve kesin biçimde anlaşılacağı gibi, Marx ve Engels'in fikirleriyle Urquhart'inkiler arasında büyük bir uyuşmazlık mevcuttur. Marx'ın, Batılı büyük Devletler politikasının halk kitlelerinde büyük bir memnunsuzluk yaratacağı şeklindeki umudunda ne kadar haklı olduğu derhal anlaşıldı. İngiliz ve Fransız hükümetleri, içindeki «büyük kitle»ye karşı «prestij»lerini koruyabilmek için, aynı «prestij»i Rusya'ya karşı da savunmak zorunda kaldılar. Marx'ın o zamanki İngiliz basınından yaptığı aktarmalar, resmî hükümet çevrelerinin görüşünü sadık biçimde yansıtmaktadır. Gerçekten de, bu çevrelerde, «Avrupa'da bugün insanların ne kadar kolayca kışkırtılabileceğini» hiç hesaba katmayan ve Fransa ile İngiltere'deki hâkim sınıfların memleket içinde karşılaştıkları güçlükleri katiyen kaale almayan Nikola'ya karşı gittikçe büyüyen bir öfke uyanmaktaydı ve Çara, «Viyana notası»ndakinden daha fazla bir kolaylık göstermeleri son derece güçtü.

RUSYA'NIN GELENEKSEL POLİTİKASI. — Koalisyon hükümetinin malî fiyaskosu ve bir arabacılar grevi hakkındaki kısa bölümleri vermedik. Baron Thugut'un, Küçük Kaynarca antlaşmasının imzasını izleyen devre ait fikirleri ise, olduğu gibi, Hammer tarihinin VIII. cildinde bulunmaktadır. Avusturya büyükelçisi, Eflâk ile Buğdan'ın Rusya ta-

rafından kendilerine terkedileceğini söyleyerek hükümetini avutmaktaydı ve gene büyükelçiye göre, «şu anki Rus savaşı, hiç şüphesiz ki, Tuna kıyılarındaki son savaş» olacaktı! Avusturya'nın 1774'ten bu yana güttüğü Şark politikasının tarihini yazan A. Beer de aynı raporu zikretmektedir. Tabii baronun «Devlet adamı olarak değeri»ni şüpheye düşürmemek amacı ile birtakım değişiklikler yaparak. Oysa bu «değer», tarih tarafından defalarca yalanlanmıştır.

Eski Rus tarihi hakkındaki görüşlerse, Marx'ın, ilerde dokunacağımız daha sonraki bir çalışmasında tamamlanmış ve düzeltilmiş bulunmaktadır. Bu çalışmada Marx, okuduğunuz makalede söylediklerinin tam tersini beyanla, görüşteki benzerliğe rağmen ilk Ruriklerin politikasının bugünkü Rus politikasından tamamen farklı olduğunu ileri sürmektedir. «Çabucak doğan genişleme arzusu, ustaca kurulmuş planların değil, Norman fetihlerinin ilkel teşkilâtının bir tabii sonucu olmuştur.» Rus politikasının, Marx'a göre olanca kuvvetini teşkil eden hedeflerindeki uygunluk daha sonraki bir tarihî gelişmenin ürünüdür. Ama Marx'ın, Rus politikasının Batı Avrupa halklarının tarihî genişlemesini anlamak konusunda muntazaman uğradığı başarısızlık şeklindeki fikri, hemen Kırım savaşı sırasında haklı çıkacaktır. Ayrıca, Rus diplomasisinin bütün öteki özellikleri gibi bu özellik de bir «millî vasıf» değil, tıpkı «Parlamento hokkabazlığı» gibi dar profesyonel zihniyetin, dolayısıyla da diplomasiyi genel bir üründür. Ve diplomasi, unutulmasın ki, oynadığı unsurlardan sadece, yeşil çuhalı yuvarlak masada dile gelenleri kavrayabilir.

LORDLAR KAMARASINDA VE AVAM KAMARASINDA TÜRK MESELESİ. — Eastern Question'da bazı küçük parçaları yayınlanmış olan 5 ve 12 Ağustos tarihli mektupları burada vermedik. Lordlar amarasıyla Avam Kamarasındaki müzakerelerde ifadesini bulan İngiliz kamuoyunun genel bir

tablosunu aramak için 16 ve 18 Ağustos tarihli mektuplara bakmak gerekir. Bu açıdan göz önüne alındığında bütün sübjektif karakterine rağmen Marx'ın bu makaleleri, sadece genel incelemelerde değil, diplomatik olaylarla Devlet adamları tarafından alınmış kararlardan başka hiçbir şeyle ilgilenmemeye devam eden spesyalize olmuş incelemelerde de boşuna arayacağımız bir olaylar yığını nakletmektedir. Parlamento içinde ve dışında karşıt çıkarlar arasında ortaya çıkan mücadele ihmal olunduğu takdirde, olayları, belli bir milletin Devlet adamlarındaki kurnazlık ve buna karşılık bir başka milletin Devlet adamlarındaki budalaca körlükten başka bir açıklama yolu kapatılıyor demektir. Ve İngiltere o devirde, dış politika meselelerinin Parlamentoda uzun uzadıya (ve bazı bakımlardan bugünkünden daha derinlemesine ve serbestçe) tartışıldığı tek Avrupa ülkesiydi. Marx'ın bu mektubunda çizdiği tablo, gerek hükümet içindeki gerekse muhalefet cephesindeki bütün eğilimleri açıkça vermektedir.

Mençikof heyetinin İstanbul'a gidişi ve Mençikof tarafından Bâbıâli'ye sunulan talepler hakkında çıkan söylentiler koalisyon hükümetini, 25 Nisan 1853 günü bazı açıklamalarda bulunmak zorunda bırakmıştı. Ve Clarendon, Mençikof'un yetkilerinin kutsal yerler meselesine intikal ettiğini çok iyi bildiği, hükümetin Fransız hükümetiyle tam bir fikir birliği halinde davrandığı ve Bâbıâli'nin bütünlüğünün hiç bir tehlikenin tehdidi altında bulunmadığı hususlarında teminat verdi. Clarendon'un elinde bir garanti vardı: Çarın sözü. Ama çok geçmeden, hükümetin bu iyimserliğiyle açıktan açığa çelişen haberler yayılmaya başladı ve 27 Mayıs günü muhalefet, Lordlar Kamarasında Malmesbury'nin, Avam Kamarasında da Disraeli'nin ağızıyla yeni birtakım sorular sordu. Clarendon bu soruları gene, dolaşan söylentilerin mübalağalı olduğunu ve hükümetin, bugün telgraf sayesinde eskisinden çok daha hızlı haber almakla birlikte, he-

nüz kesin bilgi verecek durumda bulunmadığını söyleyerek cevapladı. Russell'in Avam Kamarasında hükümet adına verdiği cevap da bir bu kadar kaçamaklıydı. Üç gün sonra da Mençikof'un ültimatının reddinden sonra İstanbul'u terketmiş olduğunda şüphe kalmayınca, muhalefet bu meseleyi yeniden gündeme aldırıldı ama, Clarendon ve Russell, cevap vermek için durumun henüz mevsimsiz olduğunu beyan ettiler. Bunun ardından da, Nesselrod'un notasıyla Tuna prensliklerinin işgali haberi geldi. Heyecan gittikçe artıyordu. Gündülmesi gereken politika konusunda kabinenin içinde fikir ayrılıkları bulunduğu, artık hiç kimsenin meçhulü değildi. Muhalefet ısrarla yeni açıklamalar talep ediyor ama hükümet durmadan geçiştiriyor veya, müzakerelerin devam etmekte oluşunun bu soruları cevaplandırmağa elvermediğini bildiriyordu. Kabine, meseleyi Meclislerin kapanışına kadar sürüncemede bırakmak ve Parlamentonun bir sonraki çalışma döneminin açılışında da, iyi sonuçlu olacağını umduğu diplomatik faaliyetini açıklamak tasarısında idi. İşte Viyana konferansı bu sırada çalışmalarına başlamıştı. İngiliz ve Fransız hükümetleri, «Viyana notası»nın Rusya'yı olduğu kadar Bâbiâli'yi de tatmin edeceğine inanmaktaydılar.

Ama «dış baskılar» o derece şiddetlendi ki, hükümet, açık bir cevap vermemekte daha fazla ayak direyemedi. İstanbul'dan gelen endişe verici haberler, Rus diplomatik gösterilerinin almış olduğu küstahça ton, Avrupa Borsalarını kaplayan çalkantı ve İngiliz hükümetinin akıl almaz «müsamaha»sı, memleketteki heyecanı son raddesine getirmişti. Nihayet muhalefet o kadar enerjik ve sert bir çıkışta bulundu ki, meselenin her iki Kamarada da bir genel görüşme halinde incelenmesine, hükümete rağmen, karar verildi.

Lordlar Kamarasında Malmesbury, Avam Kamarasında ise Disraeli'nin ağızından Tory muhalefeti, aslında, kabinenin içinde Palmerston ve Russell ve hatta Clarendon'un Aberdeen'e karşı savunmuş oldukları şeyi, yani Rusya kar-

şısında daha enerjik bir tavır takınılmasını ve Fransa ile olan ittifakın geliştirilmesini talep etmekten başka bir şey yapmıyorlardı. Tory'ler zaten işin başından beri; Rus çarına, diplomatik hesaplarında İngiltere ile Fransa arasında muhtemel bir uyuşmazlığa güvenmemesini anlatmış olmak şerefine kendilerine ait olduğunu iddia etmekteydiler. Ama bu, Malmesbury'nin Danimarka meselesinde Rusya'yı desteklemesine engel olmadı. İşin bu yanı söz konusu olunca o da tıpkı Aberdeen ve Palmerston gibi, Rus imparatorunun sadık bir «hizmetkâr»ından başka bir şey değildi. Ama, Malmesbury'nin, Rus çarının tavrını psikolojik bakımdan açıklama çabasıyla iyiden iyiye alay etmiş olan Marx, bir yıl sonra farkına vardı ki, 1844 muhtırasını çok iyi tanıyan Malmesbury, Aberdeen'in başkanlığında bir koalisyon hükümetinin İmparatorun kafasında uyandıracığı intibaları «psikolojik» olarak tahlil bakımından herkesten daha yetkilidir. Malmesbury'nin otuz yıl sonra yayınladığı hâtıratında (**Memoirs of an ex-minister, An autobiograph.** 1884. II. 121-122), 3 Haziran 1853 tarihli sayfada lord Aberdeen'in tavrını şöyle yorumlamış olduğunu görüyoruz: «Şu sırada lord Aberdeen'i etkisinde tutan durum, öyle sanıyorum ki, şudur: İmparator Nikola 1844'te İngiltere'ye geldiği vakit, o zaman başbakan olan sir Robert Peel, Welington dükü ve o sırada Dışişleri bakanı bulunan lord Aberdeen kendi aralarında anlaşarak İmparatora, Rusya'nın Rum dini ve mukaddes yerler üzerindeki son derece haklı himayesinin İngiltere tarafından ve Fransa'nın mütalâasını almaksızın destekleneceğini bildiren bir muhtıra yazıp imzaladılar. Lord Derby'nin başbakanlığındaki hükümet kurulduğunda ben önceleri, Brunnow'un bu hususta zaman zaman yaptığı, sonradan da, benim bu muhtıradan haberim olmadığını veya haberim yokmuş gibi görünmek istediğimi sezerek yapmaktan vaz geçtiği esrarengiz telmihleri anlayamamıştım. Bu muhtıra hazırlanıp verildiğinden beri, Avrupa'da durum baş-

tan başa değişmiş ve hatta altüst olmuştur. 1840'larda, Şark olayları İngiltere ile Fransa'nın arasını tamamen açmış olduğu gibi Napolyon da, Avrupa politikasının temel faktörlerinden biri olarak henüz mevcut değildi. Oysa Napolyon bugün Fransa imparatoru olmuş, Peel ile Wellington da ölmüş durumdalar. Ve o vakitki üç İngiliz Devlet adamından hayatta kalanının Başbakan bulunduğu şu sırada Nikola'nın, Türkiye'nin üzerine atılmak için Rusya tarafından sabırsızlıkla beklenen anın nihayet gelip çatmış olduğuna hükmetmesi mümkündür. İmparatorun sir Hamilton Seymour'la tehditkâr konuşmaları, lord Derby istifa ettikten sonra başladı; nitekim, Mençikof'un aşırı talepleri de aynı sıraya raslar. Çar, İngiltere'nin hiç bir zaman kendisine karşı Fransa ile ittifak etmeyeceğini sanmakta ve İçişlerindeki ağır ve ezici günlük çalışmanın Palmerston'u tamamıyla serseme çevirdiğini tasarlamaktadır.» Hatıratındaki şu son gözlem ve yukardaki satırların 3 Haziran 1853'te yazıldığı unutulmamalıdır- 1884'te asil lordun, eski notlarını baskıya vermeden önce, psikanaliz kabiliyetini daha da ortaya serebilmek amacıyla olacak, dikkatle gözden geçirip yeniden kaleme aldığını düşünsek yeridir. Her halü kârda asil lord, sağlam bir kaynağın başında bulunuyordu. Dışişleri bakanı olmak hasebiyle Palmerston da, muhtıranın muhtevasını herhalde iyice bilmekte ve Başbakanını Nikola'ya karşı olan tavrında bu derece mütereddit kılan sebepleri de kavramaktaydı. O da, tıpkı Malmesbury gibi, durumun artık değişmiş olduğu fikrindeydi ve gene tıpkı Malmesbury gibi, Rusya - Avusturya ittifakına en iyi denge unsuru olarak bir İngiliz - Fransız ittifakına en büyük değeri vermekteydi. Bütün görev arkadaşları gibi o da, Nikola'nın sir Hamilton Seymour'la görüşmelerinde İngiltere'ye yaptığı teklifler karşısında vicdanî bir öfke duymuyor ve 1844'te İngiltere'nin Rusya ile önceden anlaşmaktan başka hiç bir taahhüde girmemiş olduğunu düşünüyordu. İttifak kurulma-

dıkça, her iki taraf da davranışlarında serbest kalıyor demektir. Onunla Aberdeen arasındaki tek fark, Palmerston'un, Rusya ile olan diplomatik ilişkilerde daha enerjik bir dil kullanılmasını talep etmesinden ileri geliyordu. Bu görevi ise, Clarendon'la Stratford pekâlâ yükleniyorlar ve hatta bu sonuncusu, bazan Palmerston'un çizdiği sınırları bile aşıyordu. Ama dışarıya karşı, Parlâmentoda, en iyi sonucun kendisi tarafından öngörülen blöf politikasıyla elde edileceğine inanmış olduğu için, kabinenin politikasını savunuyordu. Ama, gazetesi **Morning Post** aracılığıyla da kamuoyunun kendisiyle Aberdeen arasındaki görüş ayrılıklarından haberdar olmasını sağlamayı da ihmal etmemektedir.

Ve bunu hakkıyla başardı. Cobden'e karşı verdiği nutuk herkese öğretmiş oldu ki, hükümet Rus saldırıları karşısında kararsız ve kaypak bir tavır takınmışsa bu, değerli Devlet adamının suçu değildir ve Palmerston'u, aslında hiç de hemfikir olmadığı bir politikanın sorumluluğunu yüklenmeğe iten şey, sadece ve sadece, meslekdaşlar arası disiplin duygusudur. Ve, başta kraliçe ile bir Alman prensi olan müşaviri olmak üzere Sarayın, bu anasından Dışişleri bakanı doğmuş ihtiyar lordu, yurduna bunca hizmetlerde bulunmuş olduğu ve kıtadaki bütün despotlara dehşet saçtığı sevgili koltuğundan uzaklaştırması, gerçekten isyan vericidir. Nitekim Londra'da da, sarayın «gadrine uğramış» olan Palmerston'un gördüğü itibar her gün biraz daha artmaktaydı.

Ve gene nitekim, Palmerston'un aslında, «**the right man in the right place**»¹ olduğu şeklindeki genel söylenti ve atmosferdir ki, Marx'ı, bu adamın biyografisi ile ve İngiltere'nin eski dış politikasına vermiş olduğu yönle daha yakından ilgilenmeğe sürüklemiştir.

¹ «Yerine uygun adam»

12.5 lira